Rashi on Proverbs
רש"י על משלי
merged
https://www.sefaria.org/Rashi_on_Proverbs
This file contains merged sections from the following text versions:
-Sefaria vocalized edition
-https://www.sefaria.org/

רש"י על משלי

Chapter 1

Verse 1

מִשְׁלֵי. כָּל דְּבָרָיו דֻּגְמוֹת וּמְשָׁלִים; מְשַׁל הַתּוֹרָה בְּאֹפֶן טוֹבָה, וּמְשַׁל הָעוֹבְדֵי גְּלוּלִים בְּאֹפֶן זוֹלָה:

Verse 2

לָדַעַת חָכְמָה וּמוּסָר. הַמְּשָׁלִים הָאֵלּוּ אָמַר לְהוֹדִיעַ לַבְּרִיּוֹת חָכְמָה וּמוּסָר שֶׁיִּהְיוּ עֲמֵלִים בַּתּוֹרָה, שֶׁהִיא חָכְמָה וּמוּסָר וּבִינָה:

Verse 3

צֶדֶק וּמִשְׁפָּט וּמֵישָׁרִים. צֶדֶק, צְדָקָה מְמָמוֹנוֹ. וּמִשְׁפָּט, לִשְׁפּוֹט אֱמֶת. וּמֵישָׁרִים, הִיא הַפְּשָׁרָה דֶּרֶךְ חָלָק וּמִישׁוֹר שָׁוֶה לָזֶה וְלָזֶה:

Verse 4

לָתֵת לִפְתָאִים עָרְמָה. מְשָׁלִים אֵלּוּ אָמַר קֹהֶלֶת לִקְנוֹת בָּהֶם הַפְּתָאִים עָרְמָה, לְנַעַר דַּעַת, וְגַם לְנַעַר הַמֻּנָּעָר מִכָּל לִמּוּד שֶׁלֹּא לָמַד עֲדַיִן כְּלוּם:
מְזִמָּה. מַחֲשֶׁבֶת עֵצָה:

Verse 5

יִשְׁמַע חָכָם. הַמְּשָׁלִים הַלָּלוּ:
וְיוֹסֶף. עַל חָכְמָתוֹ:
לֶקַח. לִמּוּד:
חָכָם. זֶה בַּעַל הַשְּׁמוּעָה:
וְנָבוֹן. מוֹסִיף עַל יְדִיעַת חָכָם, שֶׁיּוּדַע לְהָבִין דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר וּמוֹסִיף עַל שְׁמוּעָתוֹ:

Verse 6

לְהָבִין מָשָׁל וּמְלִיצָה. שֶׁיִּתְּנוּ לֵב לְהָבִין בַּמִּקְרָאוֹת שֶׁנֵּי הַדְּרָכִים: הַמָּשָׁל וְהַמְּלִיצָה, שֶׁיָּבִינוּ אֶת מָה הַמְּשִׁיל לַמְּלִיצָה. וְאַף מִן הַמְּלִיצָה לֹא יָסוּרוּ לִבָּם, שֶׁגַּם הִיא צְרִיכִים לְהָבִין. כְּשֶׁאָמַר "לְהַצְּיִלְךָ מֵאִשָּׁה זָרָה" וְ"נָכְרִיָּה" (משלי ב:טז) – עַל עֲבוֹדָה זָרָה נֶאֱמַר, הֲרֵי הַמָּשָׁל. וְאַף הַמְּלִיצָה שֶׁהוֹצִיא מְשָׁלוֹ בִּלְשׁוֹן 'אִשָּׁה' – הֶבֶל בָּהּ וְהַזֶּהֶר מֵאִשָּׁה (ס"א: זוֹנָה):
דִּבְרֵי חֲכָמִים וְחִידוֹתָם. דּוּרְשֵׁי רְשִׁימוֹת: מִקְרָא מָלֵא וְחָסֵר, רֶמֶז, דְּמְיוֹן וְחִידָה:

Verse 7

יִרְאַת ה' רֵאשִׁית דָּעַת. עַד כָּאן פֵּרֵשׁ לְצֹרֶךְ מָה עָשָׂה שְׁלֹמֹה הַסֵּפֶר הַזֶּה, וְעַתָּה מַתְחִיל הַסֵּפֶר יִרְאַת ה' רֵאשִׁית דָּעַת. הִיא תְּרוּמַת עִקַּר הַדַּעַת וְהִיא תִּהְיֶה לְךָ הָרִאשׁוֹנָה לָדַעַת. לִפְנֵי חָכְמָתְךָ הַקְדֵּם לְיִרְאָה אֶת יוֹצְרֶךָ, וְהִיא תִּתֵּן בְּלִבְּךָ לַעֲשׂוֹת בְּחָכְמָה וּבְדַעַת, כִּי הָאֱוִילִים, אֲשֶׁר אֵינָם יְרֵאִים אֶת ה', הֵם בּוֹזִים אֶת הַחָכְמָה וְאֶת הַמּוּסָר:

Verse 8

שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ. מַה שֶּׁנָּתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה בִּכְתָב וְעַל פֶּה:
אִמֶּךָ. אוּמָּתְךָ, כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ: "מָה אִמְּךָ לְבִיָּא" (יחזקאל יט:ב). וְהֵם דִּבְרֵי
סוֹפְרִים, שֶׁחִדְּשׁוּ וְהוֹסִיפוּ וְעָשׂוּ סְיָגִים לַתּוֹרָה:

Verse 9

לִוְיַת חֵן. חִבּוּר שֶׁל חֵן הֵם לְרֹאשְׁךָ, כְּלוֹמַר: הַתּוֹרָה וְהַמּוּסָר יִהְיוּ לְרֹאשְׁךָ לִוְיַת חֵן,
וְכַעֲנָקִים שֶׁל עֲדִי זָהָב יִהְיוּ:
לְגַרְגְּרוֹתֶיךָ. לְצַוָּארְךָ, וְעַל שֵׁם שֶׁהַקָּנֶה עֲשׂוּיָה טַבָּעוֹת טַבָּעוֹת, קוֹרֵא הַצַּוָּאר בִּלְשׁוֹן רַבִּים:

Verse 10

חַטָּאִים. חוֹטְאִים:
אַל תֹּאבֶא. אַל תֹּאבֶה לָהֶם:

Verse 11

נֶאֱרָבָה לְדָם. לִשְׁפּוֹךְ דָּם:
נִצְפְּנָה. לְשׁוֹן "מַאֲרָב" (יהושע ח:ט)
נִצְפְּנָה לְנָקִי חִנָּם. הַכָּתוּב אוֹמֵר שֶׁצְּפִינָתָם לְנָקִי – חִנָּם הוּא:

Verse 12

נִבְלָעֵם. לַנְּקִיִּים כְּשֶׁהֵם חַיִּים:
כִּשְׁאוֹל. הַבּוֹלַעַ כָּל גּוּף שָׁלֵם:
וּתְמִימִים. אֵינוֹ לְשׁוֹן צַדִּיקִים, אֶלָּא מִלְּשׁוֹן שְׁלֵמִים: נִבְלָעֵם כְּשֶׁהֵם שְׁלֵמִים, כְּאָדָם הַיּוֹרֵד
בְּתוֹךְ הַבּוֹר כְּשֶׁהוּא שָׁלֵם. כְּלוֹמַר: בְּעוֹדָם בְּעָשְׁרָם נַהֲרֵגם, וְנִירַשׁ נִכְסֵיהֶם:

Verse 13

Verse 14

גּוֹרָלְךָ תַּפִּיל בְּתוֹכֵנוּ. אִם תִּרְצֶה תַּחֲלֹק, אוֹ אִם תִּרְצֶה יִהְיֶה בְּשֻׁתָּפוּת
כִּיס אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּנוּ. בְּיַחַד:

Verse 15

Verse 16

לָרַע יָרוּצוּ. לְרָעַת עַצְמָם הֵם רָצִים, וְאֵינָם יוֹדְעִים לָתֵת לֵב לַדָּבָר:

Verse 17

כִּי חִנָּם מְזֹרָה הָרֶשֶׁת. כִּי הָעוֹפוֹת הָרוֹאוֹת חִטִּים וְקִטְנִיּוֹת מְזוֹרִים עַל הָרֶשֶׁת, חִנָּם הוּא
בְּעֵינֵיהֶם, שֶׁאֵינָם מַכִּירִים עַל מָה הִיא נִזְרֶת, וְיוֹרְדִין בָּהּ וְאוֹכְלִין:

Verse 18

וְהֵם לְדָמָם יֶאֱרֹבוּ. וְהַצַּיָּדִים יֶאֱרְבוּ לְדָמָם שֶׁל עוֹפוֹת:

Verse 19

כֵּן אָרְחוֹת כָּל בֹּצֵעַ בָּצַע. גּוֹזֵל גְּזֵילָה נָאָה וְנֶחְמֶדֶת הִיא לוֹ, וְחִנָּם הִיא לוֹ (משלי
א:יז), וְסוֹפוֹ אֶת נַפְשׁ בְּעָלָיו יִקָּח. נֶפֶשׁ עַצְמוֹ, שְׁנַּעֲשָׂה עַכְשָׁיו בַּעַל הַמָּמוֹן שֶׁגָּזַל
מֵחֲבֵרוֹ:

Verse 20

חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה. הֲרֵי חָכְמוֹתֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה בְּחוּצוֹתֶיהָ תִּזְעַקְנָה לְהַזְהִירְכֶם לָסוּר עֲלֵיהֶם.
וּמָה הֵן חוּצוֹתֶיהָ? בָּתֵּי מִדְרָשׁוֹת
בָּרְחוֹבוֹת. בִּמְקוֹם שֶׁמַּרְחִיבִין אוֹתָהּ. כָּךְ דָּרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא (תנחומא, בחקותי ד):

Verse 21

בְּרֹאשׁ הוֹמִיּוֹת תִּקְרָא. בְּמָקוֹם שֶׁהִיא נִשְׁמַעַת וְנִכֶּרֶת, שָׁם הִיא קוֹרֵאת וְאוֹמֶרֶת עִנְיָן
שֶׁלְּמַטָּה: עַד מָתַי פְּתָיִם וְגוֹ׳ :
בְּפִתְחֵי שְׁעָרִים. הֵם מְקוֹם יְשִׁיבַת הַזְּקֵנִים:

Verse 22

פְּתָיִם. הַמִּתְפַּתִּים עַל יְדֵי מְסִיתִים וּמְיֻנִּים:
תְּאֵהֲבוּ פֶּתִי. הֲסָתָה שֵׁם דָּבָר לְ״פַתְיוּת״ (משלי ט:ג), כְּמוֹ ״כֶּלִי״ (במדבר יט:יז),
״קֶרִי״ (ויקרא כו:כא), (שני סא״א) ״שֶׁפִי״ (במדבר כג:ג):

Verse 23

Verse 24

נָטִיתִי יָדִי. לִרְמֹז לָהֶם לָסוּר אֵלַי, כְּאָדָם הַמְרַמֵּז לַחֲבֵרוֹ בְּיָדוֹ וְנוֹטֶה יָדוֹ אֵלָיו, לָסוּר
אֵלָיו:

Verse 25

וַתִּפְרְעוּ. וּתְבַטְּלוּ:
כָּל עֲצָתִי. שֶׁיָּעַצְתִּי לְגַדֵּל אֶתְכֶם בָּעוֹלָם:

Verse 26

Verse 27

כְּשׁוֹאָה. כְּעָנָן הָעוֹלֶה פִּתְאוֹם:
כְּסוּפָה. טוֹרְבִּילוֹ״ן בְּלַעַ״ז:
יָאֵתָה. יָבֹא:

Verse 28

יְשַׁחֲרוּנְנִי. יְבַקְּשׁוּנִי:

Verse 29

Verse 30

Verse 31

מִפְרִי דַרְכָם. הַפֹּרוֹת שֶׁאוֹכְלִים בְּחַיֵּיהֶם בַּצָּרוֹת הַמּוֹצְאוֹת אוֹתָם, וְהַקֹּרֶן שְׁמוּרָה לָהֶם
בַּגֵּיהִנֹּם:

Verse 32

מְשׁוּבַת פְּתָיִם. אֶת אֲשֶׁר לִבָּם שׂוֹבֵב:
וְשַׁלְוַת כְּסִילִים תְּאַבְּדֵם. לְפִי שֶׁרוֹאִים הָרְשָׁעִים שֶׁהֵם מַצְלִיחִים, נִדְבָּקִים בְּרָעָתָם וְאֵינָם
חוֹזְרִין:

Verse 33

וְשֹׁכֶן בֶּטַח. בָּעוֹלָם הַזֶּה:
וְשַׁאֲנַן. לְעוֹלָם הַבָּא:
מְפַחַד רָעָה. מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם:
וְשַׁאֲנַן. וִיהִי שָׁלֵיו וְשָׁקֵט, וְשַׁאֲנַן לְשׁוֹן עָתִיד לָכֵן נָקוּד פַּתָּח:

Chapter 2

Verse 1

בְּנִי אִם תִּקַּח אֲמָרָי. בְּנִי תִּהְיֶה אִם תִּקַּח אֲמָרָי :

Verse 2

לְהַקְשִׁיב לַחָכְמָה. לַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה:

Verse 3

Verse 4

Verse 5

אָז תָּבִין יִרְאַת ה׳. מוּסָב עַל עִנְיָן שֶׁלְּמַעְלָה, שֶׁאָמַר כִּי אִם לַבִּינָה תִּקְרָא :

Verse 6

כִּי ה׳ יִתֵּן חָכְמָה. הָא לָמַדְתָּ שֶׁגְּדוֹלָה הִיא, שֶׁהֲרֵי נִתְּנָה מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לְכָךְ אָמַר
צָרִיךְ לְקָנוֹתָהּ:

Verse 7

יִצְפֹּן לַיְשָׁרִים תּוּשִׁיָּה. גְּנָזָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֲצִלּוֹ (תנחומא, לך לך יא) עֻשְּׁרִים וָשֵׁשׁ
דּוֹרוֹת עַד שֶׁנִּתָּנָהּ לְדוֹר הַמִּדְבָּר:
מָגֵן לְהוֹלְכֵי תֹם. (יִצְפֹּן מָגֵן לְהוֹלְכֵי תֹם), כְּלוֹמַר: וְהִיא תִּהְיֶה לְךָ לְמָגֵן:

Verse 8

לִנְצֹר אָרְחוֹת מִשְׁפָּט. שֶׁעַל יָדָהּ יִנָּצְרוּ אָרְחוֹת מִשְׁפָּט, וְהוּא דֶּרֶךְ חֲסִידָיו יִשְׁמֹר. שֶׁלֹּא
יִכָּשְׁלוּ:

Verse 9

Verse 10

Verse 11

מְזִמָּה תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ. הַתּוֹרָה תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ:

Verse 12

מֵאִישׁ מְדַבֵּר תַּהְפֻּכוֹת. הֵם הָאֶפִּיקוֹרְסִין שֶׁמַּטְעִין אֶת יִשְׂרָאֵל מֵאֱמוּנָתָן וּמְהַפְּכִין אֶת הַתּוֹרָה לְרָעָה:

Verse 13

Verse 14

Verse 15

וּנְלוֹזִים בְּמַעְגְּלוֹתָם. כָּל לְשׁוֹן ׳נָלוֹז׳ לְשׁוֹן ׳עַקְמִימוּת׳ הוּא, שֶׁבְּכָל מָקוֹם הוּא סָמוּךְ לְ׳עִקֵּשׁ׳ (משלי ד:כד), וְ׳עִקֵּשׁ׳ הוּא לְשׁוֹן ׳עָקוֹם׳, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וּמַעֲקַשִּׁים לְמִישׁוֹר" (ישעיה מב:טז):
וּנְלוֹזִים בְּמַעְגְּלוֹתָם. הֵם עֲקוּמִים בְּדַרְכֵיהֶם הַמְקֻלְקָלִים:

Verse 16

מֵאִשָּׁה זָרָה. מִכְּנֶסֶת שֶׁל אֲפִיקוֹרְסוּת וְהִיא הַמִּינוּת. וְלֹא יְתָכֵן לוֹמַר, שֶׁלֹּא דִבֵּר אֶלָּא עַל הַמְנָאֶפֶת מַמָּשׁ, כִּי מַה שִּׁבְחָהּ שֶׁל תּוֹרָה שֶׁאָמַר כָּאן לְהַצִּילְךָ מֵאִשָּׁה זָרָה וְלֹא מֵעֲבֵירָה אַחֶרֶת? אֶלָּא זוֹ מִינוּת, שֶׁהוּא פְּרִיקַת עֹל שֶׁל כָּל הַמִּצְוֹות:

Verse 17

Verse 18

כִּי שָׁחָה אֶל מָוֶת בֵּיתָהּ. מוּסָב עַל לְהַצִּילְךָ וְגוֹ׳, כִּי תָּבוֹא אֶל בֵּיתָהּ, יָשַׁח וּמַחֲלִיק כְּמִדְרוֹן הַיּוֹרֵד אֶל מָוֶת. וְהַתּוֹרָה תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ מִנְּפִילָה זוֹ, הֲרֵי דָּבָר גָּדוֹל הוּא לְךָ: רְפָאִים. נִרְפִּים מִדֶּרֶךְ הַטּוֹב וְנֶעֱזָבִים מֵאֵין סוֹמֵךְ, עַד שֶׁנּוֹפְלִים בַּגֵּיהִנֹּם:

Verse 19

לֹא יְשׁוּבוּן. יְקֻשָּׁה בְּעֵינֵיהֶם לִפְרֹשׁ מִמֶּנָּה וְלַחֲזֹר בָּהֶם:

Verse 20

לְמַעַן תֵּלֵךְ. מוּסָב עַל הַמִּקְרָא שֶׁלְּמַעְלָה לְהַצִּילְךָ מִדֶּרֶךְ רָעָה, לְמַעַן הוֹלִיכְךָ בְּדֶרֶךְ טוֹבִים :

Verse 21

כִּי יְשָׁרִים יִשְׁכְּנוּ אָרֶץ. לָעוֹלָם הַבָּא:
וְתָמִימִים יִוָּתְרוּ בָהּ. כְּשֶׁיֵּרְדוּ רְשָׁעִים לְגֵיהִנֹּם:

Chapter 3

Verse 1

Verse 2

אֹרֶךְ יָמִים וְגוֹ׳ וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ. תּוֹרָתִי וּמִצְוֹתַי:

Verse 3

Verse 4

Verse 5

בְּטַח אֶל ה׳. וּפַזֵּר מְעוֹתֶיךָ לְבַקֵּשׁ לְךָ רַב לִלְמֹד מִמֶּנּוּ, וְאֶל בִּינָתְךָ אַל תִּשָּׁעֵן :

Verse 6

Verse 7

אַל תְּהִי חָכָם בְּעֵינֶיךָ. לִהְיוֹת מוֹאֵס בְּדִבְרֵי מוֹכִיחֶךָ:

Verse 8

רְפֵאוּת תְּהִי לְשָׁרֶךָ. הַחָכְמָה. שָׁרֶךָ כְּמוֹ ״שָׁרְרֵךְ״ (שיר השירים ז:ג), וְזֶהוּ טִיבּוּרֶךָ:
וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ. הוּא הַמֹּחַ, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר ״וּמֹחַ עַצְמוֹתָיו יְשֻׁקֶּה״ (איוב כא:כד):

Verse 9

מֵהוֹנֶךָ. מִכָּל מַה שֶּׁחָנָנְךָ, אֱפִלּוּ מִקּוֹל עָרֵב. (אַל תִּקְרֵי מֵהוֹנֶךָ אֶלָּא מִגְּרוֹנֶךָ)
וּמֵרֹאשִׁית. אֵלּוּ תְּרוּמוֹת וּמַעַשְׂרוֹת:

Verse 10

Verse 11

מוּסַר ה׳ בְּנִי אַל תִּמְאָס. אִם יָבוֹאוּ עָלֶיךָ יִסּוּרִין, יְהִי חֲבִיבִין עָלֶיךָ (תנחומא, יתרו טז):
וְאַל תָּקֹץ. מִלְּשׁוֹן ״קַצְתִּי בְחַיַּי״ (בראשית כז:מו):

Verse 12

וּכְאָב אֶת בֵּן יִרְצֶה. שֶׁרוֹצֶה בִּבְנוֹ לְהֵיטִיב לוֹ וִיפַיְּסֵהוּ לְאַחַר שֶׁמַּכֵּהוּ בַּשֵּׁבֶט, כֵּן יֶעֱרַב לְךָ הַטּוֹבָה אַחַר הַמַּכָּה:

Verse 13

אַשְׁרֵי אָדָם מָצָא חָכְמָה וְאָדָם יָפִיק תְּבוּנָה. שֶׁלּוֹמֵד חָכְמָה עַד שֶׁשִּׂגְּרָה הִיא לְהוֹצִיא מִפִּיו:

Verse 14

כִּי טוֹב סַחְרָהּ מִסְּחַר כָּסֶף. כָּל חִלּוּפִין שֶׁאָדָם מַחֲלִיף בִּסְחוֹרָה, זֶה נוֹטֵל זֶה וְזֶה נוֹטֵל זֶה. אֲבָל הָאוֹמֵר לַחֲבֵירוֹ: שְׂנֵה לִי פִּרְקֵךְ וַאֲנִי אֶשְׁנֶה לְךָ פִּרְקִי, נִמְצְאוּ שְׁנֵיהֶם בְּיַד כָּל אֶחָד וְאֶחָד:

Verse 15

וְכָל־חֲפָצַיִךְ. כָּל חֲמֻדוֹתַיִךְ:
לֹא יִשְׁווּ בָהּ. לֹא יִהְיוּ שָׁווִין בְּשָׁוְיָהּ וְדָמֵיהֶן בְּדָמֶיהָ:

Verse 16

בִּימִינָהּ. לַמַּיְמִינִים בָּהּ וְעוֹסְקִים בָּהּ לִשְׁמָהּ, אֹרֶךְ יָמִים, וְכָל שֶׁכֵּן עֹשֶׁר וְכָבוֹד. וְלַמַּשְׂמְאִילִים בָּהּ, שֶׁעוֹסְקִים בָּהּ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ, מִכָּל מָקוֹם עֹשֶׁר וְכָבוֹד יֵשׁ (שבת סג.):

Verse 17

Verse 18

לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ. לָאוֹחֲזִים בָּהּ, כְּמוֹ "וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֶק בּוֹ" (שמות ד:ד):
וְתוֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר. הַמִּתְקָרְבִים לָהּ, וְכֵן כָּל לְשׁוֹן תְּמִיכָה שֶׁבְּסֵפֶר זֶה – שֶׁהוּא אוֹחֵז בָּהּ:

Verse 19

ה׳ בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ. עַל פִּי הַתּוֹרָה, וְהִיא הַתְּבוּנָה וְהוּא הַדַּעַת. וְאַחַר שֶׁכָּל הָעוֹלָם נִבְרָא בָהֶם, לְכָךְ:

Verse 20

יִרְעֲפוּ. כְּמוֹ יַטִּיפוּ:

Verse 21

אַל יָלֻזוּ מֵעֵינֶיךָ. אַל יִתְעַקְּמוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ לַהֲסִירָם מִכְּנֶגְדֶּךָ:

Verse 22

וְיִהְיוּ חַיִּים לְנַפְשֶׁךָ. שֶׁהֲרֵי עֵץ חַיִּים הוּא:
וְחֵן לְגַרְגְּרוֹתֶיךָ. שֶׁהֲרֵי זֶה שִׁבְחָהּ הָאָמוּר לְמַעְלָה "וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרוֹתֶיךָ" (משלי א:ט):

Verse 23

לֹא תִגּוֹף. לְשׁוֹן כְּשָׁלוֹן, אצופי"ר בְּלַעַ"ז, וְכֵן "פֶּן תִּגּוֹף בָּאֶבֶן" (תהלים צא:יב), וְכֵן "בְּטֶרֶם יִתְנַגְּפוּ רַגְלֵיכֶם" (ירמיה יג:טז), וְכֵן "וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה" (שמות כא:כב):

Verse 24

וְשָׂכַבְתָּ וְעָרְבָה שְׁנָתֶךָ. וְתִנְעַם שְׁנָתְךָ כְּשֶׁתִּישַׁן, שֶׁלֹּא תִירָא מִפַּחַד פִּתְאוֹם:

Verse 25

וּמִשֹּׁאַת. כְּשֶׁתָּבוֹא עַל הָרְשָׁעִים:

Verse 26

כִּי ה׳ יִהְיֶה בְכִסְלֶךָ. בְּמִבְטַחֲךָ. דָּבָר אַחֵר: בַּדְּבָרִים שֶׁאַתָּה כְּסִיל בָּהֶן. כָּךְ מָצָאתִי בִּירוּשַׁלְמִי (פאה א:א):

Verse 27

אַל תִּמְנַע טוֹב מִבְּעָלָיו. אִם רָאִיתָ חֲבֵירְךָ חָפֵץ לְהֵיטִיב לָעֲנִיִּים, אַל תִּמְנָעֵהוּ:
בִּהְיוֹת לְאֵל יָדְךָ. לְהַחֲדִילוֹ. דָּבָר אַחֵר: אַל תִּמְנַע טוֹב מִבְּעָלָיו, אַל תִּמְנַע צְדָקָה מִן
הֶעָנִי, בִּהְיוֹת לְאֵל יָדְךָ לַעֲשׂוֹת צְדָקָה, שֶׁמָּא יָבוֹא יוֹם וְאֵין לְאֵל יָדְךָ:

Verse 28

וְכֵן אַל תֹּאמַר לְרֵעֲךָ. לָעָנִי:
וְיֵשׁ אִתָּךְ. מַה שֶּׁתִּתֵּן לוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ (בבא מציעא קי:): לֵךְ וְשׁוּב; עַל "שְׁכֹר
שָׁכִיר" (דברים טו:יח):

Verse 29

אַל תֵּחָרֵשׁ עַל רֵעֲךָ. אַל תַּחְשֹׁב. וְאֵינוֹ זָז מִמַּשְׁמָעוּת חֲרִישָׁה: מַה דֶּרֶךְ הַחוֹרֵשׁ – מֵכִין מָקוֹם
לִזְמַן הַזְּרִיעָה, אַף הַחוֹשֵׁב רָעָה מֵכִין מָקוֹם תַּחְבּוּלוֹת בְּלִבּוֹ, אֵיךְ יַעֲמֹד וְיַעֲשֶׂנָּה:

Verse 30

אַל תָּרִיב עִם אָדָם. לְהִתְלוֹנֵן עָלָיו:
אִם לֹא גְמָלְךָ רָעָה. שֶׁעָבַר עַל הַמִּצְוָה הַכְּתוּבָה בַּתּוֹרָה "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ" (ויקרא
יט:יח). וּמִי שֶׁהוּא רָשָׁע, רַשַּׁאי אַתָּה לְשָׂנְאוֹ:

Verse 31

אַל תְּקַנֵּא בְּאִישׁ חָמָס. לַעֲשׂוֹת כְּמַעֲשָׂיו, אִם תִּרְאֶהוּ מַצְלִיחַ:

Verse 32

כִּי תוֹעֲבַת ה׳ נָלוֹז. מְעֻוָּת בִּדְרָכָיו:
וְאֶת יְשָׁרִים סוֹדוֹ. וְעִם יְשָׁרִים סוֹדוֹ:

Verse 33

Verse 34

אִם לַלֵּצִים. אָדָם נִמְשָׁךְ אַחֲרֵיהֶם, לְסוֹף אַף הוּא יִהְיֶה לֵץ עִמָּהֶם:
וְלַעֲנָוִים יִתֶּן חֵן. אִם לַעֲנָוִים יִתְחַבֵּר, סוֹף שֶׁיִּתְּנוּ מַעֲשָׂיו חֵן בְּעֵינֵיהֶם שֶׁל בְּרִיּוֹת:

Verse 35

כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן. לְעַצְמוֹ מַפְרִישׁ קָלוֹן לְחָלְקוֹ:

Chapter 4

Verse 1

שִׁמְעוּ בָנִים מוּסַר אָב. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

Verse 2

נָתַתִּי לָכֶם. הַנָּבִיא מִתְנַבֵּא וּמְדַבֵּר בִּשְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וַהֲרֵי הוּא כְּפִיו:

Verse 3

כִּי בֵן הָיִיתִי לְאָבִי. אִם תֹּאמַר: שְׁלֹמֹה הָיָה שׁוֹנֵא הַבְּרִיּוֹת, שֶׁהִזְהִירָן עַל הַגָּזֵל וְעַל הָעֲרָיוֹת, דָּבָר שֶׁנַּפְשׁוֹ שֶׁל אָדָם מִתְאַוָּה לָהֶם, לְכָךְ נֶאֱמַר: כִּי בֵן הָיִיתִי וְגוֹ׳ רַךְ וְיָחִיד וְגוֹ׳. שֶׁהָיָה אוֹהֵב אוֹתִי יוֹתֵר:

Verse 4

וַיּוֹרֵנִי. עַל כָּךְ וַיּוֹכִיחֵנִי וַיֹּאמֶר לִי יִתְמָךְ דְּבָרַי לִבֵּךְ. וּלְפִי שֶׁהוֹכִיחֵנִי בִּדְבָרִים אֵלּוּ, לְכָךְ אֲנִי מַזְהִירְכֶם עַל כָּךְ (רבי יוסף קרא). דָּבָר אַחֵר: כִּי בֵן הָיִיתִי לְאָבִי, הַנָּבִיא אוֹמֵר: בֵּן הָיִיתִי לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁהִשְׁרָה רוּחוֹ עָלַי. וּמָצִינוּ שֶׁקָּרָאוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בֵּן הָיִיתִי לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁהִשְׁרָה רוּחוֹ עָלַי. וּמָצִינוּ שֶׁקָּרָאוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בֵּן הָיִיתִי לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר "אֲנִי אֶהְיֶה לוֹ לְאָב וְגוֹ׳" (שמואל ב ז:יד):
רַךְ וְיָחִיד לִפְנֵי אִמִּי. לְאֶמָּתִי אֲנִי נִבְחָר וְחָבִיב כְּבֵן רַךְ וְיָחִיד, לְכָךְ וַיּוֹרֵנִי אָבִי:

Verse 5

Verse 6

אַל תַּעֲזְבָהּ וְגוֹ׳ אֱהָבֶהָ. אֱהוֹב אוֹתָהּ:

Verse 7

רֵאשִׁית חָכְמָה קְנֵה חָכְמָה. תְּחִלַּת חָכְמָתְךָ לְמוֹד מֵאֲחֵרִים, קְנֵה לְךָ שְׁמוּעָה מִפִּי הָרַב, וְאַחַר כָּךְ בְּכָל קִנְיָנְךָ קְנֵה בִינָה, תְּתִבּוֹנֵן בָּהּ מֵעַצְמְךָ לְהַשְׁכִּיל הַטָּעֻמִים, דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר:

Verse 8

סַלְסְלֶהָ. חַפְּשֶׂהָ, הֱיֵה חוֹזֵר עָלֶיהָ לְדַקְדֵּק בָּהּ. כְּמוֹ "כְּבוֹצֵר עַל סַלְסְלוֹת" (ירמיהו ו:ט) – הַחוֹזֵר וְהוֹלֵךְ בַּכֶּרֶם וּמֵשִׁיב יָדוֹ לְבַקֵּשׁ אֶת הָעוֹלֵלוֹת. וּבְלָשׁוֹן חֲכָמִים (תנחומא, וישב ח): מְסַלְסֵל בְּשָׂרוֹ:

Verse 9

תִּתֵּן לְרֹאשְׁךָ לִוְיַת חֵן. חֶבְרַת חֵן, כְּמוֹ "לִוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ" (משלי א:ט):

Verse 10

שְׁמַע בְּנִי וְקַח אֲמָרַי וְגוֹ׳ :

Verse 11

Verse 12

בְּלֶכְתֵּךְ לֹא יֵצַר צַעֲדֶךָ. מִי שֶׁאֵינוֹ מַרְחִיק רַגְלָיו, קָרוֹב לִיפּוֹל:

Verse 13

הַחֲזֵק בַּמּוּסָר אַל תֶּרֶף. אֱחוֹז בַּתּוֹרָה, כְּמוֹ "וְהַחֲזִיקִי אֶת יָדֵךְ בּוֹ" (בראשית כא:יח), "וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֶק בּוֹ" (שמות ד:ד):

Verse 14

בְּאֹרַח רְשָׁעִים אַל תָּבֹא וְאַל תֵּאַשֵּׁר. וְאַל תִּדְרֹךְ, כְּמוֹ "בַּאֲשֶׁרוֹ אָחֲזָה רַגְלִי" (איוב כג:יא), וְכֵן "וְנָבוֹן יָבִין לַאֲשֶׁרוֹ" (משלי יד:טו):

Verse 15

פָּרְעֵהוּ. בַּטְּלֵהוּ:

שְׁטֵה מֵעָלָיו. סוּר:

Verse 16

כִּי לֹא יִשְׁנוּ. אֵינָם יְכוֹלִין לִישֹׁן:

Verse 17

Verse 18

וְאֹרַח צַדִּיקִים כְּאוֹר נֹגַהּ. שֶׁהוֹלֵךְ וּמֵאִיר מֵעֲמוּד הַשַּׁחַר:
עַד נְכוֹן הַיּוֹם. עַד חֲצוֹת הַיּוֹם, שֶׁהוּא בֵּרוּרוֹ שֶׁל יוֹם:

Verse 19

דֶּרֶךְ רְשָׁעִים כָּאֲפֵלָה לֹא יָדְעוּ בַּמֶּה יִכָּשְׁלוּ. פִּתְאוֹם יָבֹא לָהֶם מִכְשׁוֹל, וְלֹא יֵדְעוּ לְהִזָּהֵר מִמֶּנּוּ:

Verse 20

בְּנִי לִדְבָרַי הַקְשִׁיבָה וְגוֹ׳ :

Verse 21

Verse 22

לְמוֹצְאֵיהֶם. לְשׁוֹן מְצִיאָה:

Verse 23

מִכָּל מִשְׁמָר. מִכָּל מַה שֶּׁאָמְרָה תּוֹרָה הִשָּׁמֶר נִצֹּר לִבְּךָ (מֵעֲבוֹר עָלָיו), בֵּין עֲבֵרָה קַלָּה בֵּין עֲבֵרָה חֲמוּרָה:
כִּי מִמֶּנּוּ תּוֹצְאוֹת חַיִּים. כִּי מֵאוֹתוֹ שֶׁהוּא קַל יִהְיוּ לְךָ חַיִּים וְשָׂכָר גָּדוֹל אִם תִּקַּיְמֶנּוּ. כָּךְ דָּרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא (תנחומא, כי תצא ב):

Verse 24

הָסֵר מִמְּךָ עִקְּשׁוּת פֶּה. לֹא תַּעֲשֶׂה דָּבָר שֶׁיַּלְעִיזוּ בּוֹ הַבְּרִיּוֹת וְיַעֲקִימוּ עָלֶיךָ פִּיהֶם:
עִקְּשׁוּת פֶּה. לְשׁוֹן עִקּוּם, כְּמוֹ "תָּם אָנִי וַיַּעְקְשֵׁנִי" (איוב ט:כ). וּבַמִּשְׁנָה (חולין נו.):
שְׁגָיָה עֲקוּמוֹת וַעֲקוּשׁוֹת:
וּלְזוּת שְׂפָתַיִם. עִקְּמִימוּת שְׂפָתַיִם, שֶׁלֹּא יַרְחִיבוּ הַבְּרִיּוֹת פֶּה עָלֶיךָ:

Verse 25

עֵינֶיךָ לְנֹכַח יַבִּיטוּ. יִסְתַּכְּלוּ אֶל הָאֱמֶת וְאֶל הַיֹּשֶׁר:
יַיְשִׁירוּ נָגְדֶּךָ. יִסְתַּכְּלוּ עַל הַיְשָׁרָה, לְיַשֵּׁר דַּרְכְּךָ נֶגְדֶּךָ:

Verse 26

פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶךָ. שְׁקוֹל דַּרְכְּךָ: הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ, וּשְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ (אבות ב:א), וְאָז כָּל דְּרָכֶיךָ יִכֹּנוּ :

Verse 27

אַל תֵּט יָמִין וּשְׂמֹאול. מִן הַמִּשְׁקָל הַטּוֹב:

Chapter 5

Verse 1

בְּנִי לְחָכְמָתִי הַקְשִׁיבָה וְגוֹ׳ :

Verse 2

Verse 3

(משלי כד:יג) "מָתוֹק לְשׁוֹן. נֹפֶת תִּטֹּפְנָה כִּי:
אֲפִיקוֹרְסוּת. שְׂפָתֵי זָרָה:
(איוב יב:יא) "חֵךְ לְשׁוֹן. וְחָלָק מִשֶּׁמֶן חִכָּהּ:

Verse 4

Verse 5

רַגְלֶיהָ יוֹרְדוֹת מָוֶת שְׁאוֹל צְעָדֶיהָ יִתְמֹכוּ. לְשׁוֹן קוּרְבָּה:

Verse 6

(דברים רבה ו:ב): סִלְסֵל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אַרְח חַיִּים פֶּן תְּפַלֵּס. כָּךְ דְּרָשׁוּהוּ חֲכָמִים
מַתָּן שְׁכָרָן שֶׁל מִצְוֹות וְלֹא פֶּרְשָׁן, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִרְאֶה אָדָם מִצְוָה שֶׁמַּתָּן שְׂכָרָהּ מְרֻבֶּה וְיִדְבַּק
בָּהּ, וְנִמְצָא שְׂאָר הַמִּצְוֹות. וְזֶה פִּתְרוֹנוֹ: כְּדֵי שֶׁלֹּא תְּפַלֵּס אָרְחוֹת הַתּוֹרָה, אֵי זוֹ לְיקָּח
וְאֵי זוֹ לְהַנִּיחַ, לְכָךְ נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ. הֵנִיעַ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נְתִיבוֹתֶיהָ וְלֹא הוֹדִיעָם.
זֶהוּ מִדְרָשׁ אַגָּדָה (תנחומא, עקב ב). אֲבָל לְפִי סֵדֶר הַמִּקְרָאוֹת שֶׁכָּתוּב אַחֲרָיו הַרְחֵק מֵעָלֶיהָ
דַּרְכֶּךָ – נִרְאֶה, שֶׁעֲדַיִן לֹא הִפְסִיק בְּעִנְיַן אִשָּׁה הַזּוֹנָה, וְכֵן יֵשׁ לְפָרֵשׁ: אֹרַח חַיִּים פֶּן
תְּפַלֵּס. אַל תִּשְׁקֹל אֹרַח חַיִּים אֵצֶל אוֹתָהּ זָרָה, לוֹמַר: אֵיזוֹ לַעֲשׂוֹת זוֹ אוֹ זוֹ? כִּי מַעְגְּלוֹת
הַזּוֹנָה נָעוּ לִשְׁאוֹל, וְלֹא תֵדַע לְהִזָּהֵר עַד אֲשֶׁר תָּנוּעַ וְתִפּוֹל:

Verse 7

וְעַתָּה בָּנִים שִׁמְעוּ לִי וְאַל תָּסוּרוּ מֵאִמְרֵי פִי :

Verse 8

Verse 9

פֶּן תִּתֵּן לַאֲחֵרִים הוֹדֶךָ. פֶּן תַּפְנֶה לִבְּךָ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים, לָתֵת לָהֶם תִּפְאֶרֶת הוֹדְךָ וְשִׁבְחֲךָ
וּשְׁנוֹתֶיךָ לְאַכְזָרִי. לְשַׂר שֶׁל גֵּיהִנֹּם:

Verse 10

פֶּן יִשְׂבְּעוּ זָרִים כֹּחֶךָ. נִבִּיאֵי הַבַּעַל הַגּוֹבְיִן מָמוֹן בְּשִׁקְרֵיהֶם וּבְפַזְחוּתָם (ירמיהו
כג:לב):
וַעֲצָבֶיךָ. עֲצָבֶיךָ וְיִגְיעֲךָ, שֶׁנֶּעֱצַבְתָּ וְטָרַחְתָּ בּוֹ:
בְּבֵית נָכְרִי. בְּבֵית עוֹבְדֵי גִּלּוּלִים:

Verse 11

וְנָהַמְתָּ בְאַחֲרִיתֶךָ. סוֹף שֶׁתִּנָּהֵם בְּאַחֲרִיתֶךָ:

Verse 12

Verse 13

Verse 14

כְּמְעַט הָיִיתִי בְכָל רָע. כְּפָשַׁע בֵּינִי וּבֵין גֵּיהִנֹּם, (כְּלוֹמַר: בִּשְׁבִיל דָּבָר מוּעָט הָיִיתִי עַכְשָׁיו בְּכָל רָע, שֶׁלֹּא שָׁמַעְתִּי לְקוֹל מוֹרַי; שֶׁאִלּוּ שָׁמַעְתִּי לָהֶם, לֹא יֶאֱרַע בִּי כָּךְ רבי יוסף (קרא):

Verse 15

שְׁתֵּה מַיִם מִבּוֹרֶךָ. מִבּוֹר שֶׁנָּתַן לְךָ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְחֶלְקֶךָ, הִיא תּוֹרַת מֹשֶׁה: בּוֹרֶךָ. מַיִם מְכֻנָּסִים:
וְנוֹזְלִים מִתּוֹךְ בְּאֵרֶךָ. מַיִם חַיִּים. כְּלוֹמַר: תְּחִלָּה כְּמַיִם מְכֻנָּסִים, וּלְבַסּוֹף נוֹבְעִין הֵם וְהוֹלְכִין:

Verse 16

יָפוּצוּ מַעְיְנוֹתֶיךָ חוּצָה. סוֹף שֶׁתְּקֻנָּה תַּלְמִידִים, וְתוֹרָה הוֹרָאוֹת בָּרַבִּים, וְיֵצֵא לְךָ שֵׁם בָּרְחוֹבוֹת. עִיר תְּפוּצָינָה פַּלְגֵי מֵימֶיךָ:

Verse 17

יִהְיוּ לְךָ לְבַדֶּךָ. אַתָּה לְבַדְּךָ תִּתְכַּבֵּד בָּהֶם, וְלֹא יֵחָלֵק אַחֵר עִמְּךָ. לְפִי שֶׁאָמַר לְמַעְלָה פֶּן יִשְׁבְּעוּ זָרִים כֹּחֶךָ, אָמַר כָּאן יִהְיוּ לְךָ לְבַדֶּךָ ; וּמִתּוֹךְ כָּךְ:

Verse 18

יְהִי מְקוֹרְךָ בָרוּךְ וּשְׂמַח מֵאֵשֶׁת נְעוּרֶיךָ. הִיא הַתּוֹרָה שֶׁלָּמַדְתָּ מִנְּעוּרֶיךָ:

Verse 19

תְּשְׁגֶּה תָמִיד. רָאִיתִי בְּדִבְרֵי רַבִּי מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן: תְּשְׁגֶּה. תַּעֲסֹק תָּמִיד, וְהוּא לְשׁוֹן עֲרָבִי. וְהֵבִיא רְאָיָה, כְּמוֹ ׳לְבַקֵּשׁ שְׁגִיָּה – לְבַקֵּשׁ עֵסֶק׳; וְלֹא יָדַעְתִּי אֵיפֹה נִשְׁנֵית. וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ (עירובין נד:): לְשׁוֹן ׳מַשְׁגֶּה׳, כְּמַשְׁמָעוֹ: בַּעֲבוּר אַהֲבָתָהּ תִּהְיֶה שׁוֹגֵג בְּשָׂאָר עֲסָקֶיךָ, כִּי הִיא מְשֻׁמֶּרֶת עַל שְׁלְךָ. אָמְרוּ עָלָיו עַל רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן פְּדָת, שֶׁהָיָה דּוֹרֵשׁ בַּשּׁוּק הַתַּחְתּוֹן, וְסִדְּרוּ מֵטָל בַּשּׁוּק הָעֶלְיוֹן. פַּעַם אַחַת בָּא אָדָם אֶחָד וּמָצָא נָחָשׁ כָּרוּךְ עָלָיו זְכֻיּוֹת בְּיָדוֹ:

Verse 20

Verse 21

כִּי נִכַּח עֵינֵי ה׳ דַּרְכֵי אִישׁ וְגוֹ׳ מְפַלֵּס. – שׁוֹקֵל דְּרָכָיו וְיוֹדֵעַ כַּמָּה עֲוֹנוֹת וְכַמָּה זְכֻיּוֹת בְּיָדוֹ:

Verse 22

עֲוֹונוֹתָיו יִלְכְּדֻנוּ. כְּמוֹ יִלְכְּדוּהוּ:
וּבְחַבְלֵי חַטָּאתוֹ יְתֻמָּךְ. יִתָּלֶה, שֶׁהַתָּלוּי נִתְמָךְ בַּחֶבֶל שֶׁהוּא תָּלוּי בָּהּ:

Verse 23

הוּא יָמוּת בְּאֵין מוֹסָר. בִּשְׁבִיל שְׁלֹא לָקַח מוּסָר:

Chapter 6

Verse 1

בְּנִי אִם עָרַבְתָּ. עֲרֵבוּת מָמוֹן כְּמַשְׁמָעוֹ, פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (בבא בתרא קעג:):

Verse 2

נוֹקַשְׁתָּ בְאִמְרֵי פִיךָ. שֶׁתָּקַעְתָּ כַּף לְהִתָּבֵר עִם הַזָּרִים (יומא פז.):

Verse 3

לֵךְ הִתְרַפֵּס. הַתֵּר לוֹ פַּס יָד, לְשַׁלֵּם לוֹ מָמוֹנוֹ:
וּרְהַב רַעְיֶךָ. וְאִם אֵין לוֹ מָמוֹן עִמְּךָ, אֶלָּא שֶׁנּוֹקַשְׁתָּ בְּאִמְרֵי פִיךָ לְדַבֵּר לוֹ קָשׁוֹת, הַרְבֵּה
עָלָיו רֵעִים לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ שֶׁיְּחוֹלְלֶךָ:
דָּבָר אַחֵר: בְּנִי אִם עָרַבְתָּ לְרֵעֶךָ. אַחַר שֶׁנַּעֲשֵׂיתָ עָרֵב לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא רֵעֲךָ,
כְּדִכְתִיב "זֶה דוֹדִי וְזֶה רֵעִי" (שיר השירים ה:טז), וְקִבַּלְתָּ עָלֶיךָ בְּסִינַי וּבְעַרְבוֹת מוֹאָב
בְּאָלָה וּבִשְׁבוּעָה לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו:
תָּקַעְתָּ לַזָּר כַּפֶּיךָ. שֶׁתָּשׁוּב וְתָסוּר מִדְּרָכָיו וְתִדְבַּק בָּאֱפִיקוֹרְסִיו לָלֶכֶת בְּדַרְכֵיהֶם:
נוֹקַשְׁתָּ בְּאִמְרֵי פִיךָ. שֶׁתָּקַעְתָּ כַּף לְהִתָּבֵר עִם הַזָּרִים:
עֲשֵׂה זֹאת אֵפוֹא בְּנִי וְהִנָּצֵל. הוֹאִיל וּבָאתָ בְכַף רֵעֲךָ בְּסִינַי, וְקִבַּלְתָּ אֱלֹהוּתוֹ עָלֶיךָ:
לֵךְ הִתְרַפֵּס. הִכָּנַע לְפָנָיו כַּאֲסְקוּפָה הַנִּרְפֶּסֶת וְנִדְרֶסֶת
: וּרְהַב רַעְיֶךָ. הַרְבֵּה רֵעִים שֶׁיִּתְפַּלְּלוּ עָלֶיךָ לְפָנָיו. וְכֵן נִדְרַשׁ בְּמִדְרַשׁ תְּהִלִּים

Verse 4

Verse 5

הִנָּצֵל כִּצְבִי מִיָּד. מַהֵר וְהִשָּׁמֵט מִשָּׁם כִּצְבִי הַנִּמְלָט מִיַּד הָאָדָם:

Verse 6

לֵךְ אֶל נְמָלָה עָצֵל וְגוֹ'. וַחֲכָם – וְהִתְחַכֵּם

Verse 7

אֲשֶׁר אֵין לָהּ קָצִין. שֶׁיּוֹכִיחַ אוֹתָהּ וְיִזָּרֵזֶנָּה וְיוֹצִיא מִיָּדָהּ אִם תִּגְזֹל דָּבָר מֵחֲבֶרְתָּהּ, וְאַף
עַל פִּי כֵן:

Verse 8

תָּכִין בַּקַּיִץ לַחְמָהּ אָגְרָה בַקָּצִיר מַאֲכָלָהּ. מְזוֹנָהּ, כָּל אַחַת וְאַחַת אֵינָהּ גּוֹזֶלֶת מֵחֲבֶרְתָּהּ:

Verse 9

Verse 10

חֲבוּק יָדַיִם. הַיָּשֵׁן חוֹבֵק יָדָיו, אַבְרַאצַ"ר בְּלַעַ"ז:

Verse 11

וּבָא כְמְהַלֵּךְ רֵאשֶׁךָ. אִם תַּעֲשֶׂה כֵּן יָבֹא חֶסְרוֹנְךָ, וְדָבָר שֶׁאַתָּה רָשׁ מִמֶּנּוּ יָבֹא לְךָ מִיָּד, כְּאָדָם
הַמְהַלֵּךְ מַהֵר; וּמַחְסֹרְךָ יָבֹא וְיִתְמַלֵּא:
כְּאִישׁ מָגֵן. הַבָּא מַהֵר לְהָגֵן עַל אֲדוֹנָיו. הַמִּקְרָאוֹת אֵלּוּ – עִקָּרָן מָשָׁל עַל הַמִּתְעַצְּלִין לַעֲסֹק
בַּתּוֹרָה:

Verse 12

הוֹלֵךְ עִקְּשׁוּת פֶּה. הַהוֹלֵךְ בַּעֲקִימַת שְׂפָתַיִם:

Verse 13

קוֹרֵץ בְּעֵינָיו. רְמִיזוֹת שֶׁל מִרְמָה:
מוֹלֵל בְּרַגְלָיו. כְּלוֹמַר: מְשַׁפְשֵׁף זֶה עַל זֶה:
וּמוֹרֶה בְּאֶצְבְּעוֹתָיו. כֻּלָּם מִן לְשׁוֹן רְמָזִים הֵם, זֶה נוֹפֵל עַל הָעַיִן וְזֶה נוֹפֵל עַל הָרֶגֶל
וְזֶה נוֹפֵל עַל הָאֶצְבַּע. וְהָעִקָּר – הוּא מְדַבֵּר עַל הָרְשָׁעִים הַמְסִיתִין אֶת הַבְּרִיּוֹת לַעֲבוֹדָת
גִּלּוּלִים:

Verse 14

מְדָנִים יְשַׁלַּח. בֵּין אָדָם לְבוֹרְאוֹ:

Verse 15

פִּתְאוֹם. וּפֶתַע לְשׁוֹן תְּכִיפָה הִיא. וְלֹא יָדַע אֶת הַמַּפָּלָה הַקְּרוֹבָה לִפּוֹל עָלָיו:

Verse 16

שֵׁשׁ הֵנָּה שָׂנֵא ה׳ וְשֶׁבַע. תּוֹעֲבַת נַפְשׁוֹ, כְּלוֹמַר: גַּם הַשְּׁבִיעִית עִמָּהֶם:

Verse 17

Verse 18

Verse 19

יָפִיחַ. לְשׁוֹן דִּבּוּר הוּא, כִּי כָל דִּבּוּר בְּרוּחַ הַפֶּה הוּא:

Verse 20

נְצֹר בְּנִי מִצְוַת אָבִיךָ :

Verse 21

עָנְדֵם. לְשׁוֹן קֶשֶׁר הוּא, כְּמוֹ "אֲעֻנָּדוּ עֲטָרוֹת לִי" (איוב לא:לו):

Verse 22

בְּהִתְהַלֶּכְךָ. בְּחַיֶּיךָ:
תַּנְחֶה אוֹתָךְ. כְּמוֹ תַּנְהִיגֶךָּ:
בַּקֶּבֶר. בְּשָׁכְבְּךָ:
וְהַקִּיצוֹתָ הִיא תְּשִׁיחֶךָ. לִתְחִיַּת הַמֵּתִים, לַעֲמֹד בַּדִּין:
הִיא תְּשִׂיחֶךָ. תָּלִיץ בַּעֲדֶךָ (תנחומא, ויצא ב):

Verse 23

כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר. כְּמוֹ שֶׁהָאוֹר מֵאִיר לָעוֹלָם תָּמִיד, כָּךְ הַתּוֹרָה עוֹמֶדֶת זְכוּתָהּ
לְעוֹלָם אֶל הָאָדָם; וּזְכוּת מִצְוָה לְפִי שָׁעָה, כְּאוֹר הַנֵּר. דָּבָר אַחֵר: כִּי נֵר מִצְוָה וְגוֹ׳
מִצְוַת הָאָב הוּא נֵר: כָּל מִי שֶׁמְּקַיֵּם מִצְוַת אָבִיו, כְּאִלּוּ נוֹטֵל נֵר בְּיָדוֹ לְהַדְלִיק בְּמָקוֹם
חֹשֶׁךְ, וְאִם אָבַד שׁוּם דָּבָר, שָׁם הוּא מוֹצְאוֹ לְאוֹרוֹ. וְכֵן מִי שֶׁהוּא מְקַיֵּם הוֹרַאת אִמּוֹ,
אוֹרָה הִיא לוֹ; וְכֵן הוּא אוֹמֵר ״אַל תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ״ (משלי א:ח). וְכֵן הוּא וַדַּאי,
שֶׁמִּקְרָא זֶה מְדַבֵּר בְּמִצְוַת אָבִיו וְאִמּוֹ, דִּכְתִיב ״מְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ יִדְעַךְ נֵרוֹ בָּאֱשׁוּן חֹשֶׁךְ״
(משלי כ:כ). וְאִם נֵר שֶׁל אָדָם יִדְעַךְ (כּוֹהֶה) כְּשֶׁאֵין מְקַיֵּם מִצְוֹת, נִמְצָא כְּשֶׁמְּקַיֵּם מִצְוֹת,
מֵאִיר נֵרוֹ (רבי יוסף קרא)
וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכְחוֹת מוּסָר. תּוֹכְחוֹת הַמּוּסָר הֵם מַטִּים אֶת הָאָדָם לְחַיִּים, נִמְצָא שֶׁהֵם דֶּרֶךְ
הַחַיִּים:

Verse 24

לִשְׁמָרְךָ מֵאֵשֶׁת רָע. הַתּוֹרָה תִּשְׁמָרְךָ מֵאִשָּׁה שֶׁל מִנְהָג רָע. וְעַל כָּרְחֵךְ לֹא דִּבֵּר שְׁלֹמֹה אִשָּׁה רָעָה,
אֶלָּא כְּנֶגֶד עֲבוֹדַת גִּלּוּלִים שֶׁהִיא שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד הַכֹּל. שֶׁאִם תֹּאמַר: אִשָּׁה זוֹנָה מַמָּשׁ, וְכִי כָּל
שְׁכָרָהּ וְשִׂבְתָּהּ שֶׁל תּוֹרָה שֶׁמֻּרֶת מִן הַזּוֹנָה לְבַדָּהּ?! אֶלָּא עַל כָּרְחֵךְ זוֹ עֲבוֹדַת גִּלּוּלִים,
שֶׁהִיא חֲמוּרָה כְּנֶגֶד הַכֹּל:
מֵחֶלְקַת לָשׁוֹן. מִטִּחוֹת עֵינַיִם שֶׁל לָשׁוֹן נָכְרִיָּה:

Verse 25

: וְאַל תִּקָּחֶךָ. וְאַל תִּטּוֹל חָכְמָתְךָ מִמֶּךָּ בְּעַפְעַפֵּי עֵינֶיהָ, שֶׁקּוֹרֶצֶת בָּהֶם, בְּעַפְעַפֶּיהָ

Verse 26

כִּי בְעַד אִשָּׁה זוֹנָה עַד כִּכַּר לָחֶם. לִידֵי עֲנִיּוּת וְחֹסֶר כָּל טוֹב:
נֶפֶשׁ יְקָרָה תָּצוּד. נֶפֶשׁ שֶׁהָיְתָה יְקָרָה קוֹדֶם לָכֵן, בָּאָה וְצָדָה לְגֵיהִנֹּם (סוטה ד:):

Verse 27

הֲיֶחְתֶּה אִישׁ. הֲיִשְׁאַב אִישׁ גֶּחָלִים בְּשִׁפּוֹלֵי בְגָדָיו וְלֹא יִשָּׂרְפוּ?! כָּל לָשׁוֹן חֲתִיַּת גֶּחָלִים
לָשׁוֹן שְׁאִיבָה הוּא כְּמַשְׁמָעָהּ: כְּשֶׁמַּלְא הַכְּלִי בְּתוֹךְ הַמְּדוּרָה:

Verse 28

Verse 29

אֶל אֵשֶׁת רֵעֵהוּ. כְּמַשְׁמָעוֹ. וְאַף עַל עֲבוֹדַת גִּלּוּלִים יֵשׁ לְדָרְשָׁהּ (שמות רבה לג:ז), שֶׁהִיא
מְיֻחֶדֶת לַגּוֹיִם וְלֹא לְךָ:

Verse 30

לֹא יָבוּזוּ וְגוֹ׳ וְנִמְצָא יְשַׁלֵּם וְגוֹ׳ נֹאַף אִשָּׁה וְגוֹ׳. שְׁלָשְׁתָּם מְחֻבָּרִים בְּדִבּוּר אֶחָד. אִם
יִגְנֹב הַגַּנָּב גְּנֵבָה אֵין לְבַזּוֹתוֹ כָּל כָּךְ כְּמוֹ הַנּוֹאֵף, לָמָּה כִּי לְרַעֲבוֹן נַפְשׁוֹ הוּא עוֹשֶׂה
וְאוּלַי אֵין לוֹ מַה יֹּאכַל, וּכְשֶׁנִּמְצָא יֵשׁ לוֹ תַּקָּנָה בְּתַשְׁלוּמִין, וּלְכָל הַיּוֹתֵר יְשַׁלֵּם שִׁבְעָתַיִם
כְּלוֹמַר תַּשְׁלוּמֵי כֶּפֶל הַרְבֵּה וַאֲפִלּוּ חֲמִשָּׁה עַל אֶחָד, וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים שִׁבְעָתַיִם כְּמוֹ גוֹנֵב שׁוֹר
וְכֵלָיו וּטְבָחוֹ שֶׁמְּשַׁלֵּם חֲמִשָּׁה בָּקָר וְתַשְׁלוּמֵי כֶּפֶל עַל הַכֵּלִים (שמות כא:לז) הֲרֵי שִׁבְעָה: אֶת
כָּל הוֹן בֵּיתוֹ יִתֵּן. וַאֲפִלּוּ צָרִיךְ לִמְכֹּר כָּל אֲשֶׁר לוֹ עַל זֶה מִכָּל מָקוֹם יֵשׁ לוֹ תַּקָּנָה
וּמִתְחַלָּה מֻחֲמֶמֶת רָעָב עָשָׂה, אֲבָל:

Verse 31

Verse 32

נֹאֵף אִשָּׁה חֲסַר לֵב. הוּא, שֶׁהֲרֵי לֹא לְרַעֲבוֹן עָשָׂה:
מַשְׁחִית נַפְשׁוֹ הוּא יַעֲשֶׂנָּה. הַזְּמָה:

Verse 33

נֶגַע וְקָלוֹן יִמְצָא. עַל עֲבוֹדַת גִּלּוּלִים וְעַל גִּלּוּי עֲרָיוֹת הַנִּגְעִים בָּאִים:

Verse 34

כִּי קִנְאָה. מִתְקַנֵּא בּוֹ לְהַפְרַע בּוֹ חֲמָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁהוּא גִּבּוֹר עַל כֹּל, וְלֹא יַחְמוֹל בְּיוֹם נָקָם:

Verse 35

לֹא יִשָּׂא. פָּנִים, לְכָל מָמוֹן לְכַפֵּר עַל אֲשֶׁר כָּפַר בּוֹ וְנִדְבַּק בַּעֲבוֹדַת גִּלּוּלִים. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ (תוספתא בבא קמא ז:ג): לֹא יָבוּז לַגַּנָּב, זֶה הַמִּתְגַּנֵּב מֵאֲחַר חֲבֵירוֹ הוֹלֵךְ לְבֵית הַמִּדְרָשׁ וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה, וְנִמְצָא יְשַׁלֵּם שְׁבָעָתַיִם, סוֹפוֹ שֶׁמִּתְמַנֶּה דַּיָּן וּמוֹרֶה הוֹרָאוֹת שֶׁאֵין שְׁבָעָתַיִם אֶלָּא תּוֹרָה שֶׁנֶּאֱמַר "מְזֻקָּק שִׁבְעָתָיִם" (תהלים יב:ז):

Chapter 7

Verse 1

בְּנִי שְׁמֹר אֲמָרַי וּמִצְוֹתַי :

Verse 2

וְתוֹרָתִי כְּאִישׁוֹן עֵינֶיךָ. שָׁחוֹר שֶׁל עַיִן שֶׁהוּא דּוֹמֶה לַחֹשֶׁךְ, כְּמוֹ אִישׁוֹן לַיְלָה :

Verse 3

Verse 4

(אֱמוֹתִי אָתְּ. קָרְבָנָה אֵלַיִךְ):
וּמוֹדָע. קָרוֹב, כְּמוֹ "בֹּעַז מוֹדַעְתֵּנוּ" (רות ג:ב) – קְרוֹבֵנוּ. כְּלוֹמַר: קָרְבָנָה אֶצְלְךָ תָּמִיד:

Verse 5

Verse 6

Verse 7

אֲבִינָה. הִבְחַנְתִּי וְרָאִיתִי:

Verse 8

אֵצֶל פִּנָּה. פִּנָּה שֶׁל זוֹנָה וַעֲבוֹדַת גִּלּוּלִים:

Verse 9

Verse 10

וְהִנֵּה אִשָּׁה. כְּמַשְׁמָעָהּ. דָּבָר אַחֵר: אֶחָד מִן אֶפִּיקוֹרְסִים:
שׂית זוֹנָה. כְּמוֹ "שְׁתוֹתֵיהֶם" (שמואל ב י:ד), כְּלוֹמַר: עֶרְוַת זוֹנָה:
וּנְצוּרַת לֵב. כְּמוֹ "עִיר נְצוֹרָה" (ישעיה א:ח) הַמּוּקֶפֶת כַּרְכּוֹם, וְכֵן לִבָּהּ שֶׁל זוֹ מוּקֶפֶת זְמָה אֱוֶלֶת:

Verse 11

וְסוֹרֶרֶת. סָרָה מִן הַדֶּרֶךְ:

Verse 12

Verse 13

Verse 14

זִבְחֵי שְׁלָמִים עָלָי. כְּלוֹמַר: סְעוּדָה גְּדוֹלָה הֲכִינוֹתִי, כִּי הַיּוֹם הִקְרַבְתִּי נְדָרַי וּשְׁלָמַי:

Verse 15

וָאֶמְצָאֵךְ. כְּדֵי שֶׁאֶמְצָאֵךְ:

Verse 16

מַרְבַדִּים. בְּגְדֵי חֹפֶשׁ וְנוֹי, וְדֶגְמָתוֹ בְּסוֹף הַסֵּפֶר, שֶׁנֶּאֱמַר "מַרְבַדִּים עָשְׂתָה לָהּ" (משלי לא:כב):
רָבַדְתִּי עַרְשִׁי. קִשַּׁטְתִּי:
חֻטּוּבוֹת אֵטוּן מִצְרָיִם. מְהֻלָּלוֹת בְּגְדֵי כְלֵי פִּשְׁתָּן חֲשׁוּבִין הַבָּאִים מִמִּצְרַיִם, שֶׁשָּׁם הַפִּשְׁתָּן מָצוּי, כְּדִכְתִיב בְּסֵפֶר (ישעיהו יט:ט) "וּבֹשׁוּ עֹבְדֵי פִשְׁתִּים". אֵטוּן תַּרְגּוּם "מֵיתְרֵיהֶם" (שמות לה:יח) "אֲטוּנֵיהוֹן":

Verse 17

נַפְתִּי מִשְׁכָּבִי. הֲנִיפוֹתִי הָרֵיחַ, כְּמֵנִיף בְּסוּדָר בְּבֵית הַבֹּשֶׂם, לְהָבִיא הָרֵיחַ מִלְמַעְלָה לְמַטָּה. וְדוֹנָשׁ פֵּרַשׁ לְשׁוֹן קְטוֹר, וְאָמַר שֶׁאֵין לוֹ דְּמִיוֹן:

Verse 18

Verse 19

כִּי אֵין הָאִישׁ בְּבֵיתוֹ. רְאִיתֶם שֶׁסִּלֵּק הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׁכִינָתוֹ, וְכָל טוֹב נָתַן לְעוֹבְדֵי גְּלוּלִים:

Verse 20

צְרוֹר הַכֶּסֶף. הַטּוֹבִים שֶׁבָּהֶם הָרַג לְיוֹם הַכֵּסֶא. לִזְמַן הַמּוֹעֵד הַקְּבוּעַ, וְכֵן "בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ" (תהלים פא:ד):

Verse 21

הִטַּתּוּ. לְאוֹתוֹ חֵסַר לֵב (משלי ז:ז) אֵלֶיהָ:
בְּרֹב לִקְחָהּ. שֶׁהִיא לְמוּדָה לְהַרְגִּיל בְּכָךְ אֲנָשִׁים:
בְּחֶלֶק שְׂפָתֶיהָ. בְּדִבּוּר חֲלַקְלַק תַּדִּיחֶנּוּ מִן הַדֶּרֶךְ:

Verse 22

וּכְעֻכֶס. זֶה אֶרֶס נָחָשׁ:
אֶל מוּסַר אֱוִיל. כְּנָחָשׁ הַמְמַהֵר לָרוּץ בִּשְׁלִיחוּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיַסֵּר הָאֱוִיל, הַמְחֻיָּב לַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא, כֵּן זֶה רָץ אַחֲרֵיהָ עַד שֶׁנִּכְשַׁל בָּהּ, וַיִּפָּלַח חִצָּהּ אֶת כְּבֵדוֹ:

Verse 23

כְּמַהֵר צִפּוֹר. לָרוּץ אֶל הַפַּח, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ כִּי הַפַּח נִפְרַשׁ שָׁם בְּנַפְשׁוֹ שֶׁל צִפּוֹר:

Verse 24

וְעַתָּה בָּנִים שִׁמְעוּ לִי וְגוֹ׳ :

Chapter 8

Verse 1

הֲלֹא חָכְמָה תִקְרָא. הֲלֹא הַתּוֹרָה מַכְרֶזֶת אֲלֵיכֶם דְּבָרִים הָאֲמוּרִים לְמַטָּה בָּעִנְיָן:

Verse 2

Verse 3

לִפְּי קָרֶת. תִּקְרָה הַנְּתוּנָה עַל הַשַּׁעַר, וְיוֹשְׁבִים עָלֶיהָ:
פָּרְנָה. תִּזְעַקְנָה. וּמָה הִיא אוֹמֶרֶת? אֲלֵיכֶם אִישִׁים אֶקְרָא :

Verse 4

Verse 5

Verse 6

שִׁמְעוּ כִּי נְגִידִים אֲדַבֵּר. דִּבְרֵי נְגִידוּת וַחֲשִׁיבוּת:

Verse 7

Verse 8

נִפְתָּל וְעִקֵּשׁ. עַקְמוּמִיּוּת:

Verse 9

Verse 10

מֻזָּרוּץ. מִמִּינֵי הַזָּהָב הוּא:

Verse 11

מְפֻנִּינִים. מַרְגְּלִיּוֹת:
לֹא יִשְׁווּ בָהּ. לֹא יִדְמוּ לְשָׁוְיָהּ:

Verse 12

שָׁכַנְתִּי עָרְמָה. אֵצֶל עָרְמָה, שֶׁכִּיְּוֵן שֶׁלָּמַד אָדָם תּוֹרָה, נִכְנַס בּוֹ עַרְמִימוּת שֶׁל כָּל דָּבָר (סוטה כא:):

Verse 13

יִרְאַת ה׳ שִׂנְאַת רָע. זֶהוּ הַמּוּסָר שֶׁהַחָכְמָה מַכְרֶזֶת לַבְּרִיּוֹת:

Verse 14

Verse 15

בִּי מְלָכִים יִמְלֹכוּ. שֶׁהַדַּיָּנִים וְהַמְשֻׁפָּטִים אֲנִי מְלַמְּדָם:

Verse 16

Verse 17

אֹהֲבַי. כְּמוֹ אֶאֱהַב:
אֹהֲבָיהָ כְּתִיב, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אֲנִי אֹהֲבָיהָ שֶׁל תּוֹרָה אֹהָב. זוֹ שָׁמַעְתִּי מֵרַבִּי אַהֲרֹן, בְּשֵׁם רַבִּי נָתָן:
יְמְצָאֻנְנִי. נו״ן יְתֵרָה: חֲמִשִּׁים שַׁעֲרֵי בִינָה אַמְצִיאֵנוּ:

Verse 18

Verse 19

Verse 20

Verse 21

לְהַנְחִיל אוֹהֲבַי יֵשׁ. יֵשׁ אִתִּי נַחֲלָה רַבָּה:

Verse 22

רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ. קוֹדֶם בְּרִיאָתוֹ שֶׁל עוֹלָם (פסחים נד.):

Verse 23

נְסַכְתִּי מֵרֹאשׁ. לְשׁוֹן נְסִיכֵי בְּנֵי אָדָם (מיכה ה:ד):

Verse 24

חוֹלָלְתִּי. נִבְרֵאתִי:

Verse 25

בְּטֶרֶם הָרִים הָטְבָּעוּ. בִּתוֹךְ הַמָּיִם:

Verse 26

(תענית י.) אֶרֶץ וְחוּצוֹת. אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וּשְׁאָר אֲרָצוֹת:
(סנהדרין לח.) וְרֹאשׁ עֲפָרוֹת תֵּבֵל. אָדָם הָרִאשׁוֹן:

Verse 27

בְּחֻקּוֹ חוּג עַל פְּנֵי תְהוֹם. כְּשֶׁרָקַע חוּג הָאָרֶץ עַל הַמַּיִם, חֹק גְּבוּל בַּל יַעֲבֹר
חוּג. לְשׁוֹן חֻקָּה, כְּמוֹ "וּבַמְּחוּגָה יְתָאֲרֵהוּ" (ישעיה מד:יג). קוֹנְפָּא"שׁ בְּלַעַ"ז:

Verse 28

בַּעֲזוֹז. כְּשֶׁהִגְבִּיר מַעְיְנוֹת תְּהוֹם:

Verse 29

(שמות יד:כא) בְּשׁוּמוֹ יַמָּ חֻקּוֹ. וְגָזַר עַל יַם סוּף כְּשֶׁבָּרָאוֹ, עַל מְנָת לְהַבָּקַע לִפְנֵי מֹשֶׁה
(ישעיה מט:טז; וְכֵן) בְּחֻקָּה מוֹסְדֵי אָרֶץ. בְּחֻקָּתוֹ, מִלְּשׁוֹן חֻקּוֹ; כְּמוֹ "עַל כַּפַּיִם חַקֹּתִיךְ"
(יחזקאל מג:יד) "וּמֵחֵיק הָאָרֶץ":

Verse 30

(איכה ד:ה) אָמוֹן. גִּדְלָה אֶצְלוֹ, לְשׁוֹן "הָאֲמוּנִים עֲלֵי תוֹלָע":
(תהלים צ:ד; ויקרא רבה יט:א) יוֹם יוֹם. אַלְפַּיִם שָׁנָה:

Verse 31

מְשַׂחֶקֶת בְּתֵבֵל אַרְצוֹ. כָּל דּוֹרוֹת הָרִשָׁעִים שֶׁהָיוּ מֵאָדָם וְעַד נֹחַ וּמִנֹּחַ וְעַד אַבְרָהָם הָיִיתִי
מְשַׂחֶקֶת עֲלֵיהֶם:
וְשַׁעֲשֻׁעַי. צָפִיתִי עַד בֹּא דּוֹר הַמִּדְבָּר וִיקַבְּלוּנִי:

Verse 32

: וְעַתָּה בָּנִים שִׁמְעוּ לִי

Verse 33

וְאַל תִּפְרָעוּ. וְאַל תְּבַטְּלוּ מוּסָרִי:

Verse 34

לִשְׁקֹד. לִשְׁמֹר:
עַל דַּלְתוֹתַי. לְהַכְנֵס רֹאשׁוֹן לְבֵית הַמִּדְרָשׁ וּלְבֵית הַכְּנֶסֶת וְלָצֵאת אַחֲרוֹן:

Chapter 9

Verse 1

חָכְמוֹת בָּנְתָה בֵיתָהּ. בְּחָכְמָה בָּנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הָעוֹלָם:
חָצְבָה עַמּוּדֶיהָ שִׁבְעָה. שִׁבְעַת יְמֵי בְּרֵאשִׁית. דָּבָר אַחֵר: שִׁבְעָה סְפָרִים שֶׁיֵּשׁ בַּתּוֹרָה – "וַיְהִי
בְּנָסְעַ הָאָרֹן" (במדבר י:לה) סֵפֶר לְעַצְמוֹ; בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (שבת קטז.):

Verse 2

טָבָה טִבְחָה מָסְכָה יֵינָהּ. מְזָגָם בְּמַיִם, כְּמוֹ יַיִן חָזָק שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לִשְׁתּוֹת חַי:
אַף עָרְכָה שֻׁלְחָנָהּ. כָּל יְצִירַת לַח וְיָבֵשׁ:

Verse 3

שָׁלְחָה נַעֲרוֹתֶיהָ. אָדָם וְחַוָּה (סנהדרין לח.), דָּבָר אַחֵר: מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן (ויקרא רבה א,ד)
:

Verse 4

מִי פֶתִי יָסוּר הֵנָּה. וְיִלְמַד אוֹתִי וְיֶחְכַּם:

Verse 5

לְכוּ לַחֲמוּ בְלַחֲמִי וּשְׁתוּ בְּיַיִן מָסָכְתִּי. בְּיַיִן שֶׁמָּזַגְתִּי:

Verse 6

עִזְבוּ פְתָאִים וְחְיוּ. אֶת דֶּרֶךְ הַפַּתְיוּת:
וְאִשְׁרוּ. לְשׁוֹן פַּעַם, כְּמוֹ "בַּאֲשֶׁרוֹ אָחֲזָה רַגְלִי" (איוב כג:יא):

Verse 7

וּמוֹכִיחַ לְרָשָׁע מוּמוֹ. מוּם הוּא לַמּוֹכִיחַ, שֶׁזֶּה מְחָרְפוֹ וְאֵינוֹ שׁוֹמֵעַ לוֹ. זוֹ הִיא אַזְהָרָה
שֶׁאָסוּר לְדַבֵּר עִם הַמְּסִיתִים מִדֶּרֶךְ הַיְשָׁרָה, אֲפִלּוּ לְהוֹכִיחָם וּלְקָרְבָם:

Verse 8

Verse 9

תֵּן לְחָכָם וְיֶחְכַּם עוֹד. לְתַלְמִיד הָגוּן שָׁנֶה. וּמְדֻרַשׁ אַגָּדָה (שמות רבה נ:ב): נֶאֱמַר לְנֹחַ
"מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וְגוֹ'" (בראשית ז:ב), וּכְשֶׁיָּצָא "וַיִּקַּח מִכָּל הַבְּהֵמָה וְגוֹ'"
(בראשית ח:כ). אָמַר: מָה רָאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַרְבּוֹת בְּאֵלּוּ? אֶלָּא שֶׁרָצָה שֶׁאַקְרִיב לוֹ
מֵהֶן:
הוֹדַע לְצַדִּיק. חָכְמָה וְהוּא יוֹסֵף לֶקַח. מִדַּעְתּוֹ וְעַל שְׁמוּעָתוֹ:

Verse 10

תְּחִלַּת חָכְמָה יִרְאַת ה', וְדַעַת קְדוֹשִׁים. הִיא עִקַּר הַבִּינָה:

Verse 11

וְיוֹסִיפוּ לְךָ שְׁנוֹת חַיִּים. שָׁנִים שֶׁל חַיִּים הֵם שֶׁל פַּרְנָסָה וְעֹשֶׁר:

Verse 12

Verse 13

Verse 14

Verse 15

Verse 16

חֶסֶר לֵב, וְאָמְרָה לוֹ. הַדְּבָרִים הַלָּלוּ, מָה אָמְרָה לוֹ:

Verse 17

מַיִם גְּנוּבִים יִמְתָּקוּ. אֵין טַעַם בִּיאַת פְּנוּיָה כְּטַעַם אֵשֶׁת אִישׁ. אַף לְעִנְיַן הַמִּצְוָה, מַיִם
גְּנוּבִים יִמְתָּקוּ. שֶׁהָיוּ יְרֵאִים לַעֲשׂוֹת בְּגָלוּי וְעוֹשִׂין בְּסֵתֶר:

Chapter 10

Verse 1

מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה בֵּן חָכָם יְשַׂמַּח אָב. זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (מדרש משלי י:א). דָּבָר אַחֵר:
אָבִיו מַמָּשׁ:
וּבֶן כְּסִיל תּוּגַת אִמּוֹ. תָּמִיד הוּא עִם אִמּוֹ בַּבַּיִת, וְרוֹאָה אֶת שְׁטוּתוֹ וּמְצֻעָרָה. וּלְפִי הַמָּשָׁל:
בֵּן כְּסִיל כְּמוֹ יָרְבָעָם בֶּן נְבָט (ברכות לה:):
תּוּגַת כְּנֶסֶת אִמּוֹ. תּוּגַת אִמּוֹ:

Verse 2

לֹא יוֹעִילוּ אוֹצְרוֹת רֶשַׁע. שֶׁהָיָה מִשְׁתַּבֵּחַ בְּעָשְׁרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי
וְגוֹמֵר" (הושע יב:ט):
וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת. וְאִם תֹּאמַר: צַדִּיק שֶׁיְּבַזְּבֵז נְכָסָיו לִצְדָקָה, מֵהֵיכָן יִתְפַּרְנֵס?

Verse 3

לֹא יַרְעִיב ה' נֶפֶשׁ צַדִּיק, וְהַוַּת רְשָׁעִים יֶהְדֹּף. יִדְחוֹף אוֹתָם וְתִפּוֹל:

Verse 4

רֹאשׁ עֹשֶׂה כַּף רְמִיָּה. מִי שֶׁעָנִי בַּתּוֹרָה, מוֹרֶה הוֹרָאוֹת שֶׁקֶר:
כַּף רְמִיָּה. מֹאזְנַיִם שֶׁל רְמִיָּה. לְפִי פְּשׁוּטוֹ מַשְׁמַע בַּתַּגָּרִים:
וְיַד חָרוּצִים. יְשָׁרִים, שֶׁחוֹרְצִים דָּבָר בַּאֲמִתּוֹ וּמִשְׁפָּטוֹ בְּלֹא עַוְלָה:

Verse 5

Verse 6

וּפִי רְשָׁעִים יְכַסֶּה חָמָס. הֶחָמָס יְכַסֶּה עַל פִּיהֶם וְיַהֲרֹג:

Verse 7

זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה. הַמְזַכִּיר צַדִּיק מְבָרְכוֹ:
וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב. רִקָּבוֹן עוֹלֶה בִּשְׁמָם, שֶׁאֵין אָדָם חָפֵץ לְהַזְכִּיר שְׁמוֹ וְהוּא מִשְׁתַּכֵּחַ מֵאֵלָיו
(יומא לח:):

Verse 8

חֲכַם לֵב יִקַּח מִצְוֹת. מֹשֶׁה רַבֵּינוּ, שֶׁכָּל יְשָׂרְאֵל הָיוּ עוֹסְקִין בְּבִזַּת מִצְרַיִם, וְהוּא הָיָה
עוֹסֵק בְּמִצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף וְגוֹ'" (שמות יג:יט):
וֶאֱוִיל שְׂפָתַיִם יִכָּשֵׁל. לְשׁוֹן יְגִיעָה. וְיֵשׁ בְּסִפְרֵי בְּפָרָשָׁה "וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאֹנְנִים" (במדבר
יא:א): אָמְרוּ: כַּמָּה נִתְלַבַּטְנוּ בַּדֶּרֶךְ:

Verse 9

וּמְעַקֵּשׁ דְּרָכָיו יְוַדָּע. יְשָׁבֵר וְיִתְיַסֵּר, כְּמוֹ "וַיֹּדַע בָּהֶם אֶת אַנְשֵׁי סְכוֹת" (שופטים ח:טז):

Verse 10

קוֹרֵץ עַיִן יִתֵּן עַצָּבֹת. זֶה הַמַּסִּית אָדָם בְּקְרִיצוֹתָיו לְרָעָה:

Verse 11

מְקוֹר חַיִּים פִּי צַדִּיק וּפִי רְשָׁעִים וְגוֹ'. פִּיהֶם יְכַסֶּה חָמָס שֶׁבְּלִבָּם, שֶׁמַּחֲלִיקִין אֶת שִׂפְתֵיהֶם וְשִׂנְאָה טְמוּנָה בְּלִבָּם. וְאֵין פִּתְרוֹן מִקְרָא זֶה דּוֹמֶה לְפִתְרוֹן הָעֶלְיוֹן (משלי י:ו), וְהָעִנְיָן יוֹרֶה עֲלֵיהֶם:

Verse 12

שִׂנְאָה תְּעוֹרֵר מְדָנִים. אֲפִלּוּ עֲבֵרָה שֶׁנִּתְּנָה לְשִׂכְחָה נִזְכֶּרֶת עַל יְדֵי מַרְבִּית עֲוֹנוֹת; בָּאָה שִׂנְאָה אַחֲרוֹנָה וּמְעוֹרֶרְתָן. שֶׁכֵּן יְחֶזְקֵאל הוֹכִיחַ אֶת יִשְׂרָאֵל עַל עֲבֵרוֹת מִצְרַיִם: "וַאֹמַר אֲלֵהֶם אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו הַשְׁלִיכוּ וְגוֹ'" (יחזקאל כ:ז) – כַּמָּה שָׁנִים הָיְתָה שִׂנְאָה זוֹ כְּבוּשָׁה וְלֹא הִזְכִּירָהּ לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עַד עַכְשָׁו, שֶׁהִרְבּוּ עֲבֵרוֹת עַל פִּשְׁעֵיהֶם (ויקרא רבה ז:א):
וְעַל כָּל פְּשָׁעִים תְּכַסֶּה אַהֲבָה. כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל מֵטִיבִים מַעֲשֵׂיהֶם, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְכַסֶּה עַל פִּשְׁעֵיהֶם:

Verse 13

בִּשְׂפָתֵי נָבוֹן תִּמָּצֵא חָכְמָה. כְּשֶׁאָדָם מוֹכִיחַ לְנָבוֹן, מֵשִׁיב לוֹ: חָטָאתִי! כְּגוֹן דָּוִד שֶׁאָמַר לְנָתָן: "חָטָאתִי" (שמואל ב יב:יג):
וְשֵׁבֶט לְגֵו חֶסַר לֵב. אֲבָל חֶסַר לֵב אֵינוֹ שׁוֹמֵעַ עַד שֶׁיִּלְקֶה, כְּמוֹ פַּרְעֹה (שמות ז:יד-יא:י):

Verse 14

חֲכָמִים יִצְפְּנוּ דָעַת. יִשְׁמְרוּהוּ בְּלִבָּם, שֶׁלֹּא יִשְׁכָּחוּהוּ:

Verse 15

הוֹן עָשִׁיר. בַּתּוֹרָה:
קִרְיַת עֻזּוֹ. הִיא לוֹ:
מְחִתַּת דַּלִּים רֵישָׁם. עֲנִיּוּתָם, שֶׁלֹּא עָסְקוּ בַּתּוֹרָה, הִיא מְחִתָּתָם:

Verse 16

פְּעֻלַּת צַדִּיק לְחַיִּים. כְּמַשְׁמָעוֹ. וּמִדְרָשׁ אַגָּדָה (דברים רבה ב:כ): שְׁלֹמֹה עָשָׂה פְּעֻלַּת הַמִּקְדָּשׁ לְחַיֵּיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, לְכַפָּרָתָן:
וּתְבוּאַת רָשָׁע. תְּבוּאָתוֹ (ס"א: הֲבָאָתוֹ) שֶׁל מְנַשֶּׁה (דברי הימים ב לג:ז), שֶׁהִכְנִיס בּוֹ הַסֶּמֶל, הִיא הָיְתָה לְחַטָּאת:

Verse 17

אֹרַח לְחַיִּים. הַשּׁוֹמֵר מוּסָר הִיא הַדֶּרֶךְ לְחַיִּים:
וְעוֹזֵב תּוֹכַחַת מַתְעֶה. אֶת עַצְמוֹ וְאֶת אֲחֵרִים:

Verse 18

מְכַסֶּה שִׂנְאָה שִׂפְתֵי שָׁקֶר. הֶחָנֵף שִׂפְתָיו שָׁקֶר, וּמְכַסֶּה שִׂנְאָה בְּלִבּוֹ:
וּמוֹצִיא דִּבָּה הוּא כְּסִיל. לַעַז, שֶׁיִּהְיוּ אֲנָשִׁים דּוֹבְבִין בּוֹ עַל חֲבֵירוֹ:

Verse 19

בְּרֹב דְּבָרִים לֹא יֶחְדַּל פָּשַׁע. הַמַּרְבֶּה דְּבָרִים מֵבִיא חֵטְא:

וְחוֹשֵׁךְ שְׂפָתָיו. הוּא הַמַּשְׂכִּיל:

Verse 20

כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק. שֶׁיּוֹדֵעַ לְהוֹכִיחַ
לֵב רְשָׁעִים כִּמְעָט. שֶׁאֵינוֹ שׁוֹמֵעַ לְתוֹכַחַת צַדִּיק. וּמִדְרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא אוֹמֵר (תנחומא, כי
תשא ו): עַל עִדּוֹ הַנָּבִיא נֶאֱמַר, שֶׁקָּרָא עַל הַמִּזְבֵּחַ בְּבֵית אֵל; וְיָרְבָעָם, אַף עַל פִּי שֶׁבָּשָׁה
יָדוֹ, לֹא קִבֵּל תּוֹכָחָה, שֶׁנֶּאֱמַר "חַל נָא אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ וְגוֹ'" (מלכים א יג:ו) וְלֹא
'אֱלֹהַי'; וְאוֹמֵר "וַתָּשָׁב יָדוֹ כְּבָרִאשֹׁנָה" (מלכים א יג:ו) – עוֹמֵד וּמַקְטִיר לַעֲבוֹדַת
גִּלּוּלִים, וְאַף בַּסּוֹף כֵּן:

Verse 21

שִׂפְתֵי צַדִּיק יִרְעוּ רַבִּים וְגוֹ'. שֶׁרַבִּים אוֹכְלִים בִּזְכוּתוֹ וּבִתְפִלָּתוֹ:

Verse 22

בִּרְכַּת ה' הִיא תַּעֲשִׁיר, וְלֹא יוֹסִיף עֶצֶב עִמָּהּ. אֵין צָרִיךְ לְהִתְיַגֵּעַ לְהַעֲשִׁיר בּוֹ, דַּי בַּבְּרָכָה
מַה שֶּׁהוּא מְבָרְכוֹ:

Verse 23

כִּשְׂחוֹק לִכְסִיל עֲשׂוֹת זִמָּה. עֲצַת חַטָּאִים
וְחָכְמָה כִּשְׂחוֹק לְאִישׁ תְּבוּנָה. כְּלוֹמַר: קַלָּה הִיא בְּעֵינָיו לַעֲשׂוֹת:

Verse 24

מְגוֹרַת רָשָׁע. מַה שֶּׁהוּא יָרֵא יָבֹא לוֹ. דּוֹר הַפְּלַגָּה יָרְאוּ וְאָמְרוּ "פֶּן נָפוּץ" (בראשית
יא:ד), וְסוֹפָן כְּתִיב "וַיָּפֶץ ה' אֹתָם מִשָּׁם" (בראשית יא:ח):
וְתַאֲוַת צַדִּיקִים יִתֵּן. מִי שֶׁבְּיָדוֹ לִתֵּן (לָתֵת):

Verse 25

כַּעֲבוֹר סוּפָה וְאֵין רָשָׁע. פִּתְאוֹם בָּא עֶבְרַת רוּחַ סְעָרָה, נִכְרַת הָרָשָׁע מִמְּקוֹמוֹ:

Verse 26

Verse 27

Verse 28

תּוֹחֶלֶת צַדִּיקִים שִׂמְחָה. סוֹפָהּ מִתְקַיֶּמֶת וּשְׂמֵחִים
וְתִקְוַת רְשָׁעִים תֹּאבֵד. כִּי לֹא תָבֹא:

Verse 29

מָעוֹז לַתֹּם דֶּרֶךְ ה' וּמְחִתָּה. הִיא לְפוֹעֲלֵי אָוֶן שֶׁאֵינָן הוֹלְכִין בָּהּ, וְהִיא נִפְרַעַת מֵהֶם:

Verse 30

צַדִּיק לְעוֹלָם בַּל יִמּוֹט. כְּשֶׁהוּא מָט אֵין מוֹטָתוֹ מוֹטַת עוֹלָם, כִּי יִפּוֹל וְקָם (משלי
כד:טז):

Verse 31

פִּי צַדִּיק יָנוּב חָכְמָה. יְדַבֵּר, לְשׁוֹן "נִיב שְׂפָתָיִם" (ישעיהו נז:יט):

Verse 32

שִׂפְתֵי צַדִּיק יֵדְעוּן רָצוֹן. יוֹדְעִים לְרַצּוֹת וּלְפַיֵּס אֶת בּוֹרְאָם, וְיוֹדְעִים לְרַצּוֹת אֶת
הַבְּרִיּוֹת וּלְהַטִּיל שָׁלוֹם בֵּינֵיהֶם:

Chapter 11

Verse 1

Verse 2

בָּא זָדוֹן וַיָּבֹא קָלוֹן וְאֶת צְנוּעִים חָכְמָה. תָּבוֹא חָכְמָה:

Verse 3

תֻּמַּת יְשָׁרִים תַּנְחֵם. תַּנְהֵלֵם:
וְסֶלֶף בּוֹגְדִים יְשָׁדֵּם. יְשָׁדֵּם:

Verse 4

Verse 5

Verse 6

צְדָקַת יְשָׁרִים תַּצִּילֵם וּבְהַוַּת בֹּגְדִים יִלָּכֵדוּ. בַּהַוּוֹת שֶׁהֵם עוֹשִׂים הֵם נִלְכָּדִים. וְהַמִּקְרָא
מְסֹרָס הוּא, כְּלוֹמַר: וּבוֹגְדִים בְּהַוַּת יִלָּכֵדוּ :

Verse 7

בְּמוּת אָדָם רָשָׁע תֹּאבַד תִּקְוָה. תִּקְוַת כָּל הַבּוֹטְחִים בּוֹ:
וְתוֹחֶלֶת אוֹנִים אָבָדָה. תּוֹחֶלֶת בָּנָיו, שֶׁהֵם אוֹנוֹ, אָבְדָה, כִּי בִּזְכוּתוֹ לֹא תָבוֹא לָהֶם
טוֹבָה. אֲבָל בְּמוּת צַדִּיקִים יֵשׁ לִבְנֵיהֶם מִבְטָח בְּצִדְקָתָם:

Verse 8

צַדִּיק מִצָּרָה נֶחֱלָץ. בְּמוּת רָשָׁע, וְלַמִּקְרָא הָעֶלְיוֹן (משלי יא:ז) זֶה מְחֻבָּר:

Verse 9

בְּפֶה חָנֵף. חָנֵף הַמֵּסִית חֲבֵרוֹ בְּדֶרֶךְ רַע, מַשְׁחִיתוֹ בְּפִיו :
וּבְדַעַת צַדִּיקִים יֵחָלֵצוּ. וְהַצַּדִּיק נֶחֱלָץ מִמֶּנּוּ בְּדַעַת הַתּוֹרָה, שֶׁהִזְהִירָה עָלָיו "לֹא תֹאבֶה לוֹ
וְגוֹ'" (דברים יג:ט):

Verse 10

Verse 11

תָּרוּם קָרֶת. תִּתְקַיֵּם תִּקְרַת הַבַּיִת בְּגָבְהָהּ מִלְּפוֹל. בְּעוֹד שֶׁהָיוּ מַלְכֵי יְהוּדָה יְשָׁרִים, הָעֲמִידָה
תְּפִלָּתָם אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ:

Verse 12

וְאִישׁ תְּבוּנוֹת יַחֲרִישׁ. כְּשֶׁמְּבַזִּהוּ הֶחָסֵר לֵב; כְּמוֹ שָׁאוּל, דִּכְתִיב "וַיִּבְזֻהוּ וְלֹא הֵבִיאוּ לוֹ
מִנְחָה וַיְהִי כְּמַחֲרִישׁ" (שמואל א י:כז)

Verse 13

Verse 14

בְּאֵין תַּחְבֻּלוֹת. כְּשֶׁהַצָּרָה בָּאָה עַל יִשְׂרָאֵל, וְאֵינָן נוֹתְנִין לֵב לְהָבִין לְהִתְעַנּוֹת וְלַעֲשׂוֹת
תְּשׁוּבָה, יִפֹּל עָם:

Verse 15

רַע יֵרוֹעַ. הָרָשָׁע יִתְרוֹצֵץ, אֲשֶׁר עָרַב לִבּוֹ לַעֲבוֹדַת גִּלּוּלִים
וְשׂוֹנֵא תוֹקְעִים. תּוֹקְעִים כַּף לַעֲשׂוֹת רַע וְלָלֶכֶת בַּעֲצָתָם, וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּהוּ (יבמות קט:)
בְּעַרְבוּת מָמוֹן:

Verse 16

תִּתְמֹךְ כָּבוֹד. כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל תְּקָרֵב תָּמִיד לְכָבוֹד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְתוֹרָתוֹ:
וְעָרִיצִים יִתְמְכוּ עֹשֶׁר. בְּנֵי אֱדוֹם מִתְקָרְבִים אֵצֶל גְּנֵיבוֹת מָמוֹן וְגָזֵל:

Verse 17

גּוֹמֵל נַפְשׁוֹ. גּוֹמֵל טוֹבָה לְקִרוֹבָיו. אִישׁ חֶסֶד אִישׁ שֶׁהוּא חָסִיד:
וְעֹכֵר שְׁאֵרוֹ אַכְזָרִי. וְהָאַכְזָרִי הוּא עוֹכֵר אֶת קִרוֹבָיו:

Verse 18

רָשָׁע עֹשֶׂה פְּעֻלַּת שָׁקֶר. פְּעֻלָּתוֹ שֶׁל רָשָׁע מְשַׁקֶּרֶת לוֹ, כְּסָבוּר שֶׁתִּתְקַיֵּם בּוֹ הַצְלָחָתוֹ, וְהַכֹּל
אָבֵד:
וְזוֹרֵעַ צְדָקָה שְׂכַר אֱמֶת. וְהַזּוֹרֵעַ צְדָקָה הִיא פְּעֻלָּה שֶׁל אֱמֶת, כִּי בְּוַדַּאי בָּטוּחַ הוּא שֶׁיְּקַבֵּל
פְּעֻלּוֹ בַּסּוֹף:
שָׂכָר. קִרוּנְיָא"ל בְּלַעַ"ז, כְּאָדָם הַסּוֹכֵר אַמַּת הַמַּיִם כְּדֵי לְלַקּוֹט דָּגִים, וּבָטוּחַ שֶׁיִּמְצָא שָׁם
דָּגִים הַרְבֵּה. וְדוֹמֶה לוֹ "כָּל עֹשֵׂי שָׂכָר אַגְמֵי נָפֶשׁ" (ישעיהו יט:י):

Verse 19

כֵּן צְדָקָה לְחַיִּים. אֱמִתּוֹ שֶׁל צְדָקָה סוֹפָהּ לְחַיִּים, כְּמוֹ "כֵּן בְּנוֹת צְלָפְחָד דֹּבְרוֹת" (במדבר
כז:ז):

Verse 20

Verse 21

יָד לְיָד. כְּלוֹמַר: מִיַּד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיָדוֹ תָּבוֹא לוֹ שְׂכַר פְּעֻלָּתוֹ, וְלֹא יִנָּקֶה מִן
הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה (סוטה ד:):

Verse 22

נֶזֶם זָהָב בְּאַף חֲזִיר. שֶׁמְּלַכְלֵךְ אוֹתָהּ בָּאַשְׁפּוֹת, כֵּן תַּלְמִיד חָכָם הַסָּר מִן הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה
וְסָרַת טָעַם. פּוֹרֵשׁ מִן הַתּוֹרָה:

Verse 23

תְּקֻוֹת רְשָׁעִים עֻבָרָה. בְּטוּחִים וּמְקֻוִּים לְגֵיהִנֹּם:

Verse 24

יֵשׁ מְפַזֵּר. מְמוֹנוֹ, כְּגוֹן לְצָדָקָה, וְנוֹסֶף עוֹד :
וְחוֹשֵׂךְ. עַצְמוֹ מִיֹּשֶׁר, אַךְ לְמַחְסוֹר יִהְיֶה לוֹ:

Verse 25

נֶפֶשׁ בְּרָכָה. שֶׁהוּא וַתְּרָן בְּמָמוֹנוֹ. וְכָל לְשׁוֹן בְּרָכָה – פִּישׁוֹן בְּלַעַ"ז:
וּמַרְוֶה. שֶׁמַּשְׁבִּיעַ אֶת הָעֲנִיִּים:
גַּם הוּא יוֹרֵא. יִשְׁבַּע טוֹב:

Verse 26

מוֹנֵעַ בָּר. מְלַמֵּד תּוֹרָה:

Verse 27

שׁוֹחֵר טוֹב. הֶחָפֵץ לְהַדְרִיךְ אֶת הַבְּרִיּוֹת בְּדֶרֶךְ טוֹבָה, וּמוֹכִיחַ וּמְיַסֵּר אוֹתָם:
יְבַקֵּשׁ רָצוֹן. הוּא חָפֵץ שֶׁיִּהְיֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רוֹצֶה בָּם, וּמִתְפַּיֵּס עִמָּם. רָצוֹן,
אפיימינ"ט בְּלַעַ"ז:

Verse 28

Verse 29

עוֹכֵר בֵּיתוֹ יִנְחַל רוּחַ. אָדָם עָצֵל שֶׁיִּנְחַל רוּחַ תָּמִיד, וְאֵינוֹ יָגֵעַ בַּתּוֹרָה וְלֹא בִּמְלָאכָה,
סוֹף עוֹכֵר אֶת בְּנֵי בֵיתוֹ, שֶׁאֵין לָהֶם מַה לֶּאֱכֹל:

Verse 30

פְּרִי צַדִּיק. גְּמוּל פֵּירוֹת מַעֲשֶׂה הַצַּדִּיקִים עֵץ חַיִּים הֵם לָעוֹלָם:
וְלֹקֵחַ נְפָשׁוֹת חָכָם. מִי שֶׁהוּא חָכָם, קוֹנֶה לוֹ נְפָשׁוֹת. שֶׁמְּלַמְּדָם דֶּרֶךְ טוֹב, וַהֲרֵי הֵם לוֹ
כְּאִלּוּ קְנָאָם, כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "וְאֶת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְחָרָן" (בראשית יב:ה):

Verse 31

הֵן צַדִּיק בָּאָרֶץ יְשֻׁלָּם. לָמָּה יִבְטַח הָרָשָׁע בְּשָׂעָה שֶׁמַּצְלַחַת לוֹ? הֲלֹא הוּא רוֹאֶה שֶׁהַצַּדִּיק
מִשְׁתַּלֵּם שְׂכַר הָעֲבִירָה שֶׁבְּיָדוֹ בְּעוֹדוֹ עַל הָאָרֶץ בַּחַיִּים:
וְאַף כִּי רָשָׁע וְחוֹטֵא. וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁסּוֹפוֹ שֶׁל רָשָׁע לְהִשְׁתַּלֵּם לוֹ, אוֹ בְּחַיָּיו אוֹ בְּמוֹתוֹ:

Chapter 12

Verse 1

Verse 2

טוֹב יָפִיק. מוֹצִיא מִן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נַחַת רוּחַ, לְהָבִיא טוֹבָה לָעוֹלָם:
וְאִישׁ מְזִמּוֹת יַרְשִׁיעַ. בַּעַל עֲלִילוֹת יַרְשִׁיעַ – מְחַיֵּב אֶת הַבְּרִיּוֹת לְהָבִיא רָעָה, וְכֵן הוּא
אוֹמֵר "וְחוֹטֵא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה" (קהלת ט:יח):

Verse 3

לֹא יְכוֹן אָדָם בְּרָשַׁע. לֹא יִתְבַּסֵּס:

Verse 4

וּכְרָקָב. תּוֹלַעַת הַנִּכְנָס תּוֹךְ הָעֲצָמוֹת וְטוֹחֵן אוֹתָם, כֵּן אִשָּׁה מְבִישָׁה וְרָעָה, שֶׁמַּעֲשֶׂיהָ
מְבוּשִׁים:

Verse 5

Verse 6

דִּבְרֵי רְשָׁעִים אֱרֹב דָּם. יוֹעֲצִים לִרְצוֹחַ בְּיָדָם אוֹ עַל יְדֵי עֵדוּת שֶׁקֶר:
וּפִי יְשָׁרִים. כְּשֶׁשּׁוֹמְעִים אֶת עֲצָתָם, יַצִּילוּם לַנִּרְדָּפִים, שֶׁמְּגַלִּים אֶת עֲצָתָם; אוֹ אִם עֵדִים
הֵם, מְזִמִּין אוֹתָם:

Verse 7

הָפוּךְ רְשָׁעִים. כְּמוֹ "לַהֲפֹךְ", כְּמַהֲפֶכֶת רֶגַע (איכה ד:ו) נֶהֱפָכִים:
וְאֵינָם. כָּלִים, כְּגוֹן סְדוֹם (בראשית יט:כד-כה)
וּבֵית צַדִּיקִים יַעֲמֹד. יִתְקַיֵּם:

Verse 8

לְפִי שִׂכְלוֹ יְהֹלַל אִישׁ. אִם חָכָם מְעַט אוֹ הַרְבֵּה, הַכֹּל לְפִי שִׂכְלוֹ יִטֹּל שְׂכָרוֹ:
וְנַעֲוֵה לֵב. שֶׁהֵנִיעַ לִבּוֹ לְגַמְרֵי מִן הַתּוֹרָה, הוּא יִהְיֶה לָבוּז
נַעֲוֵה. כְּמוֹ "נַעֲוֵיתִי מִשְּׁמֹעַ" (ישעיה כא:ג), וְכֵן "בֶּן נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת" (שמואל א כ:ל).
וְיֵשׁ לוֹמַר נַעֲוֵה – מִי שֶׁלִּבּוֹ נָעוּעַ, מִגְזֶרֶת "נָע וָנָד" (בראשית ד:יב). כַּאֲשֶׁר יֹאמַר
"זַעֲוָה" (דברים כח:כה) מִגְזֶרֶת "זָע" (אסתר ה:ט):

Verse 9

טוֹב נִקְלֶה. בְּעֵינָיו, וְנַעֲשָׂה עֶבֶד לְעַצְמוֹ:
מִמִּתְכַּבֵּד. בְּעֵינָיו, וְאוֹמֵר: גְּנַאי הוּא לִי לַעֲמֹל בְּמָלָאכָה, שֶׁאֲנִי מִבְּנֵי אָדָם גְּדוֹלִים;
וְסוֹפוֹ לִהְיוֹת חֲסַר לָחֶם:

Verse 10

יוֹדֵעַ צַדִּיק נֶפֶשׁ בְּהֶמְתּוֹ. מַה בְּהֶמְתּוֹ וּבְנֵי בֵיתוֹ צְרִיכִים:

Verse 11

עוֹבֵד אַדְמָתוֹ יִשְׂבַּע לָחֶם. כְּמַשְׂמָעוֹ, וּלְפִי מָשָׁלוֹ: שֶׁחוֹזֵר עַל תַּלְמוּדוֹ תָּמִיד, שֶׁלֹּא יִשְׁתַּכַּח:

Verse 12

חָמַד רָשָׁע. לִהְיוֹת נִזּוֹן וּמִתְפַּרְנֵס מִמְּצוֹד רְשָׁעִים, שֶׁצָּדִין אֶת הַבְּרִיּוֹת בִּגְזֵלוֹת וְחָמָס:
וְשֹׁרֶשׁ צַדִּיקִים יִתֵּן. מַה שֶּׁהוּא רָאוּי לִיתֵּן, וְהוּא הַפְּרִי:

Verse 13

בְּפֶשַׁע שְׂפָתַיִם. בְּפֶשַׁע שִׂפְתֵי דוֹר הַמַּבּוּל, שֶׁאָמְרוּ: "מַה שַּׁדַּי כִּי נַעַבְדֶנּוּ" (איוב כא:טו),
בָּא לָהֶם מוֹקֵשׁ רָע, וְנִסַּח הַצַּדִּיק יָצָא מֵהַצָּרָה (תנחומא, נח טז):

Verse 14

מִפְּרִי פִי אִישׁ. מִשְׂכַּר פִּיהֶם שֶׁל עוֹסְקֵי תוֹרָה, אוֹכְלִים טוּב בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת
לָהֶם לָעוֹלָם הַבָּא:

Verse 15

Verse 16

אֱוִיל בַּיּוֹם יִוָּדַע כַּעְסוֹ. בְּיוֹם שֶׁהוּא כוֹעֵס, בּוֹ בַּיּוֹם הוֹדִיעַ כַּעְסוֹ, שֶׁהוּא מִתְגָּרֶה וּמְתָרֵף חֲבֵירוֹ בָּרַבִּים, וְאֵין מַעְצָר לְרוּחוֹ. אֲבָל הֵן עָרוּם כֹּסֶה קָלוֹן וְאֵינוֹ מְמַהֵר לָרִיב. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה: בְּיוֹם שֶׁנִּבְרָא אָדָם הָרִאשׁוֹן נוֹדַע סוּרְתָּנוֹ (עבודה זרה ח.), וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁהוּא עָרוּם, לֹא רָצָה לְשַׁחֵת בְּרִיּוֹתָיו, כְּסֶה קְלוֹנוֹ (חגיגה יב.) וְדָחָה לְגְזֵרָתוֹ מִיּוֹם שֶׁל אָדָם לְיוֹם שֶׁלּוֹ, שֶׁהוּא אֶלֶף שָׁנָה (תהלים צ:ד; במדבר רבה יד:יב):

Verse 17

יָפִיחַ אֱמוּנָה יַגִּיד צֶדֶק. מִי שֶׁמְּדַבֵּר אֱמוּנָה מַגִּיד בְּדִין עֵדוּת צֶדֶק לְזַכּוֹת הַזַּכַּאי:

Verse 18

יֵשׁ בּוֹטֶה. מְדַבֵּר, כְּמוֹ "לְבַטֵּא בִּשְׂפָתַיִם" (ויקרא ה:ד):
כְּמַדְקְרוֹת חָרֶב. שֶׁמְּסַכְּסֵךְ אֶת הַבְּרִיּוֹת וְגוֹרֵם לָהֶם לַהֲרֹג:
וּלְשׁוֹן חֲכָמִים. הַמֵּבִיא שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵירוֹ:
מַרְפֵּא. לַמִּבְטָא הַהוּא:

Verse 19

שְׂפַת אֱמֶת תִּכּוֹן לָעַד. תִּתְבַּסֵּס וּתְקַיֵּם:
וְעַד אַרְגִּיעָה. לִמְעַט רָגַע הוּא כָּלָה וְהוֹלֵךְ, שֶׁהַשֶּׁקֶר אֵין לוֹ רַגְלַיִם:

Verse 20

מִרְמָה בְּלֶב חֹרְשֵׁי רָע. וּמִתּוֹךְ שֶׁהֵם טְרוּדִים בְּמַחֲשָׁבוֹת שֶׁל תַּרְמִית, אֵין לָהֶם שִׂמְחָה,
וּלְיוֹעֲצֵי שָׁלוֹם שִׂמְחָה :

Verse 21

לֹא יְאֻנֶּה לַצַּדִּיק. לֹא יֶאֱרַע, לֹא תִזְדַּמֵּן לוֹ עֲבֵרָה בְּלִי דַעַת:

Verse 22

Verse 23

אָדָם עָרוּם כּוֹסֶה דָעַת. אֲפִלּוּ בְּחָכְמָתוֹ הוּא צָנוּעַ, וְכָל שֶׁכֵּן לְדִבְרֵי שְׁטוּת הוּא מְכַסֶּה. אֲבָל
וְלֵב כְּסִילִים יִקְרָא אִוֶּלֶת. מַכְרִיז אִוֶּלֶת בְּקוֹל רָם:

Verse 24

יַד חָרוּצִים. יְשָׁרִים:
תִּמְשׁוֹל. תַּעֲשִׁיר:

Verse 25

דְּאָגָה בְּלֵב אִישׁ יַשְׁחֶנָּה. יְשִׂיחֶנָּה מַדְּעָתוֹ:
וְדָבָר טוֹב יְשַׂמְּחֶנָּה. יַעֲסֹק בַּתּוֹרָה, וְהִיא תְּשַׂמַּח אֶת הַדְּאָגָה שֶׁבְּלִבּוֹ וְתַצִּילֶנּוּ מִמֶּנָּה.
וּלְדִבְרֵי הָאוֹמֵר: יְשִׂיחֶנָּה לַאֲחֵרִים, כָּךְ סוֹפוֹ שֶׁל מִקְרָא: וְדָבָר טוֹב. שֶׁיְּנַמֵּנוּ חֲבֵרוֹ,
וְשַׂמַּח אֶת הַדְּאָגָה:

Verse 26

יָתֵר מֵרֵעֵהוּ צַדִּיק. הַצַּדִּיק מְוַתֵּר מִדּוֹתָיו וְעוֹבֵר עֲלֵיהֶם יָתֵר, לְרֵי״שׁ בְּלַעַ״ז:
: וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים. שֶׁהִיא לְמוּדָה לְהָרַע, הִיא תַּתְעֵם

Verse 27

לֹא יְחָרֵךְ. מְחֻבָּר לַמִּקְרָא שֶׁלְּפָנָיו, כְּלוֹמַר: דֶּרֶךְ רָשָׁע תַּתְעֵהוּ, וְ לֹא יַחֲרֹךְ אֶת צֵידוֹ שֶׁל
רְמִיָּה שֶׁלּוֹ :
לֹא יְחָרֵךְ. לֹא יְצִלְיֵהוּ בְּתַרְמִיתוֹ. וּלְפִי שֶׁדִּבֵּר בִּלְשׁוֹן צַיִד, נוֹפֵל בּוֹ לְשׁוֹן חֲרִיכָה, שֶׁהַצַּיָּד
הַמַּצְלִיחַ צָד אֶת הָעוֹפוֹת וְחוֹרְכָן בָּאֵשׁ:
וְהוֹן אָדָם יָקָר חָרוּץ. מִקְרָא מְסֹרָס הוּא וְהוֹן אָדָם שֶׁהוּא חָרוּץ יָקָר הוּא, מָמוֹן אָדָם כָּשֵׁר
יָקָר הוּא :
חָרוּץ. עוֹשֶׂה אֱמֶת, כְּמוֹ ״יַד חֲרוּצִים תַּעֲשִׁיר״ (משלי י:ד):

Verse 28

בְּאֹרַח צְדָקָה חַיִּים וְדֶרֶךְ נְתִיבָה. שֶׁל צְדָקָה:
אַל מָוֶת. לֹא יָמוּת:

Chapter 13

Verse 1

בֵּן חָכָם מוֹסַר אָב. מִקְרָא קָצָר הוּא: בֵּן חָכָם שׁוֹאֵל וְאוֹהֵב מוֹסַר אָב. וְיֵשׁ אוֹמְרִים:
בִּשְׁבִיל מוֹסַר הָאָב הוּא חָכָם :
וְלֵץ. לֹא שָׁמַע גְּעָרָה שֶׁאֵינוֹ מְקַבֵּל תּוֹכָחוֹת:

Verse 2

מִפְרִי פִי אִישׁ יֹאכַל טוֹב. מִשְׁכַּר תּוֹרָתוֹ יֹאכַל טוֹב בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם
הַבָּא:
וְנֶפֶשׁ בֹּגְדִים חָמָס. וְחֶפֶץ בּוֹגְדִים חָמָס, כְּמוֹ ״אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁכֶם״ (בראשית כג:ח), ״אַל
תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרָי״ (תהלים כז:יב):

Verse 3

נוֹצֵר פִּיו שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ פֹּשֵׂק שְׂפָתָיו. פּוֹתֵחַ שְׂפָתָיו לְדַבֵּר תָּמִיד כָּל רוּחוֹ, מִן ״וַתִּפַּשְׂקִי אֶת
רַגְלַיִךְ״ (יחזקאל טז:כה) לְשׁוֹן רָחָב:

Verse 4

מִתְאַוָּה וָאַיִן נַפְשׁוֹ עָצֵל. מִתְאַוָּה נַפְשׁוֹ לְכָל טוֹב וְאַיִן
וְנֶפֶשׁ חֲרֻצִים תְּדֻשָּׁן: יְשָׁרִים הָאוֹכְלִים יְגִיעַ כַּפֵּיהֶם. זֶהוּ מַשְׁמָעוֹ לְפִי פְּשׁוּטוֹ. וּלְפִי
מְשָׁלוֹ: לָעָתִיד יִרְאֶה בִּכְבוֹד תַּלְמִידֵי חֲכָמִים וְיִתְאַוֶּה, וְלֹא יַשִּׂיג לוֹ:

Verse 5

דְּבַר שֶׁקֶר יִשְׂנָא צַדִּיק. הַצַּדִּיק שׂוֹנֵא דְּבַר שֶׁקֶר, אֲבָל הָרָשָׁע מְקַבְּלוֹ:
וַיַּבְאִישׁ וְיַחְפִּיר. אֶת הַבְּרִיּוֹת בְּכָךְ:

Verse 6

וְרִשְׁעָה תְּסַלֵּף חַטָּאת. כְּמוֹ חוֹטֵא, וְעַל שֶׁהוּא רָשָׁע גָּמוּר קוֹרְאֵהוּ חַטָּאת. וּמַשְׁמָעוּתָהּ: אֶת
הַחוֹטֵא תְּסַלֵּף רִשְׁעָתוֹ, תְּקַלְקֵל אוֹתוֹ וְתַשְׁפִּילֵהוּ. כָּל סִלּוּף – קִלְקוּל וְכִשָּׁלוֹן הוּא, כְּמוֹ
״אִוֶּלֶת אָדָם תְּסַלֵּף דַּרְכּוֹ״ (משלי יט:ג), וְתָבוֹא עָלָיו רָעָה:

Verse 7

יֵשׁ מִתְעַשֵּׁר וְאֵין כֹּל. מַרְאֶה עַצְמוֹ עָשִׁיר. דָּבָר אַחֵר: יֵשׁ אָדָם שֶׁהוּא מִתְעַשֵּׁר בְּסוֹפוֹ, וְאֵין
לוֹ כְּלוּם בְּתְחִלָּתוֹ, וְיֵשׁ שֶׁהוּא בָּא לִידֵי עֲנִיּוּת מְמֻמוֹן גָּדוֹל. דָּבָר אַחֵר: מִתְעַשֵּׁר בְּגֶזֶל
עֲנִיִּים, וְסוֹף אֵין לוֹ כְּלוּם, וְיֵשׁ מִתְרוֹשֵׁשׁ עַל יְדֵי שֶׁפִּזֵּר וְנָתַן לָאֶבְיוֹנִים, וְהוֹן רָב
מוּכָן לוֹ:

Verse 8

כֹּפֶר נֶפֶשׁ אִישׁ עָשְׁרוֹ. עָשְׁרוֹ שֶׁל אָדָם הוּא כֹּפֶר נַפְשׁוֹ, שֶׁעָשָׂה מֵמֶנּוּ עֶזְקָה
וְרָשׁ לֹא שָׁמַע גְּעָרָה. וּבְלֹבַד שֶׁלֹּא יַשְׁמִיעַ גְּעָרָה לָרָשׁ שֶׁנּוֹתֵן לוֹ וְאֵינוֹ מַכְלִימוֹ. דָּבָר אַחֵר:
כֹּפֶר נֶפֶשׁ אִישׁ עָשְׁרוֹ, תּוֹרָתוֹ
וְרָשׁ. בְּדִבְרֵי תוֹרָה לֹא שָׁמַע גְּעָרָה. אֵינוֹ יוֹדֵעַ לָסוּר מִן הָרָעָה, לְפִי שֶׁלֹּא נִזְהָר. וּמִדְרַשׁ
אַגָּדָה: עַל "מַצֵּית הַשֶּׁקֶל" מְדַבֵּר, שֶׁהִטִּיל הַכָּתוּב עַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְהִשְׁוָה בּוֹ דַּל וְעָשִׁיר
(שמות ל:טו); שֶׁאֵין הָרָשׁ שׁוֹמֵעַ גְּעָרָה וּכְלִמָּה מִן הֶעָשִׁיר, לֵאמֹר לוֹ: חֶלְקִי גָּדוֹל מֵחֶלְקֵךְ
בְּקָרְבְּנוֹת צִבּוּר:

Verse 9

יִדְעָךְ. לְשׁוֹן קְפִיצָה, שֶׁהַשַּׁלְהֶבֶת קוֹפֶצֶת וְנִכְרֶתֶת:

Verse 10

רַק בְּזָדוֹן יִתֵּן מַצָּה. מַחֲלֹקֶת:
וְאֶת נוֹעָצִים. וְעִם הַמִּתְיַעֲצִים תָּלִין חָכְמָה:

Verse 11

הוֹן מֵהֶבֶל יִמְעָט. עוֹשֶׂה גִּרְסָתוֹ חֲבִילוֹת חֲבִילוֹת יִמְעָט, שֶׁיִּשְׁתַּכַּח מִמֶּנּוּ מְעַט מְעַט (עבודה
זרה יט.):

Verse 12

תּוֹחֶלֶת מְמֻשָּׁכָה. מַבָּטִיחַ עַצְמוֹ עַל חֲבֵירוֹ וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה:
מַחֲלָה לֵב. מְבִיאָה חוֹלִי לַלֵּב, וְאֵין מַחֲלָה זֶה שָׁם דָּבָר כְּמוֹ "וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ"
(שמות כג:כה) אֶלָּא כְּמוֹ "מַעֲלֵה גֶרָה" (ויקרא יא:ה):
וְעֵץ חַיִּים תַּאֲוָה בָאָה. מְסֹרָס הוּא, כְּלוֹמַר: תַּאֲוָה בָאָה הֲרֵי הוּא כְּעֵץ חַיִּים. תּוֹחֶלֶת
שֶׁהוֹחִיל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל וְצִפָּה שֶׁיָּשׁוּבוּ, וְהֵם לֹא שָׁבוּ, סוֹף בָּאָה לָהֶם לְמַחֲלַת
לֵב; וּכְשֶׁתַּאֲוָתוֹ בָאָה, שֶׁהֵם עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ, עֵץ חַיִּים הִיא לָהֶם:

Verse 13

בָּז לְדָבָר יֶחֱבָל לוֹ. הַבּוֹזֶה אֶחָד מִדִּבְרֵי תוֹרָה, סוֹף מִתְמַשְּׁכִין עָלָיו
וְיֵרֵא מִצְוָה הוּא יְשֻׁלָּם. יְקֻבַּל שָׂכָר. וּמִדְרַשׁ תְּהִלִּים דּוֹרֵשׁ בָּז לְדָבָר יֶחֱבָל לוֹ עַל דָּוִד
שֶׁאָמַר לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, מָה הֲנָאָה בַּשּׁוֹטִים שֶׁבָּרָאתָ? אָמַר לוֹ:
חַיֶּיךָ, סוֹף שֶׁתִּצְטָרֵךְ לְשׁטוּת; כְּשֶׁבָּא לִפְנֵי אָכִישׁ לְהִשְׁתַּגַּע "וַיִּוָּרֶד רִירוֹ עַל זְקָנוֹ וְגוֹמֵר"
(שמואל א כא:יד):

Verse 14

תּוֹרַת חָכָם מְקוֹר חַיִּים. שֶׁהִיא מְלַמְּדַתּוֹ לָסוּר מִמִּקְשֵׁי מָוֶת:

Verse 15

וְדֶרֶךְ בּוֹגְדִים אֵיתָן. קָשֶׁה לוֹ וְלַאֲחֵרִים:

Verse 16

כָּל עָרוּם יַעֲשֶׂה בְדָעַת. מַעֲשֵׂהוּ, כְּגוֹן דָּוִד: "וַיְבַקְּשׁוּ לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ נַעֲרָה בְתוּלָה וְגוֹמֵר"
(מלכים א א:ב):
וּכְסִיל יִפְרֹשׂ אִוֶּלֶת. זֶה אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ, "וַיַּפֵּק הַמֶּלֶךְ" (אסתר ב:ג). יוֹדְעִים הָיוּ שֶׁלֹּא יִשָּׂא
לְכֶלֶם, וּמִי שֶׁהָיָה לוֹ בַּת הִטְמִינָהּ (מגילה יב:):

Verse 17

מַלְאָךְ רָשָׁע יִפֹּל בָּרָע. כְּגוֹן בִּלְעָם, שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא "לֵךְ עִם הָאֲנָשִׁים" (במדבר כב:כ, לה), וְהִרְשִׁיעַ לְהַשְׁיא לְבָלָק עֵצָה רָעָה; לְכָךְ נֶפֶל בַּפֶּרֶב (במדבר לא:ח):
וְצִיר אֱמוּנִים מַרְפֵּא. זֶה מֹשֶׁה רַבֵּינוּ:

Verse 18

רֵישׁ וְקָלוֹן. דַּלּוּת וְקָלוֹן בָּאִים עַל פּוֹרֵעַ מוּסָר:

Verse 19

תֶּעֱרַב לַנֶּפֶשׁ. כְּשֶׁבָּאָה תַּאֲוָתוֹ לוֹ לָאָדָם, הִיא עֲרֵבָה לְנַפְשׁוֹ; וּלְכָךְ תּוֹעֲבַת כְּסִיל לָסוּר מֵרָע, לְפִי שֶׁעָרֵב לָהֶם לְמַלֵּא תַּאֲוָתָם:
נִהְיָה. הֹוֶה. דָּבָר אַחֵר: תַּאֲוָה נִהְיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְתַאֲוֶה שֶׁיַּעֲשׂוּ יִשְׂרָאֵל רְצוֹנוֹ, וּבְהִיוֹת תַּאֲוָתוֹ בָּאָה, עֲרֵבָה לוֹ. וְתוֹעֲבַת רְשָׁעִים – שֶׁיָּסוּרוּ מֵרָעָתָם, לְמַלֹּאוֹת תַּאֲוָתָם:

Verse 20

הוֹלֵךְ אֶת חֲכָמִים. יֶחְכָּם, וְרֹעֶה כְּסִילִים הַמְחַבֵּר לוֹ כְּסִילִים לִהְיוֹת לוֹ רֵעִים:
יֵרוֹעַ. יִרּוֹעַ:

Verse 21

חַטָּאִים תְּרַדֵּף רָעָה. אָדָם רָשָׁע, רִשְׁעָתוֹ רוֹדַפְתּוּ עַד הִשָּׁמְדוֹ:

Verse 22

טוֹב יַנְחִיל. אֶת זְכוּתוֹ וְאֶת מָמוֹנוֹ לִבְנֵי בָנָיו, אֲבָל חוֹטֵא אֵינוֹ מַנְחִיל לְבָנָיו, כִּי צָפוּן חֵילוֹ וּמָמוֹנוֹ לַצַּדִּיק, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "וַתָּשֶׂם אֶסְתֵּר אֶת מָרְדֳּכַי עַל בֵּית הָמָן" (אסתר ח:ב):

Verse 23

רַב אֹכֶל נִיר רָאשִׁים. רָאִיתִי בַּמַּסֹּרֶת הַגְּדוֹלָה: רַב אֹכֶל. שְׁלֹשִׁים וּשְׁלֹשָׁה 'רַב' – קָמָצִין, וְזֶהוּ חֲטַף קָמַץ, וּמְחֻבָּר עִם אֹכֶל בְּמַקֵּף; וְ'אֹכֶל' רָאִיתִי שָׁם: נָקוּד פַּתַּח (ר"ל סגול שהוא פתח קטן) וְטַעֲמוֹ לְעֵילָא, כְּמוֹ "אֶת כָּל אֹכֶל הַשָּׂנִים הַטּוֹבוֹת" (בראשית מא:לה). וּלְפִי נְקֻדָּתוֹ, זֶה פִּתְרוֹנוֹ: הַרְבֵּה תְּבוּאָה בָּאָה לָעוֹלָם עַל יְדֵי נִיר אֲנָשִׁים דַּלִּים, כְּלוֹמַר: הַרְבֵּה תּוֹרָה יוֹצְאָה עַל יְדֵי תַּלְמִידִים, שֶׁרִבּוֹתֵיהֶם לְמָדִין מֵהֶם מִתּוֹךְ פִּלְפּוּלָם שֶׁמְּפַלְפְּלִים בַּהֲלָכָה:
וְיֵשׁ נִסְפֶּה. הַרְבֵּה מֵהֶם שֶׁהֵם כָּלִים מִן הָעוֹלָם בְּשִׁבּוּל לֹא מִשְׁפָּט שֶׁאֵינָן נוֹהֲגִין כַּשּׁוּרָה, וּלְעִנְיַן הַתְּבוּאָה יֵשׁ תְּבוּאָה לוֹקָה בְּשִׁבּוּל בְּעָלֶיהָ שֶׁאֵינוֹ מוֹצִיא מַעֲשְׂרוֹתֶיהָ וּמַתָּנוֹת עֲנִיִּים כַּמִּשְׁפָּט, וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ בְּמַסֶּכֶת חֲגִיגָה (חגיגה ד:-ה.), וְיֵשׁ נִסְפֶּה עַל שְׁלוּחוֹ שֶׁל מַלְאַךְ הַמָּוֶת שֶׁמְּחַלֵּף שָׁם בְּשֵׁם וּמֵמִית אֶת שֶׁלֹּא הִגִּיעַ זְמַנּוֹ אֲבָל אִם כֵּן הוּא אֵין עִנְיַן סוֹף הַפָּסוּק לְרֹאשׁוֹ:

Verse 24

חוֹשֵׂךְ שִׁבְטוֹ. סוֹפוֹ שֶׁשּׁוֹנֵא אֶת בְּנוֹ, שֶׁרוֹאֵהוּ בְּסוֹפוֹ יוֹצֵא לְתַרְבּוּת רָעָה:
שִׁחֲרוֹ מוּסָר. תָּמִיד לַבְּקָרִים מְיַסְּרֵהוּ:

Verse 25

לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ. דּוֹמֶה שֶׁיֵּאָכֵל שָׂבֵעַ (סא"א ונכתב תחתיו):
תֶּחְסָר. אֵינוֹ דּוֹמֶה שֶׁיֵּאָכֵל שָׂבֵעַ:

Chapter 14

Verse 1

חָכְמוֹת נָשִׁים בָּנְתָה בֵיתָהּ. חָכְמוֹת נָקוּד פַּתָּח, שֶׁאֵינוֹ שֵׁם דָּבָר, אֶלָּא הַחֲכָמוֹת שֶׁבַּנָּשִׁים
בּוֹנוֹת אֶת בָּתֵּיהֶם – שֶׁמִּתְקַיְּמוֹת עַל יְדֵיהֶן; כְּמוֹ אִשְׁתּוֹ שֶׁל אוֹן בֶּן פֶּלֶת, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ
בְּפֶרֶק ׳חֵלֶק׳ (סנהדרין קט:-קי.):
וְאִוֶּלֶת. וְאִשָּׁה שׁוֹטָה:
בְּיָדֶיהָ תֶּהֱרְסֶנּוּ. תַּהֲרֹס בֵּיתָהּ; זוֹ אִשְׁתּוֹ שֶׁל קֹרַח (במדבר טז:א):

Verse 2

הוֹלֵךְ בְּיָשְׁרוֹ יָרֵא. מִי שֶׁהוּא יִרֵא ה׳, וּמִי שֶׁהוּא נִלוֹז דְּרָכִים, כְּלוֹמַר: עוֹקֵם דְּרָכָיו:
בוֹזֵהוּ. לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

Verse 3

בְּפִי אֱוִיל חֹטֶר גַּאֲוָה. מַקֵּל שֶׁל גַּאֲוָה, כְּגוֹן פַּרְעֹה, שֶׁאָמַר ״מִי ה׳ אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקוֹלוֹ״
(שמות ה:ב):
תִּשְׁמוּרֵם. כְּמוֹ ״תִּשְׁמְרֵם״ (משלי כב:יח) – תִּשְׁמֹר אֶת הַחֲכָמִים:

Verse 4

בְּאֵין אֲלָפִים אֲבוּס בָּר. בְּאֵין שְׁוָורִים הָאֲבוּס רֵיקָם, שֶׁאֲפִלּוּ תֶּבֶן אֵין מָצוּי בַּבַּיִת:
בָּר. נָקִי וְרֵיקָם, כְּלוֹמַר: בְּמָקוֹם שֶׁאֵין תַּלְמִידֵי חֲכָמִים אֵין הוֹרָאָה נִמְצֵאת כַּהֲלָכָה:

Verse 5

וְיָפִיחַ כְּזָבִים. וְתָמִיד מְדַבֵּר כָּזָב עֵד שָׁקֶר :

Verse 6

בִּקֵּשׁ לֵץ חָכְמָה. כְּשֶׁהוּא צָרִיךְ אֶל הַחָכְמָה אֵינוֹ מוֹצְאָהּ בְּלִבּוֹ:

Verse 7

לֵךְ מִנֶּגֶד לְאִישׁ כְּסִיל. מֵהִתְחַבֵּר תָּמִיד אֱצֶל:
וּבַל יָדַעְתָּ. סוֹפְךָ שֶׁלֹּא יָדַעְתָּ חָכְמָה:

Verse 8

חָכְמַת עָרוּם. מִי שֶׁהוּא חָכָם הָבִין דַּרְכּוֹ לְפַלֵּס אָרְחוֹתָיו:
וְאִוֶּלֶת כְּסִילִים. הִיא הַמִּרְמָה שֶׁבִּלְבָּם, סוֹפָהּ שֶׁמְּבִיאָתָם לִידֵי טִפְּשׁוּת:

Verse 9

אֱוִילִים יָלִיץ אָשָׁם. שֶׁהֵם חוֹטְאִים, שֶׁצְּרִיכִין לָתֵת מָמוֹן לְמִי שֶׁחָטְאוּ לוֹ, וְיָלִיץ בַּעֲדָם
אָשָׁם, שֶׁהֵם מְבִיאִים מְמוֹנָם לוֹ; כְּמוֹ הַפִּלְשְׁתִּים שֶׁנֶּאֱמַר ״קְחוּ לָכֶם חֲמִשָּׁה טְחוֹרֵי זָהָב
וַחֲמִשָּׁה עַכְבְּרֵי זָהָב וְגוֹמֵר וּנְתַתֶּם לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כָּבוֹד אוּלַי יָקֵל אֶת יָדוֹ מֵעֲלֵיכֶם״
(שמואל א ו:ד–ה):
אָשָׁם. אַמְנָד״א בְּלַעַ״ז:
וּבֵין יְשָׁרִים רָצוֹן. אַפְּיְימִינְ״ט בְּלַעַ״ז, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְרֻצֶּה לָהֶם:

Verse 10

לֵב יוֹדֵעַ מָרַת נַפְשׁוֹ. טָרְחוֹ וְיִגְיעוֹ שֶׁעָמַל בַּתּוֹרָה, לְפִיכָךְ בְּשִׂמְחָתוֹ לֹא יִתְעָרַב זָר כְּשֶׁיְּקַבֵּל
שְׂכָרוֹ לֶעָתִיד. דָּבָר אַחֵר: לֵב יוֹדֵעַ מָרַת נַפְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם מָרֵי נֶפֶשׁ בַּגָּלוּת וְהָיוּ נֶהֱרָגִים
עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם וּבְשִׂמְחָתוֹ לֹא יִתְעָרַב זָר לֶעָתִיד. בֵּית רִשְׁעִים. בֵּית אֲרַם יִשָּׁמֵד.

Verse 11

Verse 12

יֵשׁ דֶּרֶךְ יָשָׁר לִפְנֵי אִישׁ. עוֹבֵר עֲבֵירָה וְאוֹמֵר אֵין בָּהּ עֲבֵירָה. דָּבָר אַחֵר: יֵשׁ דֶּרֶךְ יָשָׁר
לִפְנֵי אִישׁ. דֶּרֶךְ עָצֵל יְשָׁרָה הָיְתָה בְּעֵינֵי עֲשָׂו שֶׁהָיָה אִישׁ שָׂדֶה (בראשית כה:כז),
: וְאַחֲרִיתָהּ וְגוֹ׳

Verse 13

גַּם בִּשְׂחוֹק. שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְשַׂחֵק עִמָּהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה, יִכְאַב לִבָּם לָעָתִיד לָבוֹא. וְכֵן
הוּא אוֹמֵר "וְאַתֶּם תִּצְעֲקוּ מִכְאֵב לֵב" (ישעיהו סה:יד):

Verse 14

מִדְּרָכָיו יִשְׂבַּע סוֹג לֵב. עֲשָׂו:
וּמֵעָלָיו אִישׁ טוֹב. יַעֲקֹב:

Verse 15

פֶּתִי יַאֲמִין. לְדִבְרֵיהֶם וְנִפְתֶּה אַחֲרֵיהֶם. דָּבָר אַחֵר: בִּשְׂחוֹק יִכְאַב לֵב, "שְׂחוֹק לִכְסִיל עֲשׂוֹת
זִמָּה" (משלי י:כג), וְסוֹפוֹ יִכְאַב לֵב. סוֹג לֵב – רָשָׁע, כְּמוֹ "כֶּסֶף סִיגִים" (משלי
כו:כג). סוֹג הוּא שֵׁם הַפִּסֹּלֶת, סוֹג הוּא הַכֶּסֶף הַמְעֹרָבָב בַּפִּסֹּלֶת:
וּמֵעָלָיו אִישׁ טוֹב. וּמִמַּעַל לוֹ לָרָשָׁע, יִהְיֶה הַצַּדִּיק:
פֶּתִי יַאֲמִין. לְאַנְשֵׁי רָכִיל:
וְעָרוּם יָבִין לַאֲשׁוּרוֹ. לִפְסִיעוֹתָיו, כְּלוֹמַר: יְצַפֶּה מִלָּרִיב, וְיַמְתִּין עַד יִוָּדַע לוֹ אֶל
נָכוֹן (שמואל א כו:ד):

Verse 16

חָכָם יָרֵא. מִן הַפּוּרְעָנוּת:
וְסָר מֵרָע. מִן הָרָעָה:
וּכְסִיל מִתְעַבֵּר. מִתְחַזֵּק לַעֲבֹד בְּחָזְקָה
וּבוֹטֵחַ. וּמַחֲלִיק וְנוֹפֵל בָּאָרֶץ, כְּמוֹ "בְּאֶרֶץ שָׁלוֹם אַתָּה בוֹטֵחַ" (ירמיה יב:ה), וְתִרְגֵּם
יוֹנָתָן: "אַתְּ מִתְבַּטַּח וְנָפוֹל" – מַחֲלִיק. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים: בְּטָחוֹן מַמָּשׁ, בְּהֵיכָלוֹ; בּוֹטֵחַ
לוֹמַר: לֹא תְבוֹאֵנִי רָעָה:

Verse 17

קְצַר אַפַּיִם. הַמְמַהֵר לִנְקֹם כַּעֲסוֹ:
וְאִישׁ מְזִמּוֹת. מַחֲשָׁבוֹת עֵצָה רָעָה:

Verse 18

יַכְתִּירוּ דָעַת. יַעֲשׂוּהוּ כֶּתֶר לְרֹאשָׁם, וְסוֹף:

Verse 19

שָׁחוּ רָעִים לִפְנֵי טוֹבִים. לָעָתִיד:

Verse 20

גַּם לְרֵעֵהוּ יִשָּׂנֵא רָשׁ. אֲפִלּוּ לִשּׁוֹשְׁבִינָיו וְאוֹהֲבָיו. גַּם לְשׁוֹן אֲפִלּוּ
יִשָּׂנֵא רָשׁ. עִם הָאָרֶץ שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִנְהוֹג כַּשּׁוּרָה:

Verse 21

Verse 22

Verse 23

בְּכָל־עֶצֶב. בְּכָל יְגִיעַ מְלָאכָה יִהְיֶה רֶוַח, אֲבָל דִּבְרֵי הֶבֶל אַךְ לְמַחְסוֹר :

Verse 24

עֲטֶרֶת חֲכָמִים עָשְׁרָם. שֶׁהֵם עֲשִׁירִים בַּתּוֹרָה:
וְאִוֶּלֶת כְּסִילִים אִוֶּלֶת. קַלְקַלְתָּן שֶׁל כְּסִילִים הִיא הָאִוֶּלֶת, שֶׁנִּתְעַצֵּל מִן הַחָכְמָה:

Verse 25

Verse 26

בְּיִרְאַת ה׳ מִבְטַח עֹז. נֶאֱמַר בְּאַבְרָהָם "כִּי עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה" (בראשית כב:יב), וְהִבְטִיחוֹ "כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְגוֹ׳" (בראשית כב:יז):
וּלְבָנָיו יִהְיֶה הוּא:
מַחֲסֶה. שֶׁיֵּסוּ וְיִתְחַבְּאוּ בְּצֵל זְכוּתוֹ:

Verse 27

Verse 28

בְּרָב עָם. שֶׁהַצִּבּוּר זַכָּאִים – הַדְּרַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הוּא:
וּבְאֶפֶס לְאֹם. כְּשֶׁאֵינָם דְּבֵקִים בּוֹ:
מְחִתַּת רָזוֹן. חֶסְרוֹן רַזְנוּתוֹ הוּא, כִּבְיָכוֹל נוֹתֵן מְכָבוֹדוֹ לֵאלֹהֵי נֵכָר וּמַשְׁלִיט אֶת הָאֻמּוֹת עַל בָּנָיו:

Verse 29

מֵרִים אִוֶּלֶת. מַפְרִישָׁהּ לְחֶלְקוֹ:

Verse 30

חַיֵּי בָשָׂרִים לֵב מַרְפֵּא. לֵב בָּשָׂר, שֶׁהוּא רוֹפֵא אֶת הָרָעָה וְעוֹבֵר עַל מִדּוֹתָיו, הוּא חַיֵּי בְּרִיּוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁהֵן בָּשָׂר וָדָם:
וּרְקַב עֲצָמוֹת קִנְאָה. אָדָם בַּעַל חֵמָה, רִקָּבוֹן עֲצָמוֹת הוּא לַכֹּל:

Verse 31

Verse 32

וְחֹסֶה בְמוֹתוֹ צַדִּיק. כְּשֶׁיָּמוּת, הוּא בָּטוּחַ שֶׁיָּבֹא לְגַן עֵדֶן:

Verse 33

בְּלֵב נָבוֹן תָּנוּחַ חָכְמָה. תִּשְׁכֹּן וְתִשְׁקֹט בְּנַחַת, לְשׁוֹן מְנוּחָה וּמַרְגּוֹעַ
וּבְקֶרֶב כְּסִילִים תִּוָּדַע. מְעַט חָכְמָה שֶׁבִּלְבּוֹ מַכְרִיזָה; אִיסְתְּרָא בְּלָגְיָנָא קִישׁ קִישׁ קָרְיָא (בבא מציעא פה:):

Verse 34

צְדָקָה תְּרוֹמֵם גּוֹי. יִשְׂרָאֵל:

וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת. הֵם עוֹבְדֵי כוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת שֶׁגּוֹזְלִים מִזֶּה וְנוֹתְנִים לָזֶה:

Verse 35

וְעָבְרָתוֹ תִּהְיֶה לְעֶבֶד מֵבִישׁ (בבא בתרא י:):

Chapter 15

Verse 1

Verse 2

Verse 3

Verse 4

וְסֶלָף בָּהּ שֶׁבֶר בְּרוּחַ. כְּשֶׁיִּסַּלֵּף בַּלָּשׁוֹן, סוֹפָהּ לְהָבִיא עָלָיו שֶׁבֶר הַבָּא בְּרוּחַ קָדִים, הַמּוּכָנָה לְהַפָּרַע מִן הָרְשָׁעִים, כְּמוֹ שֶׁאָמַר "בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה" (שמות יד:כא), "בְּרוּחַ קָדִים אֲפִיצֵם" (ירמיה יח:יז), "בְּרוּחַ קָדִים תְּשַׁבֵּר אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ" (תהלים מח:ח):

Verse 5

Verse 6

בֵּית צַדִּיק חֹסֶן רָב. בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁבָּנָה דָּוִד הַצַּדִּיק חֹסֶן רַב וּמְגֻדָּל עַז לְיִשְׂרָאֵל וּבְתִבּוּאַת רָשָׁע נֶעְכָּרֶת. וּבַהֲבָאַת הַצֶּלֶם שֶׁהֵבִיא מְנַשֶּׁה (דברי הימים ב לג:ז) בָּהּ נֶעְכְּרָה (דברים רבה ב:כ):

Verse 7

שִׂפְתֵי חֲכָמִים יְזָרוּ דָעַת. יַכְתִּירוּ דַעַת, כְּמוֹ "זֵר זָהָב" (שמות כה:יא):
לֹא כֵן. אֵינוֹ זָהָב אֱמֶת:

Verse 8

זֶבַח רְשָׁעִים. תּוֹעֵבָה בָּלָק וּבִלְעָם (במדבר כב-כד):
וּתְפִלַּת יְשָׁרִים. זֶה מֹשֶׁה :

Verse 9

Verse 10

מוּסָר רָע לְעוֹזֵב אֹרַח. יִסּוּרִים קָשִׁים מוּכָנִים לְעוֹבֵר אֹרַח שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

Verse 11

שְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹן נֶגֶד ה׳. גָּלוּי לְפָנָיו כָּל אֲשֶׁר בְּתוֹכָהּ:
אַף כִּי. קַל וָחֹמֶר הוּא:

Verse 12

Verse 13

לֵב שָׁמֵחַ יֵיטִיב פָּנִים. אִם תְּשַׂמַּח לִבּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּלֶכְתְּךָ בִּדְרָכָיו, וְיֵיטִיב לְךָ פָּנָיו לַעֲשׂוֹת כָּל רְצוֹנֶךָ. וְאִם תְּעַצְּבֵהוּ, יַרְאֶה לְךָ רוּחַ נְכֵאָה, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר (בראשית ו:ו–ז) "וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ וַיֹּאמֶר ה׳ אֶמְחֶה אֶת הָאָדָם וְגוֹמֵר". רוּחַ נְכֵאָה טלנ"ט, רוּחַ שֶׁל זַעַף:

Verse 14

Verse 15

כָּל יְמֵי עָנִי רָעִים. וַאֲפִלּוּ שַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים, דְּאָמַר שְׁמוּאֵל (סנהדרין ק:): שִׁנּוּי וֶסֶת תְּחִלַּת חֳלִי מֵעַיִם:
וְטוֹב לֵב. מִי שֶׁלִּבּוֹ טוֹב בְּעָשְׂרוֹ:
מִשְׁתֶּה תָּמִיד. כָּל שְׁנוֹתָיו דּוֹמוֹת לוֹ יְמֵי מִשְׁתֶּה, לְלַמֶּדְךָ שֶׁיְּהֵא אָדָם שָׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ (אבות ד:א). וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ בְּחֵלֶק (סנהדרין ק:-קא.):

Verse 16

טוֹב מְעַט בְּיִרְאַת ה׳ מֵאוֹצָר רָב וּמְהוּמָה בּוֹ. קוֹל בְּנֵי אָדָם צוֹעֲקִים, שֶׁנַּעֲשָׂה הָאוֹצָר מְגֻזָּל וְחָמָס. כְּמוֹ "וּרְאוּ מְהוּמוֹת רַבּוֹת בְּתוֹכָהּ וַעֲשׁוּקִים בְּקִרְבָּהּ" (עמוס ג:ט)

Verse 17

מְשׁוֹר אָבוּס. שֶׁאוֹבְסִין לוֹ הַמַּאֲכָל בְּפִיו עַל כָּרְחוֹ כְּדֵי לְפַטְּמוֹ, וְכֵן "בַּרְבֵּרִים אֲבוּסִים" (מלכים א ד:כג). וְיֵשׁ לְמוֹשְׁלוֹ כְּנֶגֶד קִמְץ מְעַט שֶׁל עָנִי שֶׁחָבִיב מְשׁוֹר חֲטָאת שֶׁל רָשָׁע. דָּבָר אַחֵר: טוֹב אֲרֻחַת יָרָק לָתֵת לֶעָנִי, וְאַהֲבָה שָׁם לְהַרְאוֹת לוֹ פָּנִים יָפוֹת מִשּׁוֹר אָבוּס לְהַאֲכִילוֹ בָּשָׂר שָׁמֵן וְיַרְאֵנוּ פָּנִים זוֹעֲפוֹת:

Verse 18

: אִישׁ חֵמָה יְגָרֶה מָדוֹן. אָדָם שֶׁאֵין מַעֲצוֹר לְרוּחוֹ לְהַאֲרִיךְ חֲמָתוֹ, יְגָרֶה מָדוֹן וְאֶרֶךְ אַפַּיִם. שֶׁאֵינוֹ מְמַהֵר לְהִנָּקֵם וְלָרִיב:
יַשְׁקִיט רִיב. שֶׁהוּא כָּלֶה וְשָׁקַט מֵעָלָיו (ס"א: מֵאֲלָיו)

Verse 19

דֶּרֶךְ עָצֵל כִּמְשׂוֹכַת חָדֶק. דּוֹמֶה בְּעֵינָיו כְּאִלּוּ הַדְּרָכִים גְּדוּרִים לְפָנָיו בְּגֶדֶר חֲדָקִים:
מְשׂוֹכַת. גָּדֵר, כְּמוֹ "הָסֵר מְשׂוֹכָתוֹ" (ישעיה ה:ה). חֲדָק – קוֹצִים:
וְאֹרַח יְשָׁרִים סְלוּלָה. כְּבוּשָׁה וּמוּפְנָה. וּמְדֻרָשׁ אַגָּדָה (תנחומא, כי תשא א): דַּרְכּוֹ שֶׁל עֹשֵׂה כְּקוֹץ זֶה הַנִּסְבָּךְ בְּגִדַּת צֶמֶר, אִם תִּטְלֶהוּ מִכָּאן, הוּא מִתְעָרֶה בְּכָאן; כָּךְ אֵין אָדָם יָכוֹל לָצֵאת יְדֵי עֲלִילוֹתָיו בְּלֹא מָמוֹן:

Verse 20

בֵּן חָכָם יְשַׂמַּח אָב וּכְסִיל אָדָם בּוֹזֶה אִמּוֹ. גּוֹרֵם לְאִמּוֹ שֶׁמְּבַזִּים אוֹתָהּ:

Verse 21

אִוֶּלֶת. שִׂמְחָה הִיא לַחֲסַר לֵב:

Verse 22

הָפֵר מַחֲשָׁבוֹת בְּאֵין סוֹד. בְּלֹא עֵצָה לֹא תָקוּם מַחֲשָׁבָה:

Verse 23

שִׂמְחָה לָאִישׁ בְּמַעֲנֵה פִיו. כְּמַשְׁמָעוֹ: עַל יְדֵי מַעֲנֶה רַךְ וְדִבּוּר נַחַת, הַבְּרִיּוֹת אוֹהֲבִים
אוֹתוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּהוּ עַל בַּעֲלֵי גִּירְסָא (סנהדרין קא.): אִם מוֹצְאִים בְּפִיהֶם מַעֲנֶה,
אָז תִּתְקַיֵּם בָּם וְיִשְׂמְחוּ:
וְדָבָר בְּעִתּוֹ מַה טּוֹב. שׁוֹאֲלִים בְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח וּבְהִלְכוֹת הֶחָג בִּזְמַנּוֹ (פסחים ו.):

Verse 24

אֹרַח חַיִּים לְמַעְלָה לְמַשְׂכִּיל. כְּמוֹ "שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ" (ישעיהו ו:ב), כְּלוֹמַר:
לְפָנֵי הֶחָכָם קָשׁוּטָה וּמוּכָנָה אֹרַח חַיִּים:

Verse 25

Verse 26

Verse 27

עוֹכֵר בֵּיתוֹ. שֶׁהוּא בּוֹצֵעַ בָּצַע :
וְשׂוֹנֵא מַתָּנוֹת יִחְיֶה. מֵאַחַר שֶׁהוּא שׂוֹנֵא מַתָּנוֹת, כָּל שֶׁכֵּן שֶׁשּׂוֹנֵא אֶת הַגָּזֵל:

Verse 28

לֵב צַדִּיק יֶהְגֶּה לַעֲנוֹת. יַחְשֹׁב וְיָבִין מַה יַּעֲנֶה, קֹדֶם שֶׁיָּשִׁיב דָּבָר:

Verse 29

Verse 30

מְאוֹר עֵינַיִם. בַּתּוֹרָה:
יְשַׂמַּח לֵב. שֶׁשּׂוֹאֲלִין מִמֶּנּוּ דָּבָר וְיוֹדֵעַ מַה לְהָשִׁיב. וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ כְּמַשְׁמָעוֹ: דָּבָר שֶׁהוּא
תַּאֲוָה לְמַרְאוֹת עֵינַיִם, יְשַׂמַּח הַלֵּב וּמְצַחְצֵחַ תּוֹגַת הַלֵּב, כְּגוֹן גַּן יָרָק וּנְהָרוֹת הַמּוֹשְׁכִים:

Verse 31

Verse 32

Verse 33

וְלִפְנֵי כָבוֹד עֲנָוָה. הָעֲנָוָה גּוֹרֶמֶת שֶׁהַכָּבוֹד בָּא:

Chapter 16

Verse 1

לְאָדָם מַעַרְכֵי לֵב. הוּא סוֹדֵר עֶצָתוֹ וּדְבָרָיו בְּלִבּוֹ:

וּמֵה׳ מַעֲנֶה לָשׁוֹן. כְּשֶׁבָּא לְהָשִׁיב, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַשְׁכִּילוֹ בִּדְבָרָיו, אוֹ אִם זָכָה מְזַמֵּן לוֹ מַעֲנֶה טוֹב:

Verse 2

וְתֹכֶן רוּחוֹת ה׳. וּמוֹנֶה הַלְּבָבוֹת, מִי הַטּוֹב וּמִי הָרָע:

Verse 3

גֹּל אֶל ה׳ מַעֲשֶׂיךָ. גַּלְגֵּל וְהַשְׁלֵךְ עָלָיו צָרֶיךָ וְיִכֹּנוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ. דָּבָר אַחֵר: גֹּל אֶל ה׳ מַעֲשֶׂיךָ, הִתְפַּלֵּל לְפָנָיו עַל כָּל צָרֶיךָ:
וְיִכֹּנוּ. יִתְבַּסְּסוּ וְיִתְקַיְּמוּ:

Verse 4

כֹּל פָּעַל ה׳ לְמַעֲנֵהוּ. הַכֹּל עָשָׂה בִּשְׁבִיל קְלוּסוֹ, כְּמוֹ "עֲנוּ לַה׳ בְּתוֹדָה" (תהלים קמז:ז). דָּבָר אַחֵר: לְהָעִיד עָלָיו, כְּלוֹמַר: פָּעֲלוֹ מֵעִיד עָלָיו עַל גְּבוּרוֹתָיו. שְׁנֵיהֶם בְּהַגָּדַת תְּהִלִּים:
וְגַם רָשָׁע. עָשָׂה לְהַנִּיחוֹ לְיוֹם רָעָה, וְכָל זֶה לִקְלוּסוֹ:

Verse 5

יָד לְיָד לֹא יִנָּקֶה. מִיָּד לְיָד בָּא לוֹ גְּמוּל גַּבֵּהּ לִבּוֹ:

Verse 6

וּבְיִרְאַת ה׳ סוּר מֵרָע. עַל יְדֵי יִרְאַת ה׳ סוּר מֵרָע:

Verse 7

בִּרְצוֹת ה׳ דַּרְכֵי אִישׁ גַּם אוֹיְבָיו יַשְׁלֵם אִתּוֹ. יֵרָצֶה לוֹ שֶׁיִּהְיוּ שְׁלֵמִים עִמּוֹ:

Verse 8

Verse 9

לֵב אָדָם יְחַשֵּׁב דַּרְכּוֹ. לָלֶכֶת דֶּרֶךְ יָשָׁר:
וַה׳ יָכִין צַעֲדוֹ. כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ (שבת קד.): הַבָּא לִטָּהֵר מְסַיְּעִין לוֹ:

Verse 10

קֶסֶם עַל שִׂפְתֵי מֶלֶךְ. עַל שִׂפְתֵי חָכָם הַיּוֹשֵׁב בְּדִין:

Verse 11

פֶּלֶס וּמֹאזְנֵי מִשְׁפָּט וְגוֹ׳. לְשַׁלֵּם לָאָדָם כְּפָעֳלוֹ, מִשְׁפָּט יוּשְׁטִיצָ"ה בְּלַעַ"ז, פֵּרָעוֹן עֲוֹנוֹת הָאָדָם בְּפֶלֶס וּמֹאזְנַיִם:
מַעֲשֵׂהוּ כָּל אַבְנֵי כִיס. כַּאֲשֶׁר יֵשׁ בְּאַבְנֵי כִיס מִשְׁקָלוֹת גְּדוֹלוֹת וּקְטַנּוֹת, הַכֹּל לְפִי פָּעֳלוֹ שֶׁל אָדָם:

Verse 12

תּוֹעֲבַת מְלָכִים עֲשׂוֹת רֶשַׁע. דָּבָר תָּעוּב הוּא לַדַּיָּנִין וְאֵין הָגוּן לָהֶם לַעֲשׂוֹת רֶשַׁע:

Verse 13

Verse 14

חֲמַת מֶלֶךְ. הוּא כִּמַלְאֲכֵי מָוֶת, כִּשְׁלוּחֵי מִיתָתָם:
וְאִישׁ חָכָם יְכַפְּרֶנָּה. יְפַיְּסֶנָּה:

Verse 15

בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים. מִי שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַסְבִּיר לוֹ פָּנִים, חַיִּים הוּא לוֹ, לְכָךְ
צָרִיךְ אָדָם לְיַשֵּׁר דַּרְכּוֹ לְפָנָיו:
וְרִצּוֹנוֹ כְּעָב מַלְקוֹשׁ. מִי שֶׁהוּא מְרֻצֶּה לוֹ, רְצוֹנוֹ טוֹב לוֹ כְּעָב הַמֵּבִיא אֶת הַמָּטָר:

Verse 16

Verse 17

Verse 18

Verse 19

טוֹב שְׂפַל רוּחַ. טוֹב לְהִתְחַבֵּר אֶת עֲנָוִים וְלִהְיוֹת אִתָּם שְׂפַל רוּחַ, מִלֶּהְיוֹת מְחַלֵּק שָׁלָל אֶת
גֵּאִים :

Verse 20

מַשְׂכִּיל עַל דָּבָר יִמְצָא טוֹב. הַנּוֹתֵן לֵב לְהִתְבּוֹנֵן עַל דְּבָרָיו לְפַלֵּס אֶת דְּרָכָיו יִמְצָא טוֹב:
וּבוֹטֵחַ בַּה' אַשְׁרָיו. כְּשֶׁהוּא מְפַלֵּס דְּרָכָיו וְרוֹאֶה בָּהּ מִצְוָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ סַכָּנָה אוֹ חֶסְרוֹן כִּיס,
וּבוֹטֵחַ בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְעוֹשֶׂה הַטּוֹב:
אַשְׁרָיו. הֵן אֲשׁוּרָיו שֶׁלּוֹ:

Verse 21

לַחֲכַם לֵב יִקָּרֵא נָבוֹן. שֶׁלָּמַד חָכְמָה מֵרַבּוֹ:
יִקָּרֵא נָבוֹן. סוֹפוֹ שֶׁיִּהְיֶה נָבוֹן בִּדְבָרִים, מְפֻלְפָּל בְּחָכְמָתוֹ, וְיִקָּרֵא אוֹתוֹ נָבוֹן
וּמֻתָּק שְׂפָתַיִם יוֹסִיף לֶקַח. כְּשֶׁאָדָם מַטְעִים דְּבָרָיו לְתַלְמִיד וּמַמְתִּיק דְּבָרָיו בִּטְעָמִים, יוֹסִיף
לֶקַח:

Verse 22

מְקוֹר חַיִּים שֵׂכֶל. לִבְעָלָיו וְכֵן פִּתְרוֹן הַמִּקְרָא: שֵׂכֶל הַבְּעָלִים מְקוֹר חַיִּים הוּא לוֹ:
וּמוּסַר אֱוִילִים אִוֶּלֶת. יִסּוּרֵי אֱוִילִים עַל יְדֵי אִוֶּלֶת בָּאִים לָהֶם, וְכֵן מַשְׁמָעוֹ: הָאִוֶּלֶת
יְסוּרִין הוּא לָאֱוִילִים:

Verse 23

לֵב חָכָם יַשְׂכִּיל פִּיהוּ. לִבּוֹ מְלַמֵּד אֶת פִּיו לְדַבֵּר צְחוֹת. (וְעַל שְׂפָתָיו יוֹסִיף לִבּוֹ לֶקַח
(:

Verse 24

צוּף דְּבַשׁ. מְתוֹק דְּבַשׁ, בְּרִישְׁקֶ"ה בְּלַעַ"ז:
אִמְרֵי נֹעַם. דִּבְרֵי תוֹרָה:

Verse 25

יֵשׁ דֶּרֶךְ. שֶׁהוּא יָשָׁר לִפְנֵי אִישׁ:

Verse 26

עָמְלָה לוֹ. לְצָרְכּוֹ הוּא עָמֵל:
כִּי אָכַף עָלָיו פִּיהוּ. כְּשֶׁפִּיהוּ כּוֹפֵהוּ וְתוֹבֵעַ לוֹ מַאֲכָל, אָז עָמָלוֹ עוֹמֵד לוֹ, שֶׁאָכַל מַה שֶּׁעָמַל כְּבָר:

Verse 27

כּוֹרֶה רָעָה. בְּלִבּוֹ חוֹרֵשׁ הָרָע:
וְעַל. שְׂפָתָיו כְּאֵשׁ צָרֶבֶת הָרָעָה כְּאֵשׁ שׂוֹרֶפֶת עַל שְׂפָתָיו, עַד שֶׁמּוֹצִיאָהּ בְּפִיו וְגוֹמָרָהּ:
כְּאֵשׁ צָרֶבֶת. שׂוֹרֶפֶת, כְּמוֹ "וְנִצְרְבוּ בָהּ כָּל פָּנִים" (יחזקאל כא:ג):

Verse 28

וְנִרְגָּן מַפְרִיד אַלּוּף. וְעַל יְדֵי רִיגּוּנוֹ וְתַרְעוֹמְתּוֹ מַפְרִיד מֵמֶנּוּ אַלּוּפוֹ שֶׁל עוֹלָם (בראשית רבה כ:ב):

Verse 29

Verse 30

עוֹצֶה עֵינָיו. לְשׁוֹן קְרִיצָה, וְכֵן "אִיעֲצָה עָלֶיךָ עֵינִי" (תהילים לב:ח):
כְּלָה רָעָה. כְּמוֹ "כִּי כָלְתָה אֵלָיו הָרָעָה וְגוֹמֵר" (אסתר ז:ז), וְגוֹרֵם לָבֹא רָעָה לָעוֹלָם:

Verse 31

בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִּמְצָא. עַל יְדֵי הַצְּדָקָה מַאֲרִיכִין יְמֵיהֶם:

Verse 32

וּמוֹשֵׁל בְּרוּחוֹ. כּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ (אבות ד:א):

Verse 33

בַּחֵיק יוֹטִיל אֶת הַגּוֹרָל. בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ אָדָם מֵטִיל גּוֹרָל:
וּמֵה׳ כָּל מִשְׁפָּטוֹ. לִבְרוֹר לְכָל אֶחָד וְאֶחָד חֶלְקוֹ:

Chapter 17

Verse 1

טוֹב פַּת חֲרֵבָה וְשַׁלְוָה בָהּ. טוֹב הָיָה לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַחֲרִיב בֵּיתוֹ וְעִירוֹ, וְהָיָה בְּשַׁלְוָה מֵעֲבִירוֹתֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל:
מִבַּיִת מָלֵא זִבְחֵי רִיב. שֶׁהָיוּ מַקְרִיבִין זִבְחֵי רִיב בְּבֵיתוֹ:

Verse 2

עֶבֶד מַשְׂכִּיל וְגוֹ׳. עַל שֶׁהִשְׂכִּיל נְבוּכַדְנֶצַּר לְפַסֵּעַ שָׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת לְכִבּוּדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, עָלָה לְגִדֻּלָּה וּמָשַׁל בְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁהוֹבִישׁוּ מַעֲשֵׂיהֶם וְחָלַק נַחֲלָתָם לְעֵינֵיהֶם. דָּבָר אַחֵר: גֵּר צֶדֶק טוֹב מֵאֶזְרָח רָשָׁע, וְלֶעָתִיד לָבוֹא יְחַלֵּק שָׁלָל וְנַחֲלָה בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר "וְהָיָה בַּשֵּׁבֶט אֲשֶׁר גֵּר הַגֵּר וְגוֹ׳" (יחזקאל מז:כג):

Verse 3

מַצֵּרָף לַכֶּסֶף. כְּלִי שֶׁצּוֹרְפִין בּוֹ כֶּסֶף וְעוֹשִׂין אוֹתוֹ מֵאֵפֶר מִקְלֶה עַל גַּבֵּי חֶרֶס, קְרוּי מַצֵּרָף
:
וְכוּר לַזָּהָב. כְּלִי שֶׁצּוֹרְפִין בּוֹ אֶת הַזָּהָב, כְּלִי שֶׁזּוֹקְקִין בּוֹ אֶת הַזָּהָב, כְּמוֹ קְדֵרָה
שְׁבוּרָה, קְרוּיָה כּוּר:
מַצֵּרָף לַכֶּסֶף וְכוּר לַזָּהָב. הַמַּצֵּרָף עָשׂוּי לִצְרֹף כֶּסֶף לְמַלַּאכְתּוֹ וְכֵן הַכּוּר לְזַקֵּק הַזָּהָב, אֲבָל
הַלְּבָבוֹת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא זוֹקְקָן וּבוֹחֲנָן וְיוֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹתָן:

Verse 4

מֵרַע. רָשָׁע:
מַקְשִׁיב עַל שְׂפַת אָוֶן שֶׁקֶר. מְקַבֵּל לָשׁוֹן הָרָע וְעֵדִי שֶׁקֶר:
מֵזִין. מַאֲזִין, מִי שֶׁהוּא מְשַׁקֵּר מַאֲזִין עַל לְשׁוֹן הַוּוֹת :

Verse 5

Verse 6

עֲטֶרֶת זְקֵנִים. כְּשֶׁרוֹאִים בְּנֵי בְנֵיהֶם הוֹלְכִין בְּדֶרֶךְ טוֹבָה:
וְתִפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם. כְּשֶׁאֲבוֹתֵיהֶם צַדִּיקִים, הִיא תִּפְאֶרֶת הַבָּנִים:

Verse 7

שְׂפַת יֶתֶר. דִּבְרֵי גַּאֲוָה:
אַף כִּי לְנָדִיב. וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא נָאֶה שְׂפַת שֶׁקֶר לְנָדִיב :

Verse 8

אֶבֶן חֵן. כְּשֶׁהָאָדָם בָּא לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּמְפַיְּסוֹ בִּדְבָרִים וְשָׁב לוֹ, אֶבֶן חֵן
וּמַרְגָּלִיּוֹת הִיא בְּעֵינָיו:
אֶל כָּל אֲשֶׁר יִפְנֶה יַשְׂכִּיל. בְּכָל מַה שֶּׁיְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מַצְלִיחַ:

Verse 9

מְכַסֶּה פֶּשַׁע מְבַקֵּשׁ אַהֲבָה. אִם יֶחֱטָא אִישׁ לְאִישׁ, וְזֶה מְכַסֶּה עָלָיו וְאֵינֶנּוּ מַזְכִּיר לוֹ חַטָּאתוֹ
וְאֵינוֹ מַרְאֶה לוֹ פָּנִים זוֹעֲמוֹת, גּוֹרֵם לוֹ שֶׁיֹּאהַב אוֹתוֹ:
וְשׁוֹנֶה בְדָבָר. שֶׁנּוֹטֵר אֵיבָה וּמַזְכִּירוֹ: כָּךְ וְכָךְ עָשִׂיתָ לִי! מִיָּד
מַפְרִיד אַלּוּף. אָז מַפְרִיד מִמֶּנּוּ אַלּוּפוֹ שֶׁל עוֹלָם שֶׁהוּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁהִזְהִירוֹ "לֹא
תִקֹּם וְלֹא תִטֹּר" (ויקרא יט:יח):

Verse 10

תַּחַת גְּעָרָה בְּמֵבִין. תַּחַת זוֹ טָעֲמוֹ לְמַעְלָה בַּתְּי"ו, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּכָל הַמִּקְרָא, לְכָךְ אֲנִי
אוֹמֵר שֶׁהִיא שֵׁם דָּבָר כְּמוֹ "תַּחַת" (בראשית לה:ה), וְכֵן פֵּרוּשׁוֹ: הַכְנָעַת גְּעָרָה נִכֶּרֶת
בְּמֵבִין יוֹתֵר מִמַּאֲה מַכּוֹת שֶׁמַּכִּין אֶת הַכְּסִיל:

Verse 11

אַךְ מְרִי יְבַקֶּשׁ רָע. כְּלוֹמַר: מִי שֶׁכָּל דְּבָרָיו מְרִי וְסַרְבָנוּת הוּא יְבַקֶּשׁ רָע תָּמִיד:

Verse 12

פָּגוֹשׁ דֹּב שַׁכּוּל בְּאִישׁ. טוֹב לָאָדָם שֶׁיִּפְגַּע בּוֹ דֹּב מְשַׁכֵּל, וְאַל יִפְגַּע בּוֹ אֶחָד מִן הַכְּסִילִים
הַמְּסִיתִים אוֹתוֹ לָסוּר מֵה׳ וּמִתּוֹרָתוֹ:

Verse 13

Verse 14

פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית מָדוֹן. הַמַּתְחִיל בַּמְּרִיבָה הוּא כְּפוֹתֵחַ חוֹר בְּגִדְרֵי אַגְפֵּי אַמַּת הַמַּיִם
וְהַמַּיִם יוֹצְאִין בּוֹ, וְהַחוֹר הוֹלֵךְ וּמַרְחִיב. כֵּן הַמָּדוֹן הוֹלֵךְ וְגָדֵל תָּמִיד
וְלִפְנֵי הִתְגַּלַּע. קוֹדֶם שֶׁתִּתְגַּלַּע חֲרָפָתְךָ נְטוֹשׁ אֶת הָרִיב (סנהדרין ו:)

Verse 15

Verse 16

לָמָּה זֶּה מְחִיר בְּיַד כְּסִיל לִקְנוֹת חָכְמָה. לִלְמֹד תּוֹרָה
וְלֵב אָיִן. וְאֵין בְּלִבּוֹ לִקְנוֹתָהּ, וְאֵינוֹ לוֹמֵד תּוֹרָה אֶלָּא לִקְנוֹת שֵׁם

Verse 17

בְּכָל עֵת אוֹהֵב הָרֵעַ. לְעוֹלָם הֱוֵי אוֹהֵב רֵעִים, לִקְנוֹת אוֹהֲבִים
וְאָח לְצָרָה יִוָּלֵד. לְעֵת הַצָּרָה יִוָּלֵד לְךָ הָרֵעַ כְּאָח, לַעֲזֹר לְךָ וּלְהִשְׁתַּתֵּף בְּצָרָתְךָ

Verse 18

אָדָם חֲסַר לֵב תּוֹקֵעַ כָּף. עֲרֵבוּת מָמוֹן. דָּבָר אַחֵר: תּוֹקֵעַ כַּף לָרִשָּׁעִים כְּדֵי לָלֶכֶת בְּדַרְכֵיהֶם,
וַהֲרֵי כְּבָר עֹרֵב עֲלֵיהֶם לִפְנֵי רֵעֵהוּ. כְּבָר עָרַב לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו

Verse 19

אוֹהֵב פֶּשַׁע. לִפְשׁוֹעַ בַּחֲבֵירוֹ
אוֹהֵב מַצָּה. לְהִתְקוֹטֵט וְלָרִיב
מַגְבִּיהַּ פִּתְחוֹ. מְדַבֵּר בְּגַאֲוָה, כְּמוֹ "שְׁמֹר פִּתְחֵי פִּיךָ" (מיכה ז:ה)

Verse 20

Verse 21

Verse 22

לֵב שָׂמֵחַ יֵיטִיב גֵּהָה. כְּשֶׁהָאָדָם שָׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ, פָּנָיו מְאִירִין

Verse 23

שֹׂחַד מֵחֵיק רָשָׁע יִקָּח. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְקַבֵּל דִּבְרֵי הַכְנָעָה וּפִיּוּס מֵחֵיק הָרְשָׁעִים,
כְּלוֹמַר: בַּסֵּתֶר בֵּינוֹ לְבֵינָם
לְהַטּוֹת אָרְחוֹת מִשְׁפָּט. לַהֲפֹךְ דִּינוֹ מֵרָעָה לְטוֹבָה

Verse 24

אֶת פְּנֵי מֵבִין חָכְמָה. הַחָכְמָה לִפְנֵי מֵבִין הוּא
וְעֵינֵי כְסִיל בִּקְצֵה אָרֶץ. לוֹמַר: אֵין הַחָכְמָה מְצוּיָה לְפָנָיו כִּי רְחוֹקָה הִיא מִמֶּנּוּ, אֵיךְ
אוּכַל לִשְׁנוֹת סֵדֶר נְזִיקִין שֶׁהוּא שְׁלֹשִׁים פְּרָקִים, מַסֶּכֶת כֵּלִים – שְׁלֹשִׁים פְּרָקִים, מַסֶּכֶת שַׁבָּת
– עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פְּרָקִים. אֲבָל לָחָכָם הוּא דָּבָר קַל: הַיּוֹם שְׁנֵי פְּרָקִים וּמָחָר שְׁנַיִם,
וְאוֹמֵר: כָּךְ עָשׂוּ אוֹתָן שֶׁהָיוּ לְפָנַי מֵעוֹלָם

Verse 25

כַּעַס לְאָבִיו בֵּן כְּסִיל. כְּגוֹן יָרָבְעָם כַּעַס הוּא לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (מלכים א יב:כו-לג)

וּמֻמָּר לְיוֹלַדְתּוֹ. לִכְנֶסֶת יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֶחֱטִיא אוֹתָם:

Verse 26

גַּם עֲנוּשׁ לַצַּדִּיק לֹא טוֹב. לֹא אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמְחוֹת שֵׁם יִשְׂרָאֵל מֵעַל הָאָרֶץ, כִּי לֹא טוֹב בְּעֵינָיו לַעֲנוֹשׁ כֻּלָּם:
לְהַכּוֹת נְדִיבִים עֲלֵי יֹשֶׁר. לְהַכּוֹת הַטּוֹבִים שֶׁבָּהֶם שֶׁהָיוּ נְדִיבִים עֲלֵי יֹשֶׁר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהִשְׁאַרְתִּי בְיִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֲלָפִים כָּל הַבְּרֹכַיִם אֲשֶׁר לֹא כָרְעוּ לַבַּעַל" (מלכים א יט:יח):
נְדִיבִים עֲלֵי יֹשֶׁר. דֶּגֶמֶת הָאָמוּר בְּמָקוֹם אַחֵר "וְנָדִיב נְדִיבוֹת יָעָץ וְהוּא עַל נְדִיבוֹת יָקוּם" (ישעיהו לב:ח), נִמְצָא "נָדִיב" עַל "נְדִיבוֹת":

Verse 27

חוֹשֵׁךְ אֲמָרָיו. מִי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ דַּעַת אֵינוֹ מַרְבֶּה בְּדָבָרִים:
וְקַר רוּחַ. מוֹנֵעַ דְּבָרִים אִישׁ תְּבוּנָה:

Chapter 18

Verse 1

לְתַאֲוָה יְבַקֵּשׁ נִפְרָד. מִי שֶׁהוּא נִפְרָד מֵהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו, לְתַאֲוַת לִבּוֹ וְיִצְרוֹ הָרַע הוּא רוֹדֵף, וְסוֹף בְּכָל תּוּשִׁיָּה יִתְגַּלֶּע. בֵּין חֲכָמִים תִּגָּלֶה חֶרְפָּתוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ דְּרָשׁוּהוּ (נזיר כג:) בְּלוֹט שֶׁנִּפְרַד מֵאַבְרָהָם עַל תַּאֲוַת לִבּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּבְחַר לוֹ לוֹט אֵת כָּל כִּכַּר הַיַּרְדֵּן" (בראשית יג:יא). כָּל הַמִּקְרָא הַזֶּה עַל שֵׁם נִיאוּף נֶאֱמַר, וְסוֹפוֹ נִתְגַּלָּה קְלוֹנוֹ בְּבָתֵּי כְנֵסִיּוֹת וּבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת: "לֹא יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי" (דברים כג:ד):

Verse 2

כִּי אִם בְּהִתְגַּלּוֹת לִבּוֹ. כִּי אִם בְּגִלּוּי לִבּוֹ, הוּא חָפֵץ לְגַלּוֹת מַה שֶּׁבְּלִבּוֹ:

Verse 3

וְעִם קָלוֹן. תָּבוֹא חֶרְפָּה – מִי שֶׁבּוֹחֵר בְּקָלוֹן וְנִאוּף, חֶרְפָּה הִיא לוֹ:

Verse 4

דִּבְרֵי פִי אִישׁ. כָּל אִישׁ שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן גִּבּוֹר גָּדוֹל בְּגְבוּרָה הוּא:
מְקוֹר חָכְמָה. כְּנַחַל נוֹבֵעַ וּכְמַיִם עֲמֻקִּים:

Verse 5

שְׂאֵת פְּנֵי רָשָׁע לֹא טוֹב. כַּאֲשֶׁר פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (יומא פז.): לֹא טוֹב לָהֶם לָרְשָׁעִים שֶׁנּוֹשְׂאִים לָהֶם פָּנִים בָּעוֹלָם הַזֶּה וְנִפְרָעִין מֵהֶן לָעוֹלָם הַבָּא:
טוֹב וְגוֹ'. טוֹב לָהֶם לַצַּדִּיקִים שֶׁמַּכְרִיעִין לָהֶם כַּף מֹאזְנַיִם לְחַיָּבָם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְנִפְרָעִין מֵהֶן בְּחַיֵּיהֶן לָעוֹלָם הַבָּא. וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ – כְּמַשְׁמָעוֹ:

Verse 6

שִׂפְתֵי כְסִיל יָבֹאוּ בְרִיב. כָּל דְּבָרָיו בָּאִים בְּלְשׁוֹן תִּגְרָה:
וּפִיו לְמַהֲלֻמוֹת יִקְרָא. קוֹרֵא לְיִסּוּרִין לַהֲבִיאָם עָלָיו:

Verse 7

Verse 8

דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים. מַהֲלוּמוֹת:

Verse 9

גַּם מִתְרַפֶּה בְּמַלַאכְתּוֹ. פּוֹרֵשׁ מִן הַתּוֹרָה וְהוּא תַּלְמִיד חָכָם:
לְבַעַל מַשְׁחִית. לַשָּׁטָן:

Verse 10

מְגַדֵּל עֹז שֵׁם ה׳ בּוֹ יָרוּץ צַדִּיק וְנִשְׂגָּב. וְהוּא מִתְחַזֵּק:

Verse 11

וּכְחוֹמָה נִשְׂגָּבָה. עָשְׂרוֹ לוֹ בְּחַדְרֵי מַשְׂכִּיתוֹ. מִפְּנֵי שֶׁהַבַּיִת נִרְצָף בְּרִצְפַּת אֲבָנִים הַסּוֹכְכִים
עַל הָאָרֶץ, קְרוּי אֶבֶן מַשְׂכִּית:

Verse 12

Verse 13

Verse 14

רוּחַ אִישׁ. רוּחַ גֶּבֶר שֶׁהוּא אִישׁ גִּבּוֹר וְאֵינוֹ נוֹתֵן דָּאָגָה בְּלִבּוֹ וּמְקַבֵּל כָּל הַבָּא עָלָיו
בְּשִׂמְחָה וּבְחָבָה:
וְכַלְכֵּל מַחֲלֵהוּ. אֵין כֹּחוֹ סָר מֵעָלָיו:

Verse 15

Verse 16

מַתַּן אָדָם יַרְחִיב. כְּפִשׁוּטוֹ, וּמִדְרָשׁוֹ (במדבר רבה יג:יז): בְּנוֹתְנֵי צְדָקָה מְדַבֵּר, שֶׁ
מַרְחִיב לוֹ חֶלְקוֹ לֶעָתִיד לָבוֹא, וְגַם בְּחַיָּיו לִפְנֵי גְדוֹלִים יַנְחֶנּוּ, וְאוֹמְרִים עָלָיו שֶׁהוּא
חָשׁוּב:

Verse 17

Verse 18

וּבֵין עֲצוּמִים יַפְרִיד. אֵלּוּ בַּעֲלֵי דִינִין, כְּמוֹ ״הַגִּישׁוּ עֲצוּמוֹתֵיכֶם״ (ישעיה מא:כא).
וּבַמִּשְׁנָה (סנהדרין לא:): שְׁנַיִם שֶׁנִּתְעַצְּמוּ בַּדִּין. עַל שֵׁם שֶׁמְּרִיבוֹתָם עֲצוּמוֹת קְרוּיִים
עֲצוּמִים, אוֹ לְשׁוֹן ׳חוֹזֶק׳ אוֹ לְשׁוֹן ׳אוֹטֶם׳, כְּמוֹ ״עֹצֶם עֵינָיו״ (ישעיה לג:טו):

Verse 19

אַף נִפְשָׁע מִקְּרֵית עֹז. יֵשׁ אַף נִפְשָׁע מֵאָחִיו וּמֵאֵבֶד בְּמִדָּתוֹ קְרֵית עֹז, כְּגוֹן לוֹט בְּאַבְרָהָם
(בראשית יג), עֵשָׂו בְּיַעֲקֹב (בראשית כז:מא-מג):
וּמְדָנִים כִּבְרִיחַ אַרְמוֹן. וּמְרִיבָה שֶׁבֵּינֵיהֶם מַפְרִידָתָם לְעוֹלָם כִּבְרִיחַ זֶה שֶׁנּוֹעֲלִים בּוֹ
שַׁעֲרֵי אַרְמוֹן, שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ בּוֹ (נזיר כג,א-ב):

Verse 20

Verse 21

וְאֹהֲבֶיהָ יֹאכַל פִּרְיָהּ. אוֹהֵב אֶת לְשׁוֹנוֹ וּמַרְגִּיל לַתּוֹרָה אוֹכֵל שְׂכָרָהּ בָּעוֹלָם הַזֶּה (תנחומא, מצרע ב):

Verse 22

מָצָא אִשָּׁה מָצָא טוֹב. מָצָא תּוֹרָה, וּכְמַשְׁמָעוֹ: אִשָּׁה טוֹבָה וַיָּפֶק רְצוֹן. וְיוֹצִיא; זֶה פִּשּׁוּטוֹ. דָּבָר אַחֵר: אָדָם שֶׁ מָּצָא אִשָּׁה וּ מָצָא טוֹב וַיָּפֶק רְצוֹנוֹ, אוֹתוֹ הָאִישׁ מוֹצִיא רָצוֹן מֵהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. רַבִּי יוֹסֵף קָרָא:

Verse 23

תַּחֲנוּנִים יְדַבֵּר רָשׁ. דֶּרֶךְ זֶה בְּכָךְ וְדֶרֶךְ זֶה בְּכָךְ; לִמְדֵךְ דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁעָשִׁיר יַעֲנֶה עַזּוּת, הָרָשׁ יְדַבֵּר תַּחֲנוּנִים. וְכֵן הָעְנָיָן הָרַב לַתַּלְמִיד:

Verse 24

אִישׁ רֵעִים לְהִתְרֹעֵעַ. אָדָם שֶׁקּוֹנֶה לוֹ רֵעִים עוֹד יָבוֹא יוֹם שֶׁיִּצְטָרֵךְ לָהֶם וְיִקָּרֵהוּ. וְאִם תֹּאמַר: מַה בְּכָךְ – יֵשׁ אוֹהֵב דָּבֵק מֵאָח, שֶׁיִּקָּרֵהוּ יוֹתֵר מִקְּרוֹבָיו וְאָחָיו:

Chapter 19

Verse 1

Verse 2

גַּם בְּלֹא דַעַת נֶפֶשׁ לֹא טוֹב. אֵין טוֹב לָאָדָם שֶׁהוּא בְּלֹא תּוֹרָה:
וְאָץ בְּרַגְלַיִם חוֹטֵא. הַחוֹטֵא רוֹפֵס וְדָשׁ הָעֲוונוֹת בַּעֲקֵבָיו, וְאוֹמֵר: קַל הוּא זֶה, אֶעֱבוֹר עָלָיו. וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ (עירובין ק:): גַּם בְּלֹא דַעַת, בְּכוֹפֶה אֶת אִשְׁתּוֹ לְתַשְׁמִישׁ הַמִּטָּה בְּעַל כָּרְחָהּ:
וְאָץ בְּרַגְלַיִם חוֹטֵא. זֶה הַבּוֹעֵל וְשׁוֹנֶה. דָּבָר אַחֵר: זֶה הַמְהַלֵּךְ עַל גַּבֵּי עֲשָׂבִים בְּשַׁבָּת (שבת צה.):

Verse 3

אִוֶּלֶת אָדָם תְּסַלֵּף דַּרְכּוֹ. בַּעֲוונוֹ בָּא לוֹ הָרָע, כִּי בְּאִוַּלְתּוֹ תְּסַלֵּף דַּרְכּוֹ וְעָבַר עֲבֵירוֹת וְנִפְרָעִין מִמֶּנּוּ, וּבְבוֹא לוֹ הַצָּרָה זוֹעֵף לִבּוֹ עַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּמְמַהֵר אַחַר מִדַּת הַדִּין, כְּגוֹן אֲחֵי יוֹסֵף שֶׁאָמְרוּ "מַה זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ" (בראשית מב:כח):

Verse 4

הוֹן יוֹסִיף רֵעִים רַבִּים. אוֹהֲבִים רַבִּים. וְיֵשׁ לְפוֹתְרוֹ בְּמִי שֶׁלָּמַד תּוֹרָה:

Verse 5

Verse 6

רַבִּים יְחַלּוּ פְנֵי נָדִיב וְכָל הָרֵעַ. הַכֹּל נַעֲשִׂים רֵעִים לְאִישׁ מַתָּן. יֵשׁ לְפוֹתְרוֹ בְּנוֹתְנֵי צְדָקָה וְיֵשׁ לְפוֹתְרוֹ בְּמַרְבִּיצֵי תּוֹרָה:

Verse 7

כָּל אֲחֵי רָשׁ. קְרוֹבָיו:

אַף כִּי מְרֵעֵהוּ רָחֵקוּ. וְכָל שֶׁכֵּן מְרֵעָיו וְשׁוֹשְׁבִינָיו וְאוֹהֲבָיו:
מְרַדֵּף אֲמָרִים. לֹא הֵמָּה אוֹמֵר: פְּלוֹנִי וּפְלוֹנִי קְרוֹבַי, וּפְלוֹנִי וּפְלוֹנִי מְרֵעַי, וְהַכֹּל
דִּבְרֵי הֶבֶל. וְיֵשׁ לְפוֹתְרוֹ בְּמִי שֶׁהוּא רָשׁ בַּתּוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים:
מְרַדֵּף אֲמָרִים לֹא הֵמָּה. מְחַזֵּר לְהוֹרוֹת הֲלָכָה וְלָאו בְּיָדוֹ, וְהַמִּדְרָשׁ פּוֹתְרוֹ בְּיוֹסֵף שֶׁהָיָה
מוֹצִיא עַל אָחָיו דִּבָּה, וְאָמַר לְאָבִיו שֶׁהֵן חֲשׁוּדִין עַל אֵבֶר מִן הַחַי, לְכָךְ שְׁנֵאוּהוּ וְנִקְרָא
רָשׁ לְפִי שֶׁהָיָה מוֹצִיא דִּבַּת שֶׁקֶר עֲלֵיהֶם. וּמְחַזֵּר אַחַר אֲמָרִים לֹא הֵמָּה. לוֹ קְרִינָן וּמְרַדֵּף
אֲמָרִים לַהֲנָאָתוֹ, וּלְעִנְיָן יוֹסֵף לוֹ הֵמָּה, כִּי עָלָיו חָזְרוּ דִּבָּתוֹ הוּא הָיָה אוֹמֵר שֶׁהָיוּ
אוֹכְלִים אֵבֶר מִן הַחַי וְהַכָּתוּב מֵעִיד עֲלֵיהֶם אֲפִלּוּ בִּשְׁעַת הַקַּלְקָלָה הָיוּ שׁוֹחֲטִין שְׁעִיר עִזִּים
שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים" (בראשית לז:לא). הוּא אָמַר שֶׁהָיוּ מְזַלְזְלִין בְּבְנֵי הַשִּׁפָחוֹת
לְכָךְ "לְעֶבֶד נִמְכַּר יוֹסֵף" (תהלים קה:יז), הוּא אָמַר שֶׁהָיוּ נוֹתְנִים עֵינֵיהֶם בִּבְנוֹת הָאָרֶץ
אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חַיֶּיךָ שֶׁאֲנִי מְגָרֶה בְּךָ אֶת הַדֹּב לְכָךְ "וַתִּשָּׂא אֵשֶׁת אֲדֹנָיו וְגוֹ'"
(בראשית לט:ז) (בראשית רבה פד:ז):

Verse 8

Verse 9

Verse 10

לֹא נָאוָה לִכְסִיל תַּעֲנוּג אַף כִּי לְעֶבֶד. קַל וָחֹמֶר הוּא, שֶׁאֵין נָאֶה שֶׁעֶבֶד יִמְשֹׁל בִּנְדִיבִים:

Verse 11

שֶׁכָּל אָדָם חֶאֱרִיךְ אַפּוֹ. כְּמוֹ לְהַאֲרִיךְ, אִם עָשָׂה כֵּן שֶׁכָּל הוּא לוֹ:
וְתִפְאַרְתּוֹ. הוּא שֶׁיַּעֲבֹר עַל מִדּוֹתָיו:

Verse 12

נַהַם כַּכְּפִיר זַעַף מֶלֶךְ. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

Verse 13

וְדֶלֶף טוֹרֵד. דֶּלֶף גְּשָׁמִים הַיּוֹרֵד בַּבַּיִת וּמַטְרִיחַ וְטוֹרֵד לְיוֹשְׁבֵי הַבַּיִת, כָּךְ מִדְיָנֵי אִשָּׁה
רָעָה:

Verse 14

Verse 15

עַצְלָה תַּפִּיל תַּרְדֵּמָה. הָעַצְלוּת מְבִיאָה לִידֵי שֵׁינָה, זוֹ הִיא הַמְּלִיצָה. אֲבָל הַמָּשָׁל – עַל
הַמִּתְעַצֵּל בְּתַלְמוּדוֹ; סוֹף שֶׁשּׁוֹאֵלִין דָּבָר חָכְמָה מֵמֶּנּוּ וְהוּא נִרְדָּם
וְנֶפֶשׁ רְמִיָּה תִּרְעָב. סוֹף שֶׁיִּהְיֶה עָנִי; וְכֵן הָרַמַּאי בְּתַלְמוּדוֹ, לַעֲשׂוֹת תּוֹרָתוֹ חֲבִילוֹת, סוֹף
שֶׁהוּא יִשְׁכַּח:

Verse 16

שֹׁמֵר מִצְוָה שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ בּוֹזֵה דְרָכָיו יָמוּת. שֶׁאֵינוֹ נוֹתֵן לִבּוֹ לְשָׁקְלָן:

Verse 17

מַלְוֵה ה' חוֹנֵן דָּל וּגְמוּלוֹ יְשַׁלֵּם לוֹ. כְּשֶׁחֲלָה וְיִטָּה לָמוּת, צִדְקָתוֹ מְלִיצָה עָלָיו לְפָנַי
מִדַּת הַדִּין, לוֹמַר: הֲעָנִי הָיָתָה נַפְשׁוֹ מְפַרְכֶּסֶת לָצֵאת בָּרָעָב וְזֶה פִּרְנְסָהּ וְהֶחֱזִירָהּ לְגוּפָהּ,
אַף אֲנִי אַחֲזִיר לוֹ נַפְשׁוֹ:

Verse 18

יַסֵּר בְּנְךָ כִּי יֵשׁ תִּקְוָה וְאֶל הֲמִיתוֹ אַל תִּשָּׂא נַפְשֶׁךָ. אַל תַּכֵּהוּ מַכַּת מָוֶת:

Verse 19

גְּדָל חֵמָה נֹשֵׂא עֹנֶשׁ וְגו׳. אִם תַּעֲבִיר עַל חֲמָתְךָ וְתַצִּיל אֶת שׁוֹנַאֲךָ אִם רָאִיתָ רָעָה בָּאָה לוֹ, עוֹד תּוֹסִיף יָמִים וְטוֹבָה:

Verse 20

Verse 21

Verse 22

תַּאֲוַת אָדָם חַסְדּוֹ. עִקָּר שֶׁהַבְּרִיּוֹת מִתְאַוִּים לָאָדָם בַּעֲבוּר חַסְדּוֹ:
וְטוֹב רָשׁ מֵאִישׁ כָּזָב. וְאִם אִישׁ כָּזָב הוּא וּמַבְטִיחַ וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה, טוֹב אִישׁ רָשׁ מִמֶּנּוּ:

Verse 23

וְשָׂבֵעַ יָלִין. הַיְרֵא אֶת הַשֵּׁם, שֶׁלֹּא יִפָּקֵד בְּשׁוּם רָעָה:

Verse 24

טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלָּחַת. בְּיוֹרָה חַמָּה, שֶׁכְּשֶׁיַּעֲבִרוּהָ מִן הָאוּר וּפְנוּהָ רֵיקָנִית, מְחַמֵּם יָדוֹ בְּתוֹכָהּ. וְדוֹמֶה לוֹ "בִּשְׁלוּ בַּסִּירוֹת וּבַדְּוָדִים וּבַצַּלָּחוֹת" (דברי הימים ב לה:יג). וּמְשׁוּם רַבִּינוּ יְצָחָק הַלֵּוִי שָׁמַעְתִּי: בַּצַּלָּחַת. מִלְשׁוֹן תַּרְגּוּם "וַיְבַקַּע" (בראשית כב:ג): "וְצָלַח", בְּשָׁעַת הַצְּנָּה וְהַגְּלִיד, עַל שֵׁם שֶׁהַקּוֹר וְהַגְּלִיד מְבַקְּעִין וְצוֹלְחִים הַיָּדִים. וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי: בַּצַּלָּחַת. קֶרַע הֶחָלוּק, שֶׁקּוֹרִין פאנדאדור"י בְּלַעַ"ז, כְּלוֹמַר: טוֹמְנָהּ בְּחֵיקוֹ (סא"א):

Verse 25

לֵץ תַּכֶּה וּפֶתִי יַעְרִם. עַל מַכּוֹת פַּרְעֹה וּמִלְחֶמֶת עֲמָלֵק הֶחְכִּים יִתְרוֹ וְנִתְגַּיֵּר (תנחומא, יתרו ג):

Verse 26

מְשַׁדֵּד אָב יַבְרִיחַ אֵם. מַבְרִיחַ אֵם.
בֵּן מֵבִישׁ וּמַחְפִּיר. דְּרָכָיו. עַל יְדֵי שֶׁרָאֲתָה שָׂרָה אֶת בֶּן הָגָר הַמִּצְרִית מְשַׂחֵק לַעֲבוֹדַת גִּלּוּלִים וְגִלּוּי עֲרָיוֹת, גָּרַם זֶה שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה אִמּוֹ, "וַיַּרְע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם" (בראשית כא:יא):

Verse 27

חֲדַל בְּנִי לִשְׁמֹעַ וְגו׳. מִקְרָא קָצָר הוּא וְזֶהוּ פֵּרוּשׁוֹ: חֲדַל בְּנִי לִשְׁגּוֹת מֵאִמְרֵי דַעַת בִּשְׁבִיל לִשְׁמֹעַ מוּסָר:
חֲדַל לִשְׁגּוֹת כְּמוֹ מִלִּשְׁגּוֹת, וְכֵן "וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח" (במדבר ט:יג), וְכֵן "כִּי חָדַל לִסְפֹּר" (בראשית מא:מט):

Verse 28

עֵד בְּלִיַּעַל יָלִיץ מִשְׁפָּט. יָעִיד לְאָדָם מְלִיצַת מִשְׁפְּטֵי יִסּוּרִין וּמִיתָה:
וּפִי רְשָׁעִים יְבַלַּע אָוֶן. הָאָוֶן יִבְלָעֵהוּ:

Verse 29

נָכוֹנוּ לַלֶּצִים. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא זִמֵּן לוֹ שְׁפָטִים שֶׁל צָרַעַת לָזֶה הַלֵּץ הַמְסַפֵּר בְּלָשׁוֹן הָרָע (במדבר רבה יג:ד):

Chapter 20

Verse 1

Verse 2

נַהַם כַּכְּפִיר אֵימַת מָלֶךְ מִתְעַבְּרוֹ. מְכַעֲסוֹ:

Verse 3

כָּבוֹד לָאִישׁ שֶׁבָּת מֵרִיב. לָנוּחַ מִמְּרִיבָה:
וְכָל אֱוִיל. שֶׁאֵינוֹ שָׁבַת מֵרִיב, תִּגָּלֶה קְלוֹנוֹ:

Verse 4

מֵחֹרֶף עָצֵל לֹא יַחֲרֹשׁ. מִפְּנֵי הַצִּנָּה יוֹשֵׁב הֶעָצֵל וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה מְלָאכָה וְאֵינוֹ עוֹסֵק בַּתּוֹרָה:

Verse 5

מַיִם עֲמֻקִּים עֵצָה בְלֵב אִישׁ. הַלָּכָה בְּלֵב חָכָם סְתוּמָה:
וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלֶנָּה. וְתַלְמִיד נָבוֹן בָּא וְדָלָה אוֹתָהּ מִמֶּעָיו:

Verse 6

רָב אָדָם יִקָּרֵא אִישׁ חַסְדּוֹ. הַרְבֵּה יֵשׁ בְּנֵי אָדָם הַבּוֹטְחִים אֶל אוֹהֲבֵיהֶם הַמַּבְטִיחִים אוֹתָם חֶסֶד וְקוֹרְאִים לָהֶם בְּעֵת דָּחְקָם:
אִישׁ חַסְדּוֹ. הַמַּבְטִיחַ לוֹ לַעֲשׂוֹת חֶסֶד:
וְאִישׁ אֱמוּנִים מִי יִמְצָא. הַמַּבְטִיחַ וְעוֹשֶׂה:

Verse 7

Verse 8

מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא דִּין. כְּפִשׁוּטוֹ, אוֹ יֵשׁ לְפָרְשׁוֹ כְּנֶגֶד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְיֵשׁ לְפָרְשׁוֹ כְּנֶגֶד שׁוֹפְטֵי אֱמֶת:

Verse 9

Verse 10

Verse 11

Verse 12

אָזֶן שֹׁמַעַת וְעַיִן רֹאָה וְגוֹ׳. כְּלוֹמַר: מַעֲשֶׂה יָדָיו הֵם, וְהוּא פָּקַח בְּאָזֶן שׁוֹמַעַת מוּסָר וְעַיִן הָרוֹאָה אֶת הַנּוֹלָד:

Verse 13

אַל תֶּאֱהַב שֵׁנָה פֶּן תִּוָּרֵשׁ. כִּי תֵעָשֶׂה רָשׁ:

Verse 14

רַע רַע יֹאמַר הַקּוֹנֶה. הַקּוֹנֶה תּוֹרָה עַל יְדֵי הַדְּחָק וְיִסּוּרֵי רָעָבוֹן, אוֹמֵר: אוֹי לִי עַל רָעָה זֹאת וְהַצָּרָה הַזֹּאת. וּכְשֶׁהוֹלֵךְ לוֹ מָלֵא חָכְמָה אָז יִתְהַלָּל עַל הַצַּעַר שֶׁנִּצְטַעֵר: וְאָזַל לוֹ. וְהוֹלֵךְ לוֹ:

Verse 15

Verse 16

Verse 17

עָרֵב לָאִישׁ לֶחֶם שָׁקֶר. נִיאוּף אֵשֶׁת אִישׁ: וְאַחַר יִמָּלֵא פִּיהוּ חָצָץ. אֲבָנִים דַּקּוֹת, וְכֵן "וַיְגָרֵס בֶּחָצָץ" (איכה ג:טז):

Verse 18

מַחֲשָׁבוֹת בְּעֵצָה תִכּוֹן וּבְתַחְבֻּלוֹת עֲשֵׂה מִלְחָמָה. אִם בָּאתָ לְהֶלָּחֵם כְּנֶגֶד הַשָּׂטָן, בֹּא בְּתַחְבּוּלוֹת תְּשׁוּבָה וּתְפִלָּה וְתַעֲנִית:

Verse 19

גּוֹלֶה סוֹד הוֹלֵךְ רָכִיל וּלְפֹתֶה שְׂפָתָיו. הַמְדַבֵּר חֲלָקוֹת לְפַתּוֹתְךָ וּלְהַסִּיתְךָ:

Verse 20

מְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ יִדְעַךְ נֵרוֹ בְּאֶשׁוֹן חֹשֶׁךְ. בְּהַנְשִׁיף וּבְהַשְׁחִיר הַחֹשֶׁךְ, כְּלוֹמַר: בְּבֹא הָרָעָה:

Verse 21

נֶחֱלָה מְבֹהֶלֶת בָּרִאשׁוֹנָה. שֶׁנִּבְהָל לְמַהֵר וְלִטּוֹל תְּחִלָּה, כְּגוֹן בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן שֶׁמִּהֲרוּ לִטּוֹל חֶלְקָם בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְדִבְּרוּ בְּבֶהָלָה, שֶׁנֶּאֱמַר "גְּדֵרֹת צֹאן נִבְנֶה לְמִקְנֵנוּ פֹּה וְעָרִים לְטַפֵּנוּ" (במדבר לב:טז) – עֲשׂוּ אֶת הָעִקָּר טָפֵל, שֶׁהִקְדִּימוּ צֹאנָם לְטַפָּם (תנחומא, מטות ז):
וְאַחֲרִיתָהּ לֹא תְבֹרָךְ. שֶׁגָּלוּ כַּמָּה שָׁנִים קֹדֶם שֶׁאָר הַשְּׁבָטִים, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּסֵדֶר עוֹלָם (סדר עולם רבה כב) וּבְמִדְרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא (תנחומא, מסעי י); "בְּשָׁנַת שְׁתַּיִם לְאָחָז וַיָּעַר ה׳ אֶת רוּחַ מָלְךְ אַשּׁוּר וְגוֹ׳" (דברי הימים א ה:כו), וּשְׁאָר שְׁבָטִים גָּלוּ בְּשָׁנַת שֵׁשׁ לְחִזְקִיָּהוּ הִיא הַתְּשִׁיעִית לְהוֹשֵׁעַ בֶּן אֵלָה (מלכים ב יז:א–ו):

Verse 22

Verse 23

Verse 24

Verse 25

מוּקָשׁ אָדָם יָלַע קֹדֶשׁ. כְּשֶׁאָדָם נִכְשָׁל וְנוֹקֵשׁ בַּעֲבֵירוֹת, מְקַלְקֵל אֶת קְדֻשָּׁתוֹ; כְּמוֹ "וְשָׁתוּ (עובדיה א:טז)
וְלָעוּ":
וְאַחַר נְדָרִים לְבַקֵּר. צָרִיךְ אָדָם לַחֲזֹר אַחַר קָרְבָּנוֹת, לִנְדֹּר וּלְהָבִיא וּלְבַקֵּשׁ עַל נַפְשׁוֹ:

Verse 26

מְזָרֶה רְשָׁעִים. פַּרְעֹה וְחֵילוֹ (שמות יד:כח):
מֶלֶךְ חָכָם. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:
וְיָשֶׁב עֲלֵיהֶם אוֹפָן. גַּלְגַּל מִדָּתָם הֵשִׁיב עֲלֵיהֶם, "וַיְנַהֲגֵהוּ בְּכֶבֶדֶת" (שמות יד:כה) כְּנֶגֶד
"וְהַכְבֵּד אֶת לִבּוֹ" (שמות ח:יא):

Verse 27

נֵר ה׳ נִשְׁמַת אָדָם. הַנְּשָׁמָה שֶׁבְּקִרְבּוֹ מְעִידָה עָלָיו בַּדִּין (פסיקתא רבתי ח):

Verse 28

Verse 29

תִּפְאֶרֶת בַּחוּרִים כֹּחָם. כְּמוֹ שֶׁתִּפְאֶרֶת בַּחוּרִים כֹּחָם, כֵּן הַדְרַת זְקֵנִים שֵׂיבָה :

Verse 30

חַבֶּרוֹת פֶּצַע תַּמְרוּק בָּרָע. דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ (ילקוט שמעוני משלי תתקנט): הַמְמָרֵק עַצְמוֹ
לְדָבָר עֲבֵירָה, סוֹף בָּא לִידֵי פְּצָעִים וְחַבּוּרוֹת:
וּמַכּוֹת חַדְרֵי בָטֶן. זֶה הַהִדְרוֹקָן (בבא מציעא קז:):

Chapter 21

Verse 1

Verse 2

כָּל דֶּרֶךְ אִישׁ יָשָׁר בְּעֵינָיו וְתוֹכֵן. וּמוֹנֶה:

Verse 3

Verse 4

רוּם עֵינַיִם. גַּסּוּת הָרוּחַ:
וּרְחַב לֵב. פָּעַר לְמַלֹּאוֹת תַּאֲוַת לִבּוֹ, הוּא נִיר שֶׁל רְשָׁעִים – חֲרִישָׁתָם וּמַחְשְׁבוֹתָם הוּא
חַטָּאתָם:

Verse 5

מַחְשְׁבוֹת חָרוּץ. אָדָם יָשָׁר הַמִּתְהַלֵּךְ בֶּאֱמֶת וּבְמִשְׁפָּט חָרוּץ:
אַךְ לְמוֹתָר. לְהַצָּלָה וּלְרֶוַח בָּאוֹת:
וְכָל אָץ. דּוֹחֵק אֶת הַשָּׁעָה:

Verse 6

פֹּעַל אוֹצָרוֹת. לְהַרְבּוֹת הוֹן. בְּלְשׁוֹן שָׁקֶר
הֶבֶל נָדָף וְגו׳. מוֹקְשֵׁי (ס״א: מְבַקְשֵׁי) מָוֶת הֵם לוֹ:

Verse 7

יְגוֹרֵם. יָגוּר אוֹתָם:

Verse 8

הַפַּכְפַּךְ דֶּרֶךְ אִישׁ וָזָר. אִישׁ וְהוּא זָר, סָר מִן הַמְּצָוָה, דַּרְכּוֹ הַפַּכְפַּךְ:

Verse 9

וּבֵית חָבֶר. שֶׁנִּכְנָס לְבֵית חֲבֵירוֹ לְדַבֵּר עִם אִשְׁתּוֹ. וּמְדַרֵשׁ אַגָּדָה (אבות דרבי נתן לד,ו;
סנהדרין קג:): נִיבָּא שֶׁסּוֹף הַשְּׁכִינָה לְהִסְתַּלֵּק מֵעַל יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם כְּאֵשֶׁת מְדָנִים:
וּבֵית חָבֶר. בַּיִת שֶׁמְּחַבְּרִים בּוֹ רֵעִים לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּגוֹן צֶלֶם שֶׁהֶעֱמִיד מְנַשֶּׁה בְּהֵיכַל
ה׳ (מלכים ב כא:ז):

Verse 10

Verse 11

בַּעֲנֹשׁ לֵץ יֶחְכַּם פֶּתִי. עַל יְדֵי יִסּוּרֵי הַלֵּצִים הַפְּתָאִים מִתְחַכְּמִים וְשָׁבִים בִּתְשׁוּבָה:

Verse 12

מַשְׂכִּיל צַדִּיק. צַדִּיקוֹ שֶׁל עוֹלָם, הוּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, נוֹתֵן לֵב לְהַכִּירִית בֵּית רָשָׁע,
כְּגוֹן זֵכֶר עֲמָלֵק (שמות יז:יד):

Verse 13

Verse 14

מַתָּן בַּסֵּתֶר. צְדָקָה:
וְשֹׁחַד בַּחֵק. אַף זוֹ צְדָקָה. יִכְפֶּה אַף, יִכְפֶּה חֵמָה עַזָּה :

Verse 15

שִׂמְחָה לַצַּדִּיק עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט. שִׂמְחָה לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַעֲשׂוֹת דִּין בַּצַּדִּיקִים כְּדֵי לְזַכּוֹתָם
לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וְשִׂמְחָה לַצַּדִּיק שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵבִיא יִסּוּרִין עֲלֵיהֶם כְּדֵי שֶׁיִּזְכּוּ
לְעוֹלָם הַבָּא. כָּךְ נִדְרַשׁ בְּמִדְרַשׁ תְּהִלִּים:
וּמְחִתָּה. הִיא לְפֹעֲלֵי אָוֶן, לְפִי שֶׁאֵין נוֹתְנִין לֵב לָשׁוּב וְאֵין הַיִּסּוּרִין מוֹעִילִין לָהֶן,
וּמְצַטְעֲרִין וְלֹא לְהוֹעִיל:

Verse 16

אָדָם תּוֹעֶה מִדֶּרֶךְ הַשְׂכֵּל. פּוֹרֵשׁ מִן הַתּוֹרָה:
בְּקְהַל רְפָאִים. בַּעֲדַת גֵּיהִנֹּם (בבא בתרא עט.):

Verse 17

אִישׁ מַחְסוֹר. מִי שֶׁאוֹהֵב שִׂמְחַת מִשְׁתֶּה תָּמִיד:

Verse 18

כִּפֶּר לַצַּדִּיק רָשָׁע וְתַחַת יְשָׁרִים בּוֹגֵד. צַדִּיק נֶחְלָץ וְרָשָׁע בָּא תַּחְתָּיו (ירושלמי ברכות
ט:א), כְּגוֹן מָרְדְּכַי וְהָמָן (אסתר ז:ט–י):

Verse 19

טוֹב שֶׁבֶת בְּאֶרֶץ מִדְבָּר. גַּם זֶה עַל סִלּוּק הַשְּׁכִינָה נֶאֱמַר:

Verse 20

וּכְסִיל אָדָם. וּכְסִילוּת שֶׁל אָדָם:

Verse 21

Verse 22

עִיר גִּבּוֹרִים עָלָה חָכָם. זֶה מֹשֶׁה רַבֵּינוּ שֶׁעָלָה לְבֵין הַמַּלְאָכִים גִּבּוֹרֵי כֹחַ (תהלים קג:כ).
וַיּוֹרֶד וְגוֹ'. תּוֹרָה:

Verse 23

Verse 24

וְהִיר. גַּס רוּחַ, סוֹפוֹ לִהְיוֹת לֵץ שֶׁאֵינוֹ חָשׁ לִשְׁמוֹעַ מוּסָר:

Verse 25

Verse 26

וְצַדִּיק יִתֵּן. כָּל צָרְכֵי בֵיתוֹ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְזַמֵּן לוֹ:

Verse 27

אַף כִּי בְזִמָּה יְבִיאֶנּוּ. וְכָל שֶׁכֵּן כְּשֶׁהוּא מְבִיאוֹ לְהַרְשִׁיעוֹ, וּבְעֵצָה רָעָה, כְּגוֹן קָרְבְּנוֹת
בִּלְעָם וּבָלָק, שֶׁלֹּא הָיוּ מְבִיאִים אֶלָּא לְקַלֵּל אֶת יִשְׂרָאֵל (במדבר כג):

Verse 28

וְאִישׁ שׁוֹמֵעַ. שֶׁקִּבֵּל מַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה "לֹא תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ וְגוֹ'" (שמות כ:יג):
לָנֶצַח. תָּמִיד:

Verse 29

הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו. הָרָשָׁע מַרְאֶה עַזּוּתוֹ בְּשָׁעַת כַּעֲסוֹ:
בְּפָנָיו. מִלְּשׁוֹן "אַף" (משלי כט:כב):

Verse 30

אֵין חָכְמָה וְגוֹ'. אֵין כָּל חָכָם וְנָבוֹן חָשׁוּב לְנֶגֶד ה', כָּל מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ חִלּוּל הַשֵּׁם, אֵין
חוֹקְיוֹ כָּבוֹד לָרַב (ברכות יט:):

Chapter 22

Verse 1

נִבְחָר שֵׁם מֵעֹשֶׁר רָב. שֵׁם טוֹב:
מִכֶּסֶף וּמִזָּהָב. נִבְחָר חֵן טוֹב:

Verse 2

עוֹשֶׂה כֻלָּם ה׳. כְּשֶׁעָנִי אוֹמֵר לָעָשִׁיר: פַּרְנְסֵנִי, וְהוּא עוֹנֶה קָשׁוֹת, עוֹשֶׂה כֻלָּם ה׳. הַקָּדוֹשׁ
בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה אוֹתָם חֲדָשִׁים, לָזֶה עָנִי וְלָזֶה עָשִׁיר (תמורה טז.):

Verse 3

עָרוּם רָאָה רָעָה. עֹנֶשׁ שֶׁל עֲבֵרָה, וְנִסְתָּר וְלֹא עָבַר עֲבֵרָה:

Verse 4

עֵקֶב עֲנָוָה. בִּשְׁבִיל הָעֲנָוָה יִרְאַת ה׳ בָּאָה. דָּבָר אַחֵר: עֲנָוָה עִקָּר, וְהִיא טְפֵלָה וְעֵקֶב
(יחזקאל לו,ג) "וְאָבְאוּ עָלַיִךְ הֹצֶן", מִדְרָס לְרַגְלֶיהָ:

Verse 5

צְנִים פַּחִים. כְּמוֹ "לִצְנִינִם בְּצִדֵּיכֶם" (במדבר לג:נה), לְשׁוֹן גְּדוּדִים וְלִסְטִים
(כג:כד):
צְנִים פַּחִים. הֵם טְמוּנִים בְּדַרְכֵי הַמְעַקֵּשׁ דְּרָכָיו, כְּלוֹמַר: יְסוּרִים מוּכָנִים לוֹ:
שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ יִרְחַק מֵהֶם. שֶׁמְּיַשֵּׁר מַעֲשָׂיו יִנָּצֵל מֵהֶם:

Verse 6

חֲנוֹךְ לַנַּעַר. לְפִי מַה שֶּׁתִּלַּמֵּד לַנַּעַר וּתְחַנְּכֵהוּ בִּדְבָרִים, אִם לְטוֹב אִם לְרַע, גַּם כִּי יָזְקִין
לֹא יָסוּר מִמֶּנָּה :

Verse 7

עָשִׁיר בְּרָשִׁים יִמְשׁוֹל. עִם הָאָרֶץ צָרִיךְ לְתַלְמִיד חָכָם לְעוֹלָם (שבת קלט.):

Verse 8

זוֹרֵעַ עַוְלָה. יִקְצָר אָוֶן לְפִי זְרִיעָתוֹ קְצִירָתוֹ, לְפִי פְּעֻלָּתוֹ יִהְיֶה קַבָּלַת מַשְׂכֻּרְתּוֹ:
וְשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ יִכְלֶה. קְנֵה חַשְׁבּוֹנֶךָ שֶׁלּוֹ כָּלֶה וְהוֹלֵךְ לוֹ. יֵשׁ אוֹמְרִים (סא״א): שֵׁבֶט חֲמָתוֹ,
שְׁרוֹדֶה בְּנֵי אָדָם, כָּלֶה וְהוֹלֵךְ לוֹ, לְפִי שֶׁמַּפְסִיד אֶת יְכָלְתּוֹ:

Verse 9

Verse 10

גָּרַשׁ לֵץ. יֵצֵר הָרָע:

Verse 11

אוֹהֵב טְהַר לֵב חֵן שְׂפָתָיו. מִי שֶׁשְּׂפָתָיו חֵן
רֵעֵהוּ מֶלֶךְ. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹהֲבוֹ וּמְחַבְּבוֹ (בראשית רבה מא, ה):

Verse 12

Verse 13

אָמַר עָצֵל אֲרִי בַּחוּץ. אֵיךְ אֵצֵא לְמֹד תּוֹרָה?

Verse 14

שׂוּחָה עֲמֻקָּה פִּי זָרוֹת. פִּי עוֹבְדֵי גִּלּוּלִים
זְעוּם ה׳. מִי שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׂוֹנְאוֹ, נוֹפֵל וְנִכְשָׁל בָּהּ
זְעוּם. נָזוּף מִלְּפָנָיו

Verse 15

Verse 16

עוֹשֵׁק דָּל לְהַרְבּוֹת לוֹ. עֹשֶׁר
נוֹתֵן לְעָשִׁיר. סוֹף שֶׁנּוֹתֵן מָמוֹנוֹ לְעוֹבְדֵי גִּלּוּלִים הָעֲשִׁירִים, וְאַךְ לְמַחְסוֹר הוּא בָּא

Verse 17

הַט אָזְנְךָ שְׁמַע דִּבְרֵי חֲכָמִים. לִלְמוֹד תּוֹרָה מֵחָכָם כָּל שֶׁהוּא
וְלִבְּךָ תָּשִׁית לְדַעְתִּי. וְאִם רַבְּךָ רָשָׁע, לֹא תִלְמוֹד מִמַּעֲשָׂיו (חגיגה טו:)

Verse 18

כִּי נָעִים. יְהִי לְךָ לְאַחַר זְמַן אִם תִּשְׁמְרֵם וְתִצְּפֻנֵם בְּבִטְנֶךָ, שֶׁלֹּא תִּשְׁכָּחֵם. וְאֵימָתַי יִהְיוּ
שְׁמוּרִים בְּלִבְּךָ? בִּזְמַן שֶׁיִּכּוֹנוּ עַל שְׂפָתֶיךָ. כַּאֲשֶׁר תּוֹצִיאֵם בְּפִיךָ (עירובין נד.)

Verse 19

לִהְיוֹת בַּה׳ מִבְטַחֲךָ הוֹדַעְתִּיךָ. אֲנִי מוֹדִיעֲךָ שֶׁתִּבְטַח בַּה׳ וְתַעֲסֹק בַּתּוֹרָה, וְלֹא תֹאמַר: אֵיךְ
אֲבַטֵּל מִמְּלַאכְתִּי וְאֵיךְ אֶתְפַּרְנֵס?

Verse 20

הֲלֹא כָּתַבְתִּי לְךָ שָׁלִשִׁים. תּוֹרָה וּנְבִיאִים וּכְתוּבִים

Verse 21

לְהוֹדִיעֲךָ קְשְׁטְ. שָׁלִישִׁים כָּתַבְתִּי לְךָ כְּדֵי שֶׁתָּבִין מִתּוֹכָם קְשְׁטְ אִמְרֵי אֱמֶת. לְהָשִׁיב אֲמָרִים
אֱמֶת:
לְשׁוֹלְחֶיךָ. לְשׁוֹאֲלְךָ הוֹרָאָה:

Verse 22

אַל תִּגְזָל דָּל. אַל תִּגְזְלֵנוּ כִּי תִרְאֶנּוּ דַּל, בַּעֲבוּר שֶׁהוּא דַּל, וְאֵין לוֹ כֹּחַ לַעֲמֹד נֶגְדְּךָ:

Verse 23

כִּי ה׳ יָרִיב רִיבָם וְקֹבַע. וְיִגְזֹל אֶת הַנֶּפֶשׁ
קוֹבְעֵיהֶם. גּוֹזְלֵיהֶם. וּבִלְשׁוֹן אֲרַמִּי קְבִיעָה – גְּזֵלָה בְּמַסֶּכֶת רֹאשׁ הַשָּׁנָה (ראש השנה כו,א–
ב): אֶתָּא הַהוּא גַּבְרָא לְקַמֵּיהּ אָמַר לֵיהּ: קַבְעַן פְּלָנְיָא וְכוּ׳

Verse 24

אַל תִּתְרַע. אַל תִּתְחַבֵּר, לְשׁוֹן רֵעוּת:

Verse 25

פֶּן תֶּאֱלַף. פֶּן תִּלְמַד:

Verse 26

אַל תְּהִי בְתוֹקְעֵי כָף בָּעוֹרְבִים מַשָּׁאוֹת. הַלְוָאוֹת, כְּמוֹ "מַשַּׁאת מְאוּמָה" (דברים כד:י):

Verse 27

Verse 28

אַל תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלָם. אַל תָּשֵׂג אָחוֹר מִנְהַג אֲבוֹתֶיךָ. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תורת כהנים קדושים פרשתא א פרק ג): הַמַּנִּיחַ כַּלְכָּלָה תַּחַת הַגֶּפֶן בְּשָׁעַת בְּצִירָה כְּדֵי שֶׁיְּפוֹל בְּתוֹכוֹ הַפֶּרֶט, עַל זֶה נֶאֱמַר אַל תַּסֵּג גְּבוּל וְגוֹ'. תַּסֵּג כְּמוֹ "יְסוֹגוּ אָחוֹר" (תהלים קכט:ה):

Chapter 23

Verse 1

כִּי תֵשֵׁב לִלְחֹם. לֶאֱכוֹל:
בִּין תָּבִין. תֵּן לִבְּךָ לָדַעַת מִי הוּא, אִם עֵינוֹ צָרָה אוֹ יָפָה:

Verse 2

וְשַׂמְתָּ שַׂכִּין בְּלֹעֶךָ. בְּלָשׁוֹנְךָ; אִם רָאִיתָ עֵינוֹ צָרָה, אַל תֹּאכַל מִשֻּׁלְחָנוֹ:
אִם בַּעַל נֶפֶשׁ אָתָּה. אִם רַעֲבָתָן אַתָּה וְתָאֵב לֶאֱכוֹל, טוֹב לִתְחוֹב סַכִּין בֵּין שִׁנֶּיךָ.
וְרִבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ (חולין ו.) בְּתַלְמִיד הַיּוֹשֵׁב לִפְנֵי רַבּוֹ; אִם יוֹדֵעַ בְּרַבּוֹ שֶׁיַּזִּיר לוֹ תְּשׁוּבָה עַל כָּל דָּבָר שֶׁיִּשְׁאָלֵהוּ, יְדַקְדֵּק וְיִשְׁאַל שְׁמוּעָתוֹ, וְאִם לָאו – יִשְׁתּוֹק:

Verse 3

אַל תִּתְאָו לְמַטְעַמּוֹתָיו. אֶלָּא פְּרוֹשׁ מִמֶּנּוּ וְלֵךְ לִפְנֵי רַב הָגוּן, וְלֹא תְּבַיְּשֵׁהוּ בִּשְׁאֵלוֹת, אַחַר שֶׁלֹּא יֵדַע לְהָשִׁיב:

Verse 4

אַל תִּיגַע לְהַעֲשִׁיר. לַעֲשׂוֹת גִּירְסָתְךָ חֲבִילוֹת חֲבִילוֹת, כִּי סוֹף שֶׁתִּשְׁכָּחֶנָּה:

Verse 5

הֲתָעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ. כְּרֶגַע, שֶׁתִּכְפּוֹל עֵינֶיךָ לְעָצְמוֹ, וְאֵין אוֹתָהּ גִּירְסָא מְצוּיָה בְּךָ:
הֲתָעִיף. כְּמוֹ "וְכָפַלְתָּ" (שמות כו:ט): "וְתָעֵיף" (תרגום אונקלוס)

Verse 6

Verse 7

כִּי כְמוֹ שָׂעָר בְּנַפְשׁוֹ. שָׂעָר זֶה נָקוּד חֶצִי פַּתָּח וְחֶצְיוֹ קָמָץ וְטַעֲמוֹ לְמַטָּה, לְכָךְ הוּא פּוֹעֵל
וְלֹא שָׁם דָּבָר; שֶׁאִם הָיָה שָׁם דָּבָר הָיָה קָמָץ וְטַעֲמוֹ לְמַעְלָה כְּכָל שַׂעַר שֶׁבַּמִּקְרָא. וּפִתְרוֹנוֹ:
כְּאִלּוּ שָׂפַךְ הָאוֹכֵל הַזֶּה מָרָה בְּנַפְשׁוֹ שֶׁל רַע הָעַיִן כֵּן הוּא שָׂעָר מִן לְשׁוֹן "הַתְּאֵנִים
הַשְּׂעָרִים" (ירמיהו כט:יז) הַמָּרִים:

Verse 8

פִּתְּךָ. שֶׁאָכַלְתִּ בְּבֵיתוֹ, סוֹף שֶׁתְּקִיאֶנָּה מִפְּנֵי הַבּוּשָׁה:

וְשִׁחַתָּ דְּבָרֶיךָ הַנְּעִימִים. חַנּוֹת שֶׁהֶחֱזַקְתָּ וְדִבַּרְתָּ לוֹ דְּבָרִים רַכִּים, הַכֹּל אִבַּדְתָּ:

Verse 9

Verse 10

וּבִשְׁדֵי יְתוֹמִים. בְּלֶקֶט שִׁכְחָה וּפֵאָה הָרָאוּי לָהֶם:

Verse 11

Verse 12

Verse 13

Verse 14

Verse 15

Verse 16

בְּדַבֵּר שְׂפָתֶיךָ מֵישָׁרִים. עַל יְדֵי שֶׁחָכַם לִבְּךָ:

Verse 17

אַל יְקַנֵּא לִבְּךָ בַּחַטָּאִים. בְּהַצְלָחָתָם, לִהְיוֹת רָשָׁע כְּמוֹתָם (ברכות ז:):

Verse 18

כִּי אִם יֵשׁ אַחֲרִית. אִם זֶה מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן אֲשֶׁר, כְּלוֹמַר: אֲשֶׁר בַּעֲבוּר זֶה יֵשׁ אַחֲרִית תִּקְוָה
אֵלֶיךָ:

Verse 19

שְׁמַע אַתָּה בְנִי וַחֲכָם וְאַשֵּׁר בַּדֶּרֶךְ לִבֶּךָ. מֵאַחַר שֶׁתִּתְחַכֵּם תּוֹכַל לָלֶכֶת בְּדַרְכִי לִבְּךָ, כִּי לֵב
חָכָם לֹא יַשִּׁיאֶךָ לַעֲבֵרָה:

Verse 20

Verse 21

כִּי סוֹבֵא וְזוֹלֵל יִוָּרֵשׁ. "יִתְמַסְכֵּן" (תרגום יונתן)
וּקְרָעִים תַּלְבִּישׁ נוּמָה. הָעַצְלוּת וְהַתְּנוּמָה תַּלְבִּישׁ אוֹתְךָ בְּגָדִים קְרוּעִים:

Verse 22

Verse 23

אֱמֶת קְנֵה. וְאִם לֹא תִמְצָא לִלְמֹד בְּחִנָּם לְמֹד בְּשָׂכָר, וְאַל תֹּאמַר: כְּשֶׁם שֶׁלָּמַדְתִּי בְּשָׂכָר, כָּךְ אֲלַמְּדֶנָּה בְּשָׂכָר (בכורות כט.):

Verse 24

Verse 25

Verse 26

Verse 27

וּבְאֵר צָרָה. אֶשְׁטְרַיינָ"א בְּלַע"ז:

Verse 28

אַף הִיא כְּחֻתָּף. פִּתְאוֹם:
וּבוֹגְדִים בָּאָדָם תּוֹסִיף. מְרַבָּה בְּיִשְׂרָאֵל בּוֹגְדִים לַה', וְעַל הָאֲפִיקוֹרְסִין מְדַבֵּר:

Verse 29

לְמִי אוֹי לְמִי אֲבוֹי. לְשׁוֹן צְעָקָה וִילָלָה:
לְמִי מְדָנִים לְמִי שִׂיחַ. לְמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מְדָנִים עִם הַבְּרִיּוֹת וְשִׂיחָה יְתֵרָה, לוֹ אוֹי וַאֲבוֹי, כִּי בְּרֹב דְּבָרִים רֹב פֶּשַׁע (משלי י:יט):
לְמִי חֲכְלִילוּת עֵינָיִם. מֵרוֹב יַיִן מַאֲדִימִים עֵינָיו, וּגְנַאי הוּא (תנחומא, שמיני ה):

Verse 30

מִמְּךָ. מִמֶּנְּךָ, וְהוּא שֵׁם דָּבָר כְּמוֹ "מִמְּכָר" (ויקרא כה:יד):
לַחְקֹר מִמְּךָ. שֶׁחוֹקְרִיו וּבוֹדְקִין הֵיכָן מוֹכְרִיו יַיִן טוֹב:

Verse 31

אַל תֵּרֶא יַיִן כִּי יִתְאַדָּם. אַל תִּתֵּן בִּי עֵינֶיךָ:
כִּי יִתֵּן בַּכּוֹס עֵינוֹ יִתְהַלֵּךְ בְּמֵישָׁרִים. הַמַּרְבֶּה שִׁכְרוּת, כָּל עֲבֵרוֹת דּוֹמוֹת לוֹ לְמֵישׁוֹר, כָּל הַדְּרָכִים יְשָׁרִים בְּעֵינָיו:
בַּכּוֹס. בַּכִּיס כְּתִיב, כְּלוֹמַר: הַשּׁוֹתֶה נוֹתֵן עַיִן בַּכּוֹס וְהַחֶנְוָנִי – בְּכִיסוֹ שֶׁל זֶה (יומא עד:-עה.):

Verse 32

יַפְרִישׁ. לְשׁוֹן עֲקִיצָה, פוייני"ט בְּלַע"ז, "בְּמַלְמַד הַבָּקָר" (שופטים ג:לא) תַּרְגּוּם: "בְּפָרַשׁ תּוֹרֵי" (תרגום יונתן), וּבַגְּמָרָא (בבא מציעא פ.): דְּנָקִיט פַּרְשָׁא, אגוילו"ן בְּלַע"ז. וְיֵשׁ פּוֹתְרִין: מַפְרִישׁוֹ מִן הַחַיִּים:

Verse 33

עֵינֶיךָ יִרְאוּ זָרוֹת. כְּשֶׁתִּשְׁתַּכֵּר, הַיַּיִן בּוֹעֵר בְּךָ וּמַשִּׁיאֲךָ לְהַבִּיט בְּזוֹנוֹת:

Verse 34

וְהָיִיתָ. מְשֻׁגָּע (דברים כח:לד):

כְּשׁוֹכֵב בְּלֶב יָם וּכְשׁוֹכֵב בְּרֹאשׁ חֻבֵּל. תֹּרֶן הַסְּפִינָה נוֹסֵחַ לְפוֹל מֻמָּנוּ:

Verse 35

הִכּוּנִי בַל חָלִיתִי וְגוֹ׳. כְּשֶׁיִּקַּץ מִיֵּינוֹ אֵינוֹ מַרְגִּישׁ בְּכָל הָרָעוֹת שֶׁעָבְרוּ עָלָיו, וְחוֹזֵר לִשְׁתּוֹת:

Chapter 24

Verse 1

Verse 2

Verse 3

Verse 4

Verse 5

גֶּבֶר חָכָם בְּעוֹז. אִישׁ חָכָם הוּא תָּמִיד בְּעוֹז:

Verse 6

Verse 7

רָאמוֹת לֶאֱוִיל חָכְמוֹת. מִין אֶבֶן יְקָרָה שֶׁאֵינָהּ מְצוּיָה, כְּמָה דְתֵימָא ״רָאמוֹת וְגָבִישׁ״ (איוב כח:יח). כְּלוֹמַר: כָּל חָכְמָה דּוֹמָה לַכְּסִיל כְּאֶבֶן יְקָרָה וּכְמַרְגָּלִיּוֹת לְקָנוֹת, לוֹמַר: אֵיךְ אֶעֱסֹק בַּתּוֹרָה, מָתַי תַּעֲלֶה בְּיָדִי? אֲבָל הֶחָכָם שׁוֹנֶה הַיּוֹם מְעַט וּלְמָחָר מְעַט (דברים רבה ח:ג):

Verse 8

מְחַשֵּׁב לְהָרַע. חוֹרֵשׁ תַּחְבּוּלוֹת רֶשַׁע:
לוֹ בַּעַל מְזִמּוֹת יִקָּרְאוּ. גּוֹרֵם לוֹ רַע, שֶׁהַבְּרִיּוֹת קוֹרְאִים לוֹ: בַּעַל מְזִמּוֹת. עֲצַת רְשָׁעִים:

Verse 9

זִמַּת אִוֶּלֶת. עֲצַת אִוֶּלֶת חַטָּאת לִבְעָלֶיהָ:
וְתוֹעֲבַת לְאָדָם לֵץ. לֵיצָנוּת הִיא הַמְתַעֶבֶת אֶת הָאָדָם עַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְעַל הַבְּרִיּוֹת:

Verse 10

הִתְרַפִּיתָ. מִן הַתּוֹרָה:
בְּיוֹם צָרָה צַר כֹּחֶךָ. מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת לֹא יִהְיוּ מְאַמְּצִין כֹּחֵךְ. זֶה מִדְרַשׁ חֲכָמִים (ברכות סג.). וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ: הִתְרַפִּיתָ בְּיוֹם צָרַת אֱהוּבֵךְ לַעֲמוֹד מִנֶּגֶד צַר כֹּחֶךָ. בְּיוֹם פּוּרְעָנוּתֵךְ, דִּכְתִיב ״אִם הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישִׁי וְגוֹ׳״ (אסתר ד:יד):

Verse 11

הַצֵּל לְקוּחִים וְגוֹ׳. לְהַצִּיל אֶת הַלְּקוּחִים לַמָּוֶת, אֶת הַ מֻּטִים לַהֶרֶג :
אִם תַּחְשׂוֹךְ. מִלְּהַצִּילָם, עַל זֶה אָמַרְתִּי ״צַר כְּחֻדֶּךָ״ (משלי כד:י):

Verse 12

כִּי תֹאמַר. שֶׁמָּא תֹּאמַר, וְזֶהוּ כִּי מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן דִּלְמָא:

Verse 13

אֱכָל בְּנִי דְבַשׁ. כְּלוֹמַר: דֶּרֶךְ בְּנֵי אָדָם לֶאֱכֹל דְּבַשׁ כִּי טוֹב הוּא. אַף כֵּן דְּעֵה חָכְמָה
לְנַפְשֶׁךָ. וּכְשֶׁם שֶׁאַתָּה רוֹדֵף לֶאֱכֹל דְּבַשׁ, כֵּן תְּהֵא רוֹדֵף לָדַעַת חָכְמָה:

Verse 14

אִם מָצָאתָ אוֹתָהּ, אָז יֵשׁ אַחֲרִית:

Verse 15

Verse 16

Verse 17

Verse 18

Verse 19

אַל תִּתְחַר. לִהְיוֹת כְּמוֹתָם, כְּמוֹ ״אֵיךְ תִּתַּחֲרֶה״ (ירמיהו יב:ה), ״כִּי אַתָּה מִתְחָרֶה בָּאָרֶז״
(ירמיהו כב:טו):

Verse 20

Verse 21

יְרָא אֶת ה׳ בְּנִי וָמֶלֶךְ. יְרָא אֶת הַמֶּלֶךְ, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יְסִירֵךְ מִיִּרְאַת ה׳, וּלְעוֹלָם יִרְאַת ה׳
קוֹדֶמֶת:
עִם שׁוֹנִים אַל תִּתְעָרָב. הָאוֹמְרִים: שְׁתֵּי רָשֵׁיוֹת יֵשׁ:

Verse 22

וּפִיד שְׁנֵיהֶם. שֶׁבָּר עֲבוֹדַת גִּלּוּלִים וְשֶׁבָּר עוֹבְדֶיהָ:

Verse 23

גַּם אֵלֶּה לַחֲכָמִים. כָּל הַדְּבָרִים שֶׁבָּעִנְיָן שֶׁלְּמַטָּה אֲמוּרִים לַחֲכָמִים הַיּוֹשְׁבִים בְּדִין, שֶׁלֹּא
יַכִּירוּ פָּנִים בְּמִשְׁפָּט כִּי לֹא טוֹב (תנחומא, משפטים ד):

Verse 24

Verse 25

Verse 26

שְׂפָתַיִם יִשָּׁק. רְאוּיִים כָּל שְׂפָתַיִם לְנַשְּׁקוֹ:

Verse 27

הָכֵן בַּחוּץ. זֶה מִקְרָא:
וְעַתְּדָהּ בַּשָּׂדֶה. זוֹ מִשְׁנָה:
אַחַר וּבָנִיתָ בֵיתֶךָ. זוֹ גְּמָרָא (סוטה מד.). דָּבָר אַחֵר: כְּמַשְׁמָעוֹ, בַּתְּחִלָּה קַח לְךָ שָׂדוֹת וּכְרָמִים, וְאַחַר כָּךְ וְעַתְּדָהּ, לְשׁוֹן "עַתּוּדִים" (בראשית לא:י) – שִׂים לְךָ בְּהֵמוֹת בַּשָּׂדֶה, וְאַחַר וּבָנִיתָ בֵיתֶךָ. תִּקַּח אִשָּׁה:

Verse 28

וְהַפִּתִּית בִּשְׂפָתֶיךָ. תִּתְפַּשׂ לְרֵעֲךָ בְּדִבּוּרֶךָ:

Verse 29

Verse 30

אִישׁ עָצֵל. שֶׁאֵינוֹ חוֹזֵר עַל גְּרִסַת תַּלְמוּדוֹ:

Verse 31

קְמֻשּׁוֹנִים. חוֹתְכִים:
כָּסוּ. נִכְסוּ:
חֲרִילִים. גְּדוֹלִים מִקְמֻשּׁוֹנִים, וַהֲרֵי הֵם חַדִּים כְּקוֹצִים:
וְגֶדֶר אֲבָנָיו נֶהֶרָסָה. כָּךְ מִי שֶׁאֵינוֹ חוֹזֵר עַל תַּלְמוּדוֹ, מִתְּחִלָּה מְשַׁכֵּחַ רָאשֵׁי פְּרָקִים, וְסוֹף מְחַלֵּף דִּבְרֵי חֲכָמִים מִזֶּה לָזֶה (אבות דרבי נתן כד,ו), שֶׁאוֹמֵר עַל טָהוֹר טָמֵא וְעַל טָמֵא טָהוֹר, וְהוּא מַחֲרִיב אֶת הָעוֹלָם:

Verse 32

Verse 33

Verse 34

מִתְהַלֵּךְ רֵישֵׁךְ. הַדְּבָרִים שֶׁאַתָּה רָשׁ מֵהֶם יָבוֹאוּ לְךָ בִּמְרוּצָה:

Chapter 25

Verse 1

גַּם אֵלֶּה מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר הֶעְתִּיקוּ. חָזַר לְדוֹרְשָׁם, כְּשֶׁנִּתְמַנָּה חִזְקִיָּהוּ לְמֶלֶךְ וְהוּא הוֹשִׁיב תַּלְמִידִים בְּכָל עִיר, כְּדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין צד:): בָּדְקוּ מִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע וְלֹא מָצְאוּ עַם הָאָרֶץ:
הֶעְתִּיקוּ. הֶחֱזִיקוּ:

Verse 2

כְּבוֹד אֱלֹהִים הַסְתֵּר דָּבָר. כְּגוֹן מַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה (יחזקאל א) וּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית (בראשית א)
וּכְבוֹד מְלָכִים חֲקֹר דָּבָר. כְּשֶׁאַתָּה דוֹרֵשׁ בִּכְבוֹד מְלָכִים אוֹ בִּכְבוֹד חֲכָמִים שֶׁעָשׂוּ סְיָגִים
לַתּוֹרָה וּבַגְּזֵרוֹת שֶׁגָּזְרוּ בָּהֶם, יֵשׁ לְךָ לַחֲקֹר וְלִדְרֹשׁ וְלִשְׁאֹל טַעַם לַדָּבָר. אֲבָל כְּשֶׁתִּדְרֹשׁ
בְּמַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה וּבְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית וּבַחֲקִים הַכְּתוּבִים בַּתּוֹרָה, כְּגוֹן חֻקִּים וּדְבָרִים שֶׁהַשָּׂטָן
מְקַטְרֵג עֲלֵיהֶם וּמֵשִׁיב עֲלֵיהֶם, בַּאֲכִילַת חֲזִיר וְכִלְאֵי כֶּרֶם וְשַׁעַטְנֵז, אֵין לְךָ לַחֲקֹר רַק
לְהַסְתִּיר, וְלוֹמַר: גְּזֵרַת מֶלֶךְ הוּא:

Verse 3

אֵין חֵקֶר. לְרוֹם שָׁמַיִם וּלְעוֹמֶק הָאָרֶץ וּלְלֵב מְלָכִים אֵין חֵקֶר, שֶׁכַּמָּה דִינִים בָּאִים לִפְנֵיהֶם
וְכַמָּה מִלְחָמוֹת, וּצְרִיכִים לָתֵת לֵב לְכֻלָּם. וְאִם כָּל הַלְּשׁוֹנוֹת מְדַבְּרִים וְכָל הַיָּדִים כּוֹתְבִין,
אֵינָן יְכוֹלִין לִכְתּוֹב חֲלָלָהּ שֶׁל רְשׁוּת:

Verse 4

הָגוֹ סִיגִים מִכֶּסֶף. מָשׁוּךְ, כְּמוֹ "כַּאֲשֶׁר הֹגָה מִן הַמִּסְלָּה" (שמואל ב כ:יג); כְּשֵׁם שֶׁאֵין
הַכְּלִי שֶׁל כֶּסֶף יוֹצֵא לְמְלָאכֶת צוֹרֶף עַד שֶׁיּוֹצִיאוּ מֶמֶנּוּ סִיגִים שֶׁל נְחֹשֶׁת שֶׁבּוֹ, כָּךְ אֵין
צְבוּר נִפְטָרִין מֵעֹנֶשׁ עַד שֶׁיּוֹצִיאוּ מִתּוֹכָם הָרְשָׁעִים וְיַעֲשׂוּ בָּהֶם דִּין:

Verse 5

Verse 6

אַל תִּתְהַדַּר לִפְנֵי מֶלֶךְ. לְהֵרָאוֹת כְּבוּדְךָ וּלְהִתְגָּאוֹת לִפְנֵי מֶלֶךְ אוֹ לַעֲמֹד לִפְנֵי מִי שֶׁגָּדוֹל
מִמְּךָ, כִּי טוֹב שֶׁיֹּאמְרוּ לְךָ עֲלֵה הֵנָּה מִשֶּׁתָּבוֹא בְּלֹא רְשׁוּתוֹ וְיֹאמְרוּ לְךָ צֵא:

Verse 7

אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ. שֶׁדָּבָר זֶה אֱמֶת:

Verse 8

פֶּן מַה תַּעֲשֶׂה. פֶּן תָּבֹא לִידֵי לֹא תֵדַע מַה לַּעֲשׂוֹת בְּאַחֲרִיתָהּ:

Verse 9

רִיבְךָ רִיב אֶת רֵעֶךָ. וְאִם עַל כָּרְחֲךָ אַתָּה צָרִיךְ לָרִיב וּלְהוֹכִיחַ עִם רֵעֶךָ, מִכָּל מָקוֹם, סוֹד
אַחֵר אַל תְּגַל. לֹא תַזְכִּיר לוֹ דְּפִי אֲבוֹתָיו שֶׁמֵּתוּ, שֶׁאֵין הַכֹּל יוֹדְעִין אוֹתוֹ וְאַתָּה מְגַלֶּהוּ
(סנהדרין מד:):

Verse 10

פֶּן יַחְפְּךָ שׁוֹמֵעַ. "חֶרְפַּת מְצֹרָיִם" (יהושע ה:ט) מְתַרְגְּמִינָן: "חֲסוּדָא דְּמִצְרָאֵי", פֶּן
יַחְפְּךָ, הַשּׁוֹמֵעַ וְיִקְרָאֲךָ מוֹצִיא דִּבָּה:

Verse 11

תַּפּוּחֵי זָהָב. כְּעֵין כַּפְתּוֹרִין מְצֻיָּרִין עַל מַשְׁכִּיּוֹת כֶּסֶף. מַשְׁכִּיּוֹת כֵּלִים הַמְצֻפִּין בְּכֶסֶף,
כְּמוֹ "וְשַׁכְתִּי כַפִּי" (שמות לג:כב):
דָּבָר דָּבוּר עַל אָפְנָיו. עַל כַּנּוֹ, וְדוּגְמָתוֹ "נָשָׂאתִי אֵימֶיךָ אָפוּנָה" (תהלים פח:טז) –
מְבֻסָּת וּמְיֻשָּׁב בְּקִרְבִּי. וְאֵין זֶה מִגְזֶרֶת 'אוֹפַן וְגַלְגַּל' (ישעיהו כח:כז-כח), שֶׁאִלּוּ
כֵּן, הָיָה נָקוּד פַּתָּ"ח תַּחַת הַפֵּ"א כְּמוֹ "הָאוֹפַנִּים" (מלכים א ז:לב), וְלֹא יִפֹּל בּוֹ נִקּוּד
חֲטַף קָמַץ:

Verse 12

נֶזֶם זָהָב וַחֲלִי כָתֶם. עֲדֵי קְבוּצַת זָהָב, כְּמוֹ "וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ" (הושע ב:טו), כְּמוֹ "חֲלָאִים" (שיר השירים ז:ב):
כְּתֶם. לְשׁוֹן תַּכְשִׁיט זָהָב, וְכֵן "כֶּתֶם פָּז" (שיר השירים ה:יא):

Verse 13

כְּצִנַּת שֶׁלֶג. כְּקוֹר יְמֵי שֶׁלֶג שֶׁאָדָם מִתְאַוֶּה לוֹ בִּימֵי קָצִיר, וְלֹא שֶׁלֶג מַמָּשׁ, שֶׁהַשֶּׁלֶג לֹא טוֹב הוּא בְּשָׁעַת קָצִיר:

Verse 14

נְשֹׁאִים וְרוּחַ וְגוֹ'. כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה תּוֹחֶלֶת שָׁוְא כְּשֶׁהַשָּׁמַיִם מִתְקַשְּׁרִים בֶּעָבִים וְהָרוּחַ מְנַשָּׁבֶת וְאָדָם מְצַפֶּה שֶׁיָּבֹא גֶּשֶׁם וְלֹא בָא, וְהֵם מִצְטַעֲרִים וְכָלוֹת עֵינֵיהֶם, כָּךְ אִישׁ מִתְפָּאֵר לוֹמַר:
כָּךְ וְכָךְ צְדָקָה אֶתֵּן לְיַד גַּבַּאי, וְהוּא מְשַׁקֵּר, וְכָלוֹת עֵינֵי עֲנִיִּים לְמַתְּנָתוֹ וְאֵינָהּ בָּאָה:

Verse 15

בְּאֹרֶךְ אַפַּיִם יְפֻתֶּה קָצִין. בְּעוֹד שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַאֲרִיךְ אַפּוֹ וְאֵינוֹ נִפְרָע, יִתְּנוּ לֵב הַחוֹטְאִים לְפַתּוֹתוֹ בִּתְשׁוּבָה וּתְפִלָּה:
וְלָשׁוֹן רַכָּה. בִּתְפִלָּה וְתַחֲנוּנִים:
תִּשְׁבָּר גָּרֶם. עֶצֶם קְשֵׁי הַגְּזֵרָה:

Verse 16

דְּבַשׁ מָצָאתָ וְגוֹ' :

Verse 17

הוֹקַר רַגְלְךָ. כְּשֵׁם שֶׁאִם מָצָאתָ דְּבַשׁ וְהוּא מָתוֹק לְחִכְּךָ, אַתָּה צָרִיךְ שֶׁלֹּא תֹּאכַל מִמֶּנּוּ פֶּן תִּשְׂבָּעֶנּוּ וַהֲקֵאתוֹ, כָּךְ הוֹקַר רַגְלְךָ מִבֵּית רֵעֶךָ אַע"פ שֶׁהוּא מְקֹרָבְךָ, מְנַע מִלָּבֹא שָׁם יוֹם יוֹם פֶּן יִשְׂבָּעֲךָ וְיִשְׂנָאֲךָ אוֹתָךְ. וּלְעִנְיַן מִדְרָשׁוֹ (חגיגה ז.): אַל תְּהִי רָגִיל לַחֲטֹא שׁוֹגֵג וּלְהָבִיא תָּמִיד חַטָּאוֹת וַאֲשָׁמוֹת לְבֵית ה', שֶׁנִּקְרָא רַע לְיִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב "זֶה דּוֹדִי וְזֶה רֵעִי" (שיר השירים ה:טז):

Verse 18

מֵפִיץ וְחֶרֶב. שֵׁם כְּלֵי מִלְחָמָה:

Verse 19

שֶׁן רָעָה. רְצוּעָה:
מוּעָדֶת. כְּמוֹ "וְלֹא מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי" (תהלים יח:לז):
מְבֻטָּח בּוֹגֵד. מְכַזֵּב בּוֹ בְּיוֹם צָרָתוֹ כְּשֶׁן רְצוּעָה וּמוּעָדֶת:

Verse 20

מַעֲדֶה בֶּגֶד בְּיוֹם קָרָה. "בֶּגֶד עִדִּים" (ישעיה סד:ה): בֶּגֶד מוּסָר, כְּלִי שֶׁהוּא רָאוּי לַהֲסִירוֹ מֵעָלָיו לְפִי שֶׁהוּא בָּלוּי; כְּדִמְתַרְגְּמִינַן "וַיָּסַר" (בראשית ח:ג): "וַיַּעֲדֵי" (תרגום אונקלוס). וְזֶה פִּתְרוֹנוֹ: בֶּגֶד בָּלוּי הֲרֵי הוּא בְּיוֹם קָרָה כְּחֹמֶץ עַל נָתֶר. נָתֶר. מִין אֲדָמָה רַכָּה, כְּגוֹן אֲדָמָה שֶׁלָּנוּ הַנִּקְרָא קְרִיטָ"א, וְהִיא חוֹקֶקֶת אוֹתָהּ וְעוֹשִׂין כֵּלִים; וְאִם יִפֹּל בּוֹ חֹמֶץ, מְמַסְמְסוֹ וְנִשְׁחָת. אַף שָׂר בַּשִּׁירִים עַל לֵב רָע. דּוֹמֶה לְשֹׁנְיֵהֶם. וּמַה הוּא שָׂר בַּשִּׁירִים? זֶה הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְתַלְמִיד רָשָׁע אֲשֶׁר אֵין בְּלִבּוֹ לְקַיְּמָהּ (חולין קלג.):

Verse 21

אִם רָעֵב שׂוֹנַאֲךָ. כְּמַשְׁמָעוֹ, וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּהוּ (סוכה נב,א-ב) עַל יֵצֶר הָרָע: אִם רָעֵב הוּא וְאוֹמֵר לְךָ לְהַשְׁבִּיעוֹ בַּעֲבֵרוֹת, מְשׁוֹךְ אֶת עַצְמְךָ לְבֵית הַמִּדְרָשׁ וְהַאֲכִילֵהוּ מִלַּחְמָהּ שֶׁל תּוֹרָה, וְכֵן הַשְׁקֵהוּ מָיִם. מֵימֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה:

Verse 22

כִּי גֶחָלִים. הֵם לוֹ שֵׁם אַתָּה חֹתֶה וְשׁוֹאֵב מִן הַמְּדוּרָה לָתֵת עַל רֹאשׁוֹ:
חוֹתֶה. כָּל שְׁאִיבַת גֶּחָלִים מִתּוֹךְ הַהֶסֵּק קָרֵי חוֹתֶה, כְּדַאֲמַר "לַחְתּוֹת אֵשׁ מִיָּקוּד" (ישעיהו
(ל:יד
וַה' יְשַׁלֵּם לָךְ. יְשַׁלְּמֶנּוּ עִמָּךְ, שֶׁלֹּא יִתְגַּבֵּר עָלֶיךָ:

Verse 23

רוּחַ צָפוֹן תְּחוֹלֵל גֶּשֶׁם. תּוֹלִיד וְתִבְרָא אֶת הַגֶּשֶׁם:
וּפָנִים נִזְעָמִים תְּחוֹלֵל לְשׁוֹן סֵתֶר. לָשׁוֹן הָרָע גּוֹרֵם שֶׁיִּהְיוּ פְּנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא
נִזְעָמִים. וְכֵן דְּמְיוֹן פִּתְרוֹן הַמִּקְרָא: רוּחַ צָפוֹן עֲשׂוּיָה לְ חוֹלֵל גֶּשֶׁם, וְ לְשׁוֹן סֵתֶר
עֲשׂוּיָה לְפָנִים נִזְעָמִים :

Verse 24

טוֹב שֶׁבֶת עַל פִּנַּת גָּג. עַל סִלּוּק הַשְּׁכִינָה נֶאֱמַר (איכה רבה פתיחתא כה)
מֵאֵשֶׁת מְדָנִים. כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁהִרְשִׁיעוּ אֶת מַעֲשֵׂיהֶם וְהִקְנִיטוּ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא
וּבֵית חָבֶר. בַּיִת שֶׁחִבְּרוּ בוֹ גְּלוּלִים לַשְּׁכִינָה:

Verse 25

עַל נֶפֶשׁ עֵיפָה. עֲשׂוּיָה לְהָשִׁיב נֶפֶשׁ עֲיֵפָה
וּשְׁמוּעָה טוֹבָה. אַף הִיא שָׁוָה לָהֶם, וְכֵן יַעֲקֹב: "וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם" (בראשית
(מה:כז

Verse 26

מַעְיָן נִרְפָּשׁ. עָכוּר בָּרַגְלַיִם:
צַדִּיק מָט לִפְנֵי רָשָׁע. כְּשֶׁהַצַּדִּיק מָט לִפְנֵי הָרָשָׁע וְיָרֵא לְהוֹכִיחַ עַל פָּנָיו דַּרְכּוֹ, שָׁנאוּי
הַדָּבָר כְּמַעְיָן נִרְפָּשׁ וּמָקוֹר נִשְׁחָת:

Verse 27

אָכוֹל דְּבַשׁ. לֶאֱכוֹל דְּבַשׁ יוֹתֵר מִדַּאי. רֶמֶז הַדָּבָר לְדוֹרֵשׁ בְּמַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה (יחזקאל א)
וּבְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית (בראשית א) לְגַלּוֹת לָרַבִּים, וְעַמֵּי הָאָרֶץ מְלַגְלְגִים עַל הַדְּבָרִים,
וְשׁוֹאֲלִים מַה לְּמַעְלָה מַה לְּמַטָּה:
וְחֵקֶר כְּבוֹדָם כָּבוֹד. וְהֵיכָן הַחֵקֶר רָאוּי לִהְיוֹת? בְּדִבְרֵי חֲכָמִים, אֲשֶׁר כְּבוֹדָם כָּבוֹד
בְּגִזְרוֹתֵיהֶם, יֵשׁ לִשְׁאוֹל מָה טַעַם גָּזְרוּ כָּךְ, וְלָמָּה סִיְּגוּ בְּכָל גְּזֵרָה וּגְזֵרָה:

Chapter 26

Verse 1

כַּשֶּׁלֶג בַּקַּיִץ. בְּשָׁעָה שֶׁשּׁוֹטְחִין הַתְּאֵנִים בַּחַמָּה לְיַבְּשָׁן וְלַעֲשׂוֹת קַיְצִיעוֹת, כְּדַאֲמַר "הַלֶּחֶם
וְהַקַּיִץ לֶאֱכֹל הַנְּעָרִים" (שמואל ב טז:ב):

Verse 2

כַּצִּפּוֹר לָנוּד. שֶׁהוּא נָד, וְ כַדְּרוֹר שֶׁהוּא חוֹזֵר לְקִנּוֹ:
כֵּן קְלָלַת חִנָּם לֹא תָבוֹא. לְמִי שֶׁהוֹצִיאָהּ בְּפִיו:
דְּרוֹר. הוּא עוֹף הַנִּקְרָא רונדל"ע בְּלַעַ"ז, וְנִקְרָא דְּרוֹר – שָׁדָרָה בַּבַּיִת כְּבַשָּׁדֶה:

Verse 3

שׁוֹט לַסּוּס. הוּא עָשׂוּי, וְאַף שֶׁבֶט נָכוֹן לְגֵו כְּסִילִים. יִסּוּרִין מוּכָנִין לָרָשָׁע (שמות רבה
(ח:ט

Verse 4

אַל תַּעַן כְּסִיל. בְּדִבְרֵי רִיב וּמַצָּה, פֶּן תִּשְׁוֶה לּוֹ :

Verse 5

עֲנֵה כְסִיל. הַבָּא לַהֲסִיתְךָ לַעֲבוֹדָה זָרָה, הוֹדַע לוֹ אִוַּלְתּוֹ:
פֶּן יִהְיֶה חָכָם בְּעֵינָיו. וְטַעַם שְׁנֵי פְּסוּקִים אֵלּוּ מְפֹרָשׁ בְּתוֹכָם: אַל תַּעַן בְּדָבָר שֶׁתִּשְׁוֶה לוֹ
אִם תַּעֲנֶהוּ, עֲנֵה כְסִיל בְּדָבָר שֶׁאִם לֹא תַּעֲנֶהוּ יִהְיֶה חָכָם בְּעֵינָיו:

Verse 6

מְקֻצֶּה רַגְלַיִם חָמָס שׁוֹתֶה. מִי שֶׁשּׁוֹלֵחַ דְּבָרִים בְּיַד כְּסִיל הוּא מְקֻצֶּה רַגְלֵי שְׁלוּחִים הָרְבֵּה,
לַחֲזוֹר וְלִשְׁלֹחַ לְתַקֵּן מַה שֶּׁעִוֵּת הָרִאשׁוֹן, אֲשֶׁר שָׁלַח בַּתְּחִלָּה; וְשׁוֹתֶה חָמָס. שֶׁחֲבֵרוֹ זוֹעֵף
עָלָיו עַל שְׁלִיחוּת הַכְּסִיל:

Verse 7

דַּלְיוּ שׁוֹקַיִם מִפִּסֵּחַ. גָּבְהוּ, כְּמוֹ "דָּלוּ עֵינַי" (ישעיהו לח:יד); הַשּׁוֹקַיִם שֶׁל כָּל אָדָם
נִרְאִין לַפִּסֵּחַ גְּבוֹהִים מִמֶּנּוּ. וְדָבָר זֶה מָשָׁל בְּפִי כְּסִיל, הָאוֹמֵר אוֹתוֹ עַל לְמוּד הַחָכְמָה:
אֵיךְ אָנוּ בָּאִים לִלְמֹד הַחָכְמָה? נִפְלָאָה וּגְבוֹהָה הִיא מִמֶּנּוּ! הַמָּשָׁל אוֹמֵר: דַּלְיוּ שׁוֹקַיִם
מִפִּסֵּחַ :

Verse 8

בְּמַרְגֻּמָה. פְּרוֹנְדוֹלָ"א בְּלַעַ"ז, שֶׁאֶבֶן שֶׁצּוֹרְרִין בּוֹ לֹא לְהִתְקַיֵּם הִיא שָׁם, שֶׁעוֹמֶדֶת לְהִזָּרֵק.
כָּךְ הַנּוֹתֵן לִכְסִיל כָּבוֹד אֵינוֹ שֶׁל קַיָּמָא. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ (חולין קלג.)
עַל הַמְּלַמֵּד תּוֹרָה לְתַלְמִיד שֶׁאֵינוֹ הָגוּן, שֶׁהוּא כְּזוֹרֵק אֶבֶן לְמַרְקוּלִיס:

Verse 9

חוֹחַ עָלָה בְיַד שִׁכּוֹר. כְּחוֹחַ שֶׁהוּא נִדְבָּק בְּיַד שִׁכּוֹר, כֵּן הַמָּשָׁל הָאָמוּר לְמַטָּה (משלי כו:י)
נִדְבָּק בְּפִי הַכְּסִיל לִהְיוֹת לָהֶם לְחוֹחַ וּלְקוֹץ מַכְאִיב. וּמַהוּ הַמָּשָׁל?

Verse 10

רַב מְחוֹלֵל כֹּל. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּרָא אֶת הַכֹּל וְדָן אֶת הַכֹּל; כַּכְּסִיל כֻּלָּם, אֵין אָנוּ
צְרִיכִין לְשׂוּם חָכְמָה:
וְשׂוֹכֵר כְּסִיל. לֹא כְּבָשָׂר וָדָם שֶׁלֹּא יִשְׂכֹּר אֶלָּא פּוֹעֲלִים בְּקִיאִים וְלֹא יִשְׂכֹּר אֶלָּא הָעוֹסְקִים
בְּמַלַאכְתּוֹ, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְחוֹלֵל כֹּל וְשׂוֹכֵר הַכְּסִילִים וְשׂוֹכֵר עוֹבֵר דְּרָכִים
הַבַּטְלָנִים מִכָּל מְלָאכָה. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה: וְשׂוֹכֵר כְּסִיל מִלְּשׁוֹן "וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנוֹת תְּהוֹם"
(בראשית ח:ב), וּלְשׁוֹן "עִשֵּׁי שֵׂכָר" (ישעיהו יט:י): הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא סוֹכֵר מַזָּל כְּסִיל
הַמְשַׁמֵּשׁ בֵּימוֹת הַחַמָּה מִתְּשְׁרֵי וְאֵילָךְ, וּמַאָז הוּא סוֹכֵר וְסוֹגֵר כָּל עוֹבְרֵי הַיָּם מִלֵּילֵךְ בּוֹ
עַד הַפֶּסַח. וּבְדִבְרֵי רַבִּי מֹשֶׁה רָאִיתִי: רַב מְחוֹלֵל כֹּל עָשִׂיר יֵשׁ לוֹ פְּעֻלּוֹת הָרְבֵּה, וְאִם
בְּקַלְקוּל הַמְּלָאכָה, שׂוֹכֵר כְּסִיל בְּמַלַאכְתּוֹ הִנֵּה הוּא כְּשׂוֹכֵר כָּל עוֹבְרֵי דֶּרֶךְ שֶׁרוֹאִין
לְהוֹרוֹת אֵיךְ יִתֻּכֵן וְאֵיךְ יֵשׁ לוֹ לִפְעֹל; וְדָבָר רֵיק הוּא, וְאֵינוֹ עִנְיָן כָּאן:

Verse 11

Verse 12

Verse 13

Verse 14

Verse 15

בַּצַּלָּחַת. בְּיוֹרָה חֲמָה נוֹתֵן יָדוֹ, מִפְּנֵי הַקֹּר:

Verse 16

מְשִׁיבֵי טָעַם. הֲכָמִים:

Verse 17

מַחֲזִיק בְּאָזְנֵי כֶלֶב. הָעוֹבֵר לְהִתְעַבֵּר עַל רִיב לֹא לוֹ הֲרֵי הוּא כְּאוֹחֵז בְּאָזְנֵי כֶלֶב, הַגּוֹרֵם
שֶׁיִּשָּׁכֵנוּ עַל חִנָּם:

Verse 18

כְּמִתְלַהֲלֵהַּ. כְּמִתְיַגֵּעַ לִירוֹת זִיקִים שֶׁל אֵשׁ, כְּמוֹ "וּבְזִיקוֹת בְּעַרְתֶּם" (ישעיה נ:יא),
מִלְשׁוֹן 'זִיקוּקִים דִּינוּר' (ברכות נח:). דָּבָר אַחֵר: זִיקִים. 'פְּרוֹנְזוֹלָ"שׁ', מִלְשׁוֹן
"אַבְנֵי קֶלַע" (זכריה ט:טו), וְכֵן בַּגְּמָרָא (בבא מציעא צד.): זִיקָתָא פְּסִיק לָן; וְיוֹרֶה
חִצִּים וָמָוֶת:

Verse 19

כֵּן אִישׁ רְמָה. מְפַתֶּה וּמֵסִית אֶת חֲבֵירוֹ מִדַּרְכֵי חַיִּים לְדַרְכֵי מָוֶת, וּכְשֶׁחֲבֵירוֹ מַרְגִּישׁ שֶׁהוּא
מַתְעֶה אוֹתוֹ, אוֹמֵר: מְצַחֵק אָנִי (בראשית רבה נג,יא):

Verse 20

בְּאֶפֶס עֵצִים. כְּלוֹמַר שְׁנֵי דְבָרִים אֵלּוּ שָׁוִין: כְּשֵׁם שֶׁ בְּאֶפֶס עֵצִים תִּכְבֶּה אֵשׁ, כָּךְ בְּאֵין
נִרְגָּן שֶׁל לָשׁוֹן הָרָע מַמְסַכְסֵךְ בַּעֲלֵי רִיב, יִשְׁתֹּק מָדוֹן:

Verse 21

פֶּחָם לְגֶחָלִים וְעֵצִים לְאֵשׁ. פֶּחָם שֶׁל אֵשׁ עָשׂוּי לְהַבְעִיר גֶּחָלִים עֲמוּמוֹת וְעֵצִים עֲשׂוּיִן
לְהַסִּיק אֵשׁ, וְאִישׁ מָדוֹן לְחַרְחַר רִיב:

Verse 22

כְּמִתְלַהֲמִים. לְשׁוֹן מִתְלַחֲמִים. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פֵּרְשׁוּ (ספרי דברים כד)
כְּמִתְלַהֲמִים: כְּמֵת לָהֶם. דִּבְרֵי הַמְרַגְּלִים הָיוּ לָהֶם לְמִיתָה
חֲדָרֵי בָטֶן. הִיא מִיתַת הַדְּרוֹקָן:

Verse 23

מְצֻפֶּה עַל חָרֶשׂ. כְּסִיגֵי כֶסֶף הַמְדֻבָּקִים עַל הַחֶרֶשׂ שֶׁצּוֹרְפִין אוֹתוֹ בּוֹ, וְהוּא מַבְהִיק כְּאִלּוּ
הוּא כֶּסֶף, וְאֵין בּוֹ תּוֹעֶלֶת, כֵּן שְׂפָתַיִם דֹּלְקִים וְלֵב רָע. הָרוֹדְפִים אַחַר הַבְּרִיוֹת לַהֲסִיתָם
בַּחֲלָקוֹת וּמְדַבְּרִים אֶחָד בַּפֶּה וְאֶחָד בַּלֵּב:
וְלֵב רָע. נִרְאִין כְּאוֹהֲבִין וְהֵם אוֹיְבִים
דֹּלְקִים. כְּמוֹ "דָּלַקְתָּ אַחֲרָי" (בראשית לא:לו):

Verse 24

יְנַכֵּר שׂוֹנֵא. בְּדִבּוּרוֹ מִתְנַכֵּר הַשּׂוֹנֵא, שֶׁלֹּא יַכִּירוּ שֶׁהוּא שׂוֹנֵא. דִּישְׁקְנוּי"שׁ"ט בְּלַעַ"ז:

Verse 25

Verse 26

תְּכֻסֶּה שְׂנְאָה. הָעוֹשֶׂה מַעֲשָׂיו בַּמַּחְשָׁךְ וּמְכַסֶּה בְּמַשָּׂאוֹן, שֶׁהוּא חֹשֶׁךְ (ס״א: שׂוֹאֵת חֹשֶׁךְ), אֶת
הַדָּבָר הַשָּׂנוּאִי לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, סוֹף שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְגַלֶּה רָעָתוֹ בָּקָהָל, שֶׁיִּכְירוּ
בּוֹ שֶׁהוּא רָשָׁע (סוטה ט.):

Verse 27

כּוֹרֶה שַׁחַת. כְּגוֹן בִּלְעָם, שֶׁהִשִּׁיא עֵצָה לְבָלָק עַל יִשְׂרָאֵל וְהִפִּיל מֵהֶם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אֶלֶף
(במדבר כה:ט), וּבָא לְמִדְיָן לִתְבּוֹעַ שְׁכָרוֹ וְנֶהֱרַג בְּיַד יִשְׂרָאֵל (במדבר לא:ח):
וְגוֹלֵל. כְּלוֹמַר: סוֹפוֹ שֶׁל הַמַּעֲמִיד מִכְשׁוֹל, שֶׁיִּכָּשֵׁל בּוֹ:
וְגוֹלֵל אֶבֶן. מְגַלְגְּלוֹ מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, שֶׁיִּכָּשְׁלוּ בּוֹ בְּנֵי אָדָם. וְאַגָּדָה פּוֹתְרוֹ (תנחומא
בובר, וירא כח) בַּאֲבִימֶלֶךְ שֶׁהָרַג שִׁבְעִים אֶחָיו עַל אֶבֶן אַחַת, וְסוֹף מֵת בָּאֶבֶן, שֶׁנֶּאֱמַר
(שופטים ט:נג): ״וַתַּשְׁלֵךְ אִשָּׁה אַחַת פֶּלַח רֶכֶב וַתָּרֶץ גֻּלְגֻּלְתּוֹ וגו׳״

Verse 28

יִשְׁנָא דַכְיוֹ. מִי שֶׁמְּקַבֵּל לָשׁוֹן הָרָע שׂוֹנֵא אֶת הַנִּדְכָּאִים תַּחְתָּיו, שֶׁכֵּן עַל לָשׁוֹן הָרָע רָדַף
שָׁאוּל לְדָוִד וְהָרַג נוֹב (שמואל א כב:יח-יט):
וּפֶה חָלָק. פֶּה שֶׁל חֲלַקְלַקּוּת:
יַעֲשֶׂה מִדְחֶה. עוֹשֶׂה דִּיחוּי, שֶׁדּוֹחֶה אֶת מְקַבְּלוֹ מֵעַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

Chapter 27

Verse 1

אַל תִּתְהַלֵּל. אַל תִּתְפָּאֵר עַכְשָׁיו בְּדָבָר שֶׁעָתִיד לִהְיוֹת לְ יוֹם מָחָר:
כִּי לֹא תֵדַע מַה יֵּלֶד יוֹם. שֶׁמָּא הַיּוֹם יִוָּלֵד שׁוּם רָעָה, שֶׁיְּבַטֵּל מַחְשָׁבוֹת מָחָר:

Verse 2

Verse 3

וְנֵטֶל. מַשָּׂא:
וְכַעַס אֱוִיל. שֶׁהָאֱוִיל מַכְעִיס לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, גּוֹרֵם לְהָבִיא כַּעַס לָעוֹלָם:

Verse 4

וְשֶׁטֶף אַף, וּמִי יַעֲמֹד. לִפְנֵי קִנְאָתוֹ שֶׁל קַנָּא וְנָקָם:

Verse 5

Verse 6

וְנַעְתָּרוֹת. לְשׁוֹן גְּדֻלָּה, כְּמוֹ ״הַעְתַּרְתֶּם עָלַי״ (יחזקאל לה:יג):

Verse 7

תָּבוּס נֹפֶת. תִּרְמוֹס בָּרֶגֶל, כְּמוֹ ״נָבוּס קָמֵינוּ״ (תהלים מד:ו):
כָּל־מַר מָתוֹק. כָּל דָּבָר מַר, מָתוֹק לָהּ. וְיֵשׁ לְפוֹתְרוֹ בְּתַלְמוּד תּוֹרָה: הַמַּרְאֶה אֶת עַצְמוֹ
כְּשָׁבֵעַ, שֶׁאֵינוֹ מִתְאַוֶּה לְדִבְרֵי תוֹרָה לְתַאֲוַת נֶפֶשׁ, תָּבוּס נֹפֶת. אַף הַטְּעֻמִים הַמְיֻשָּׁבִים עַל
הַלֵּב אֵינָם חֲשׁוּבִים עָלָיו; וְהַמִּתְאַוֶּה לָהּ, אֲפִלּוּ דְּבָרִים הַבָּאִים לוֹ בִּמְרִירוּת וּבִיגִיעָה הֵם
מְתוּקִים לוֹ:

Verse 8

נוֹדֶדֶת מִן קִנָּהּ. שֶׁהוֹלֶכֶת וּמִטַּלְטֶלֶת, כֵּן הָאִישׁ הַנּוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ. תַּלְמִיד חָכָם הַנּוֹדֵד מִן
הַלִּמּוּד, מִצַּחֲזֹר עַל גְּרָסָתוֹ:

Verse 9

שָׁמֶן וּקְטֹרֶת. רֵיחַ שֶׁמֶן אֲפַרְסְמוֹן וְרֵיחַ קְטֹרֶת מְשַׂמְּחִין לֵב:
וּמֶתֶק רֵעֵהוּ מֵעֲצַת נָפֶשׁ. מִי שֶׁחֲבֵרוֹ מְקָרְבוֹ וּמְמַתֵּק לוֹ בְּדָבָרָיו, הוּא טוֹב מִמַּה שֶׁנַּפְשׁוֹ
יוֹעֶצְתּוֹ. דָּבָר אַחֵר: וּמֶתֶק רֵעֵהוּ הַמַּכְשִׁיר מַעֲשָׂיו, שֶׁהֵן מְתוּקִין לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, טוֹב
לוֹ מִמַּה שֶּׁהוּא מְמַלֵּא תַּאֲוַת לִבּוֹ:

Verse 10

רֵעֲךָ. וְרֵעַ אָבִיךָ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁנִּקְרָא רֵעַ לְיִשְׂרָאֵל, וְרֵעַ אָבִיךָ שֶׁחִיבֵּב אֶת אֱבוֹתֶיךָ:
אַל תַּעֲזֹב. אִם עָזַבְתָּ, יָבֹא עָלֶיךָ פֶּרְעָנוּת:
וּבֵית אָחִיךָ. אַל תִּבְטַח בִּבְנֵי עֵשָׂו וְיִשְׁמָעֵאל שֶׁיְּקָרְבוּךָ. מָצִינוּ (תנחומא, יתרו ה):
כְּשֶׁגָּלוּ יִשְׂרָאֵל לְבָבֶל הָיוּ אוֹמְרִים לְמוֹלִיכֵיהֶם בְּקוֹלָר: בְּבַקָּשָׁה מִכֶּם, הוֹלִיכוּנוּ בְּדֶרֶךְ
אַחֵינוּ בְּנֵי עֵשָׂו וְיִשְׁמָעֵאל, וְהָיוּ בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל יוֹצְאִים לִקְרָאתָם וּמְקַדְּמִין אוֹתָם בְּמִינֵי
מְלוּחִים וְנוֹדוֹת נְפוּחִים:
מֵאָח רָחוֹק. טוֹב שֶׁיִּשְׁכּוֹן בֵּינֵיכֶם הַקָּרוֹב לְקוֹרְאָיו (תהלים קמה:יח), מִשֶּׁתָּבוֹאוּ אֵצֶל אָח
שֶׁנִּתְרַחֵק, לֵאמֹר "יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי וְגוֹ'" (בראשית כז:מא):

Verse 11

חֲכַם בְּנִי. הִתְחַכֵּם בְּנִי:
וְשַׂמַּח לִבִּי. וּתְהֵא לִבִּי שָׂמֵחַ בְּךָ:

Verse 12

עָרוּם רָאָה רָעָה. רוֹאֶה פֶּרְעָנוּת הַבָּאָה עַל הָאָרֶץ וְנִסְתָּר הֵימֶנָּה, שֶׁמָּשַׁךְ יָדוֹ מִן הָעֲבֵירָה.
וּפְתָאִים לֹא נִסְתְּרוּ אֶלָּא עָבְרוּ בְּדֶרֶךְ רָעָה
וְנֶעֱנָשׁוּ. וְנִפְסְדוּ:

Verse 13

כִּי עָרַב זָר. אָדָם שֶׁנַּעֲשָׂה עָרֵב, גּוֹרֵם שֶׁאָמַר הַדַּיָּן לַמַּלְוֶה: קַח בִּגְדוֹ! (בבא מציעא
קטו.):

Verse 14

מְבָרֵךְ רֵעֵהוּ. יֵשׁ מְשַׁבֵּחַ אֶת חֲבֵירוֹ יוֹם יוֹם, וְהַבְּרָכָה נֶהֱפֶכֶת לִקְלָלָה, שֶׁאוֹמְרִים עָלָיו
שֶׁהוּא יַתְרָן בְּמָמוֹנוֹ וְעָשִׁיר, וְהַכֹּל בָּאִין וְשׁוֹאֲלִין מִמֶּנּוּ, וְהַמַּלְכוּת מִתְגָּרֶת בּוֹ לִגְבּוֹת
מָמוֹן. כָּךְ נִדְרַשׁ בְּמַסֶּכֶת עֲרָכִין (ערכין טז.). וְעוֹד יֵשׁ בְּמִדְרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא (תנחומא,
בלק כד): כְּנֶגֶד בִּלְעָם שֶׁהָיָה מְבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּקוֹל רָם, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וְגוֹ'"
(במדבר כג:ז), לְשׁוֹן נְשִׂיאוּת קוֹל, וְסוֹפוֹ יָעַץ לְהַחֲטִיאָם:

Verse 15

דֶּלֶף טוֹרֵד. גֶּשֶׁם הַנּוֹטֵף מִן הַגַּג לְתוֹךְ הַבַּיִת וְטוֹרֵד אֶת בְּנֵי הַבַּיִת:
בְּיוֹם סַגְרִיר. יוֹם הַגֶּשֶׁם, שֶׁהַכֹּל נִסְגָּרִים בְּבָתֵּיהֶם
וְאֵשֶׁת מְדָנִים נִשְׁתָּוָה. שְׁנֵיהֶם שָׁוִין (יבמות סג:):

Verse 16

צוֹפְנֶיהָ צָפַן רוּחַ. מִי שֶׁסָּבוּר לְשָׁמְרָהּ מִתְּזָנוּתֶיהָ, צְפוּנַת רוּחַ הוּא; כְּשֵׁם שֶׁאִי אֶפְשָׁר לִצְפֹּן
הָרוּחַ, כֵּן הִיא, לֹא תֵצָּפֵנָה
וְשֶׁמָּן יְמִינוֹ יִקְרָא. קוֹרֵא הוּא הַצַּרַעַת לָבוֹא עָלָיו עַד שֶׁיְּגָרְשֶׁנָּה, כַּמִּצְרָע הַמִּטַּהֵר בְּשֶׁמָּן
בְּבֹהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית (ויקרא יד:יז):

Verse 17

יַחַד פְּנֵי רֵעֵהוּ. יַחַד תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מְחַדְּדִין זֶה לָזֶה בַּהֲלָכָה (תענית ז.):

Verse 18

יֹאכַל פִּרְיָהּ. וְכֵן שׁוֹמֵר אֲדוֹנָיו יְכֻבָּד, וְיֹאכַל פְּרִי מַעֲלָלָיו:

Verse 19

כַּמַּיִם. הַלָּלוּ הַפָּנִים שֶׁאַתָּה מַרְאֶה לְתוֹכָן, הֵן מַרְאוֹת לְךָ
כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם. חֲבֵרוֹ, לְפִי מַה שֶּׁאָדָם יוֹדֵעַ שֶׁחֲבֵרוֹ אוֹהֲבוֹ, כֵּן הוּא מַרְאֶה לוֹ פָּנִים:

Verse 20

שְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹן. לֹא תִשְׂבַּעְנָה מִלְקַבֵּל אֶת הָרְשָׁעִים לְתוֹכָם, כְּשֵׁם שֶׁעֵינֵי הָאָדָם רָשָׁע לֹא תִשְׂבַּעְנָה
מִשְּׁוֹט אַחַר יֵצֶר הָרָע, מִלְּמַלְאוֹת תַּאֲוָתוֹ:

Verse 21

מַצְרֵף. כְּלִי עֲשׂוּי לְצָרֵף כֶּסֶף וְהַכּוּר עֲשׂוּי לִבְחוֹן זָהָב, וְאִישׁ נִצְרָף וּמִתְחַשֵּׁב לְפִי מַהֲלָלוֹ.
עַל יְדֵי שֶׁהַבְּרִיּוֹת מְהַלְּלוֹת אוֹתוֹ בְּמַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים, נִבְחָן לָרַבִּים, אִם טוֹב אִם רַע:

Verse 22

הָרִיפוֹת. חִטִּים הַנִּדּוֹכִים בַּמַּכְתֵּשׁ:
מַכְתֵּשׁ. אֲסִיתָא (חולין נב.), מוֹרְטִיו״ר בְּלַעַ״ז:
בַּעֲלִי. הוּא בּוּכְנָא, פוֹלִי״ן מוֹרְטַ״י בְּלַעַ״ז. עַל שֵׁם שֶׁמַּעֲלִין אוֹתוֹ וּמַכִּין בּוֹ תָּמִיד
נִקְרָא עֲלִי:

Verse 23

פְּנֵי צֹאנֶךָ. אַל יַקְלוּ בְּעֵינֶיךָ לְהִתְבּוֹנֵן בָּהֶם תָּמִיד מַה הֵם צְרִיכִים:

Verse 24

כִּי לֹא לְעוֹלָם חֹסֶן. שֶׁאִם אַתָּה עָשִׁיר בְּכֶסֶף וּבְזָהָב, שֶׁמָּא לֹא יִתְקַיֵּם לְעוֹלָם. לְכָךְ אַל תְּבַזֶּה
דְּבָרִים קְטַנִּים שֶׁלְּךָ:

Verse 25

גָּלָה חָצִיר. כְּשֶׁגָּלָה הֶחָצִיר בִּימֵי נִיסָן וְיִרְאָה הַדֶּשֶׁא וְנֶאֱסְפוּ עֲשָׂבִים לְצָמֵּחַ, אָז יֵיטִיב
לְךָ, שֶׁיִּהְיוּ גְּזוּזֵיהֶם שֶׁל כְּבָשִׂים לִלְבוּשֶׁךָ:

Verse 26

וּמְחִיר שָׂדֶה. יִשְׁוּוּ לְךָ הָעַתּוּדִים, כִּי תֹאכַל הַבָּשָׂר וְתִמְכֹּר הָעוֹרוֹת:

Verse 27

וְדֵי. פַּרְנָסָתְךָ:
לְלַחְמֶךָ וּלְלֶחֶם בֵּיתֶךָ. תִּסְתַּפֵּק בַּחֲלֵב הָעִזִּים. הֲרֵי מְלִיצָתוֹ. וְהַמָּשָׁל כֵּן הוּא: פְּנֵי צֹאנֶךָ –
הָרֵב הַמִּתְמַנֶּה עַל הַצִּבּוּר, יִשָּׂאֵם בְּחֵיקוֹ וְינַהֲלֵם לְאַט (ישעיהו מ:יא), כִּי לֹא לְעוֹלָם
חֹסֶן, וּבָזֹאת יֹאכַל פֵּרוֹת, וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת:
גָּלָה חָצִיר. כְּשֶׁיִּתְפַּשְּׁטוּ שְׁמוּעוֹתָיו וְתִגְדַּל תְּהִלָּתוֹ עַל יָדוֹ, אָז יִהְיוּ הַכְּבָשִׂים הָאֵלֶּה
לִלְבוּשׁוֹ, יִהְיוּ הַתַּלְמִידִים לוֹ לְשֵׁם וּלְבוּשׁ הוֹד וְהָדָר:

Chapter 28

Verse 1

נָסוּ וְאֵין רוֹדֵף רָשָׁע. נָסוּ הָרְשָׁעִים כְּשֶׁיָּבֹא אֵידָם וְיִפְלוּ בְּדָבָר קַל מֵאֵין רוֹדֵף:
וְצַדִּיקִים. אַמִּיץ לִבָּם (עמוס ב:טז) בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כִּכְפִיר אֲשֶׁר יִבְטַח בִּגְבוּרָתוֹ:

Verse 2

בְּפֶשַׁע אֶרֶץ רַבִּים שָׂרֶיהָ. שֶׁזֶּהוּ פֶּרֶעוֹנוּת לָאָרֶץ, בִּהְיוֹת שָׂרֶיהָ רַבִּים הָרוֹדְפִים רַק אַחַר בִּצְעָם:
וּבְאָדָם מֵבִין. וּבְשֶׁבִּיל אָדָם מֵבִין יִתְאָרֵךְ הַפּוּרְעָנוּת מִלָּבוֹא:

Verse 3

גֶּבֶר רָשׁ. דַּיָּן עַם הָאָרֶץ:
עוֹשֵׁק דַּלִּים. בְּדִין עַל שֶׁאֵינוֹ מָתוֹן בְּדִינוֹ, הֲרֵי הוּא כְּמָטָר הַסּוֹחֵף אֶת הַשָּׂדֶה וְאֵין עוֹשֶׂה פֵּרוֹת:
סוֹחֵף. שׁוֹטֵף, וּבַמִּשְׁנָה (כתובות ז,ח): "נִסְתַּחֲפָה שָׂדֵהוּ", וְכֵן "נִסְחַף אַבִּירֵיךְ" (ירמיהו מו:טו) – נִשְׁטְפוּ וּמָעֲדוּ וְכָשְׁלוּ:

Verse 4

Verse 5

אַנְשֵׁי רָע לֹא יָבִינוּ מִשְׁפָּט. אֵינָם מְשִׁימִים לֵב לְפוּרְעָנִיּוֹת הָעֲתִידוֹת, שֶׁיִּתְבּוֹנְנוּ בָּהּ וְיָשׁוּבוּ מִדַּרְכָּם וְיִנָּצְלוּ:
וּמְבַקְשֵׁי ה׳ יָבִינוּ כֹּל. טוֹבָה וְרָעָה. מִשְׁפָּט. יוֹשְׁטִיצ״א בְּלַעַ״ז; כָּךְ פֵּרֵשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא (תנחומא, בראשית לז) עַל דּוֹר הַמַּבּוּל:

Verse 6

טוֹב רָשׁ. אַף עָנִי שֶׁבַּתּוֹרָה:
וְהוֹלֵךְ בְּתֻמּוֹ. בְּמַעֲשִׂים טוֹבִים:

Verse 7

וְרוֹעֶה זוֹלְלִים. מְחַבֵּר לוֹ זוֹלְלִים, וְהוּא לְשׁוֹן רֵעִים:

Verse 8

מַרְבֶּה הוֹנוֹ בְּנֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית לְחוֹנֵן דַּלִּים. הָרְשׁוּת שׁוֹמְעִין עָלָיו שֶׁהוּא מִתְעַשֵּׁר בְּלֹא מִשְׁפָּט, וְנוֹטְלִין מָמוֹנוֹ, וּבוֹנִין בּוֹ גְּשָׁרִים וּמְתַקְּנִין בּוֹ הַדְּרָכִים, וְזֶהוּ חֲנִינַת דַּלִּים. כָּךְ דָּרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא (תנחומא, משפטים ה):

Verse 9

Verse 10

מִלְשׁוֹן שַׁחַת. בִּשְׁחוּתוֹ:

Verse 11

אִישׁ עָשִׁיר וְדַל מֵבִין. כְּנֶגֶד רַב וְתַלְמִיד הוּא מְדַבֵּר, שֶׁהַתַּלְמִיד חוֹקֵר וְעַל יָדוֹ הָרַב מִתְחַכֵּם:

Verse 12

יְחֻפַּשׂ אָדָם. יִתְחַפֵּשׂ בְּכָל מִינֵי עֲלִילוֹת:

Verse 13

וּמוֹדָה וְעוֹזֵב. מוֹדֶה פִּשָּׁעָיו וְעוֹזְבָם מְשׁוּב בָּם עוֹד:

Verse 14

מְפַחֵד תָּמִיד. דּוֹאֵג מֵעֹנֶשׁ, וּבְכָךְ מִתְרַחֵק מֵעֲבֵירָה:

Verse 15

אֲרִי נוֹהֵם. הוּא לָהֶם:
וְדֹב שׁוֹקֵק. נִהְיָה לַאֲרִי וּשְׁקִיקָה לַדֹּב, שְׁנֵיהֶם לְשׁוֹן צְעָקָה:

Verse 16

חֶסֶר תְּבוּנוֹת. מִתּוֹךְ שֶׁהוּא חֶסֶר תְּבוּנָה הוּא רַב מַעֲשַׁקּוֹת, כִּי אֵינוֹ נוֹתֵן לֵב עַל חֲיָיו
וּמַרְבֶּה לַעֲשֹׁק; שֶׁהֲרֵי הַ שׁוֹנֵא בָּצַע יַאֲרִיךְ יָמִים :

Verse 17

אָדָם עָשׁוּק בְּדַם נָפֶשׁ. (שֶׁיֵּשׁ עָלָיו עֹשֶׁק דָּם) הוּא הַמַּחֲטִיא אֶת חֲבֵרוֹ וְאָבְדָה נַפְשׁוֹ עַל יָדוֹ:
עַד בּוֹר יָנוּס. עַד יוֹם מוֹתוֹ יָנוּס לְעָזְרָה, שֶׁיִּתְכַּפֵּר לוֹ:
וְאַל יִתְמְכוּ בּוֹ. מִשָּׁמַיִם לְהַסְפִּיק בְּיָדוֹ לָשׁוּב, שֶׁלֹּא יְהֵא הוּא בְּגַן עֵדֶן וְתַלְמִידוֹ בְּגֵיהִנֹּם.
כָּךְ נִדְרַשׁ בְּמַסֶּכֶת יוֹמָא (יומא פז.):

Verse 18

יָפוֹל בְּאַחַת. בָּרָעָה אַחַת, וְאֵין תְּקוּמָה לְמַפַּלְתּוֹ:

Verse 19

יִשְׁבַּע רִישׁ. עֲנִיּוּת:

Verse 20

אִישׁ אֱמוּנוֹת. הַנּוֹתֵן מַעֲשְׂרוֹתָיו בֶּאֱמוּנָה, שֶׁאֵין עֵד בַּדָּבָר אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רוֹאֶה
וּמַרְבֶּה לוֹ בְּרָכָה:
וְאָץ לְהַעֲשִׁיר. דּוֹחֵק הַשָּׁעָה לְהִתְעַשֵּׁר בְּשֶׁל עֲנִיִּים:

Verse 21

יַכִּיר פָּנִים. הַמַּטָּה מִשְׁפָּט:

Verse 22

נִבְהָל לַהוֹן. מִמַּהֵר לְהַרְבּוֹת הוֹן וְגוֹזֵל תְּרוּמוֹתָיו וּמַעֲשְׂרוֹתָיו (תנחומא, בהר א)
כִּי חֶסֶר יְבוֹאֶנּוּ. חִסָּרוֹן יָבֹא לוֹ, שֶׁהַמְּאֵרָה מִשְׁתַּלַּחַת בְּמַעֲשֵׂי יָדָיו:

Verse 23

מוֹכִיחַ אָדָם וְגוֹ׳. עַל עֲבֵירוֹת שֶׁבְּיָדוֹ וּמַפְרִישׁוֹ מֵהֶם
אַחֲרֵי חֵן. לְאַחַר זְמַן חֵן יִמְצָא בְּעֵינָיו יוֹתֵר מִמַּחֲלִיק לָשׁוֹן. מָצִינוּ בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה
(בראשית רבה מד:ה): כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר ׳אַחֲרֵי׳ אֵינוֹ אֶלָּא מֵפֶלֶג, ׳אַחַר׳ סָמוּךְ.
בְּתַנְחוּמָא (תנחומא, הוספה לפרשת דברים ב) עַל ״אֵלֶּה הַדְּבָרִים״ (דברים א:א): מוֹכִיחַ
אָדָם אַחֲרֵי, זֶה מֹשֶׁה שֶׁהוֹכִיחַ אֶת יִשְׂרָאֵל אַחַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁנִּקְרְאוּ ׳אָדָם׳, שֶׁנֶּאֱמַר
״אָדָם אַתֶּם״ (יחזקאל לד:לא), וְנֶאֱמַר בּוֹ ״כִּי מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי״ (שמות לג:יז);
מְמַחֲלִיק לָשׁוֹן. זֶה בִּלְעָם, הָאוֹמֵר לְיִשְׂרָאֵל דְּבָרִים מְתֻקָּנִים ״מַה טֹּבוּ אׇהָלֶיךָ יַעֲקֹב״

(במדבר כד:ה). מֹשֶׁה מַכְרִיז: "הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה" (דברים יא:טז), וּבִלְעָם מַכְרִיז וּמַזְהִיר: עֲשׂוּ תַּאֲוַתְכֶם וְאֵינוֹ מַקְפִּיד! "לֹא אִישׁ אֵל וְיכַזֵּב" (במדבר כג:יט) – בָּאֱמוּת, אֲבָל בָּכֶם אוֹמֵר וְלֹא יַעֲשֶׂה (ראה שם). וּשְׁלֹמֹה צָוַח עַל שְׁנֵיהֶם: "נֶאֱמָנִים פִּצְעֵי אוֹהֵב וְנַעְתָּרוֹת נְשִׁיקוֹת שׂוֹנֵא" (משלי כז:ו):

Verse 24

גּוֹזֵל אָבִיו. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:
וְאִמּוֹ. כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל: הַמַּחֲטִיא אֶת הָרַבִּים, שֶׁגּוֹזֵל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מַפְרִיד מִמֶּנּוּ בָּנָיו וְגוֹזֵל מֵהֶם טוֹבָה:
מַשְׁחִית. יָרְבָעָם (סנהדרין קב.):

Verse 25

רָחַב נֶפֶשׁ. לְהַשִּׂיג כָּל תַּאֲוָתוֹ:
יְגֻעָה מָדוֹן. מְגֻעֶה עָלָיו מִדַּת הַדִּין:

Verse 26

Verse 27

נוֹתֵן לָרָשׁ. צְדָקָה:
(אֵין מַחְסוֹר. לְהַרְבּוֹת לוֹ צְדָקָה סא"א). וְכֵן הָרַב שֶׁאֵינוֹ מוֹנֵעַ תּוֹרָה מִפִּי הַתַּלְמִיד:

Chapter 29

Verse 1

מַקְשֶׁה עֹרֶף. מִלְּשְׁמֹעַ:
פֶּתַע יִשָּׁבֵר. מַהֵר יִשָּׁבֵר:

Verse 2

Verse 3

וְרוֹעֶה. מְחַבֵּר לוֹ זוֹנוֹת. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (עירובין סד.): הָאוֹמֵר שְׁמוּעָה זוֹ נָאָה – אֲפִלּוּ נָאָה, וְזוֹ אֵינָהּ נָאָה – לֹא אֲפִלּוּ נָאָה. וְסִיּוּעַ בַּמִּקְרָא, שֶׁאֵין "זוֹנוֹת" בַּמִּקְרָא מָלֵא אֶלָּא חָסֵר:

Verse 4

יַעֲמִיד אָרֶץ. אִם שׁוֹפֵט אֱמֶת הוּא, יַעֲמִיד אָרֶץ:
וְאִישׁ תְּרוּמוֹת. אִישׁ גֵּאוּת, שֶׁאֵינוֹ חָשׁ לִהְיוֹת מָתוֹן בַּדִּין. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (כתובות קה:): אִם הַדַּיָּן דּוֹמֶה לְמִי שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לִקָּנוֹת אוֹהֲבִים וְלִיקַּח שֹׁחַד, הוּא יַעֲמִיד אָרֶץ:
וְאִם דּוֹמֶה לְכֹהֵן הַשּׁוֹאֵל תְּרוּמוֹת עַל הַגָּרָנוֹת, הוּא יְהַרְסֶנָּה:

Verse 5

מַחֲלִיק. מְדַבֵּר חֲלָקוֹת:

Verse 6

בְּפֶשַׁע אִישׁ רָע. יָבֹא מוֹקֵשׁ:
וְצַדִּיק. שֶׁלֹּא הָלַךְ בִּדְרָכָיו, יָרוֹן וְשָׂמֵחַ:

Verse 7

דִּין דַּלִּים. יְסוּרֵי דַלִּים וּמַה הֵם צְרִיכִים, וְנוֹתֵן לָהֶם לֵב:

Verse 8

יָפִיחוּ. יַלְהִיבוּ, כְּלַהֶבֶת אֵשׁ הַנָּפוּחַ בָּרוּחַ:

Verse 9

אִישׁ חָכָם נִשְׁפָּט. מִתְוַכֵּחַ עִם הָאֱוִיל:
וְאֵין נָחַת. בֵּין מַרְאֶה לוֹ פָּנִים זְעוּפוֹת בֵּין שֶׁמַּרְאֶהוּ פָּנִים שׂוֹחֲקוֹת, אֵין נַחַת לֹא בָּזוֹ וְלֹא בָּזוֹ, אֵינוֹ מוֹצֵא קוֹרַת רוּחַ. מָצִינוּ בָּאֲמָצְיָה, שֶׁהֶרְאָה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פָּנִים שׂוֹחֲקוֹת וּמָסַר בְּיָדוֹ אֱדוֹם, וּבְשׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת (דברי הימים ב כה:יד) וַיָּבֵא אֶת אֱלֹהֵיהֶם וְלָהֶם הִשְׁתַּחֲוָה. לְאָחָז הֶרְאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פָּנִים זוֹעֲפוֹת וּמְסָרוֹ בְּיַד מַלְכֵי אֲרָם, וַיִּזְבַּח לֵאלֹהֵי דַמֶּשֶׂק כִּי אָמַר אֱלֹהֵי אֲרָם מְעַזְרִים לָהֶם (דברי הימים ב כח:כג):

Verse 10

יְבַקְּשׁוּ נַפְשׁוֹ. לְשׁוֹן חִבָּה, וְנִרְאֶה שֶׁכֵּן הוּא, כְּמָה שֶׁאָמַר דָּוִד לְאֶבְיָתָר: "אֲשֶׁר יְבַקֵּשׁ אֶת נַפְשִׁי יְבַקֵּשׁ אֶת נַפְשֶׁךָ" (שמואל א כב:כג) – מִי שֶׁיִּגְמֹל לִי חֶסֶד יִגְמֹל לְךָ. וְאֵין הַפּוֹתְרִים מוֹדִים לִי:

Verse 11

בְּאָמוֹר יְשַׁבְּחֶנָּה. כְּשֶׁיּוֹצִיא הַכְּסִיל כָּל רוּחוֹ, בָּא הֶחָכָם וְיַשְׁפִּילֶנּוּ בְּמַעֲנֵה לְשׁוֹנוֹ. וְדוֹמֶה לוֹ "מַשְׁבִּיחַ שְׁאוֹן יַמִּים" (תהלים סה:ח); "בְּשׁוֹא גַלָּיו אַתָּה תְּשַׁבְּחֵם" (תהלים פט:י):

Verse 12

Verse 13

וְאִישׁ תְּכָכִים. אִישׁ מְזִמּוֹת, בַּעַל תּוֹרָה. וְרַבּוֹתֵינוּ (תמורה טז.; ויקרא רבה לד,ד) פֵּרְשׁוּ: תַּלְמִיד שֶׁאָמַר לָרַב הַשְׁנֵינִי פֶּרֶק אֶחָד, וּמְלַמְּדוֹ:

Verse 14

Verse 15

וְנַעַר מְשֻׁלָּח. שֶׁשְּׁלָחוֹ אָבִיו לָלֶכֶת בְּדַרְכֵי לִבּוֹ, סוֹפוֹ מֵבִישׁ אִמּוֹ. יִשְׁמָעֵאל, עַל שֶׁהָיָה רָשָׁע, גָּרַם לְשָׂרָה שֶׁאָמְרָה לְאַבְרָהָם "גָּרֵשׁ אֶת הָאָמָה וְגוֹמֵר" (בראשית כא:י):

Verse 16

Verse 17

Verse 18

בְּאֵין חָזוֹן יִפָּרַע עָם. כְּשֶׁגּוֹרְמִין יִשְׂרָאֵל שֶׁהַנְּבוּאָה מִסְתַּלֶּקֶת מֵהֶם, עַל יְדֵי שֶׁהֵם מַלְעִיבִים בַּנְּבִיאִים (דברי הימים ב לו:טז), יִפָּרְצוּ בָם פְּרָצוֹת וְיוֹצְאִין לְתַרְבּוּת רָעָה:

Verse 19

כִּי יָבִין וְאֵין מַעֲנֶה. כֵּיוָן שֶׁרוֹאֵהוּ שֶׁמּוֹכִיחוֹ, שׂוֹתֵק, וְהוּא חוֹזֵר וּמְקַלְקֵל; לְכָךְ צָרִיךְ
לְיַסְּרוֹ בְּמַכּוֹת וְעוֹנְשִׁין. וְלֹא דִבֵּר עַל עֶבֶד מַמָּשׁ, אֶלָּא עַל כָּל הַמַּחְרִים דִּבְרֵי הַשּׁוֹפְטִים:

Verse 20

אָץ בִּדְבָרָיו. מְמַהֵר וְנִבְהָל לְהָשִׁיב:
תִּקְוָה לְכְסִיל מֻמָּנוּ. יֵשׁ לַכְּסִיל תִּקְוָה יוֹתֵר מֻמָּנוּ:

Verse 21

מְפַגֵּק מִנַּעַר עַבְדּוֹ. יֶצֶר הָרָע:
מָנוֹן. שַׂלִּיט, וְכֵן "לִפְנֵי שֶׁמָּשׁ יִנּוֹן שְׁמוֹ" (תהלים עב:יז); וְכֵן כָּל 'נִ', שֶׁבַּמִּקְרָא,
שֶׁהַנִּין קָם תַּחַת אָבִיו לִשְׁלוֹט בִּנְכָסָיו:

Verse 22

אִישׁ אַף יְגֻרֶה מָדוֹן. כְּמַשְׁמָעוֹ. מָדוֹן מִדַּת הַדִּין:

Verse 23

יִתְמֹךְ כָּבוֹד. יִקְרַב אֶל הַכָּבוֹד וְתוֹמֵךְ בּוֹ תָּמִיד:

Verse 24

אָלָה יִשְׁמַע. שֶׁמַּשְׁבִּיעִין אוֹתוֹ: אִם רָאִיתָ פְּלוֹנִי שֶׁגָּנַב לִי כָּךְ וְכָךְ; וּמִתּוֹךְ שֶׁהוּא חוֹלֵק
עִמּוֹ, אֵינוֹ מַגִּיד:

Verse 25

חֶרְדַּת אָדָם יִתֵּן מוֹקֵשׁ. מְסֹרָס הוּא: מוֹקֵשׁ, עֲבֵרָה, יִתֵּן חֲרָדָה לָאָדָם. דָּבָר אַחֵר: כְּמַשְׁמָעוֹ:
מִתּוֹךְ שֶׁאָדָם צַר עַיִן, וְחָרֵד, אִם יַעֲשֶׂה צְדָקָה, יִצְטָרֵךְ אֶל הַבְּרִיּוֹת; חֲרָדָה זוֹ תִּתֵּן לוֹ
מוֹקֵשׁ. וְהָרֹאשׁוֹן נוֹחַ לִי:

Verse 26

פְּנֵי מוֹשֵׁל. לָדוּן לְפָנָיו:
וּמֵיְהוָה מִשְׁפַּט אִישׁ. אִם יִזְכֶּה אוֹ אִם יִתְחַיֵּב. וּבַמּוֹשְׁלִים דִּבֵּר הַכָּתוּב:

Verse 27

יְשַׁר דָּרְךְ. אָדָם שֶׁהוּא יָשָׁר בִּדְרָכָיו:

Chapter 30

Verse 1

אָגוּר בֶּן יָקֶה. דִּבְרֵי שְׁלֹמֹה שֶׁאָגַר אֶת הַבִּינָה וְהַקִּיאָהּ, כָּךְ פֵּרְשׁוּהוּ חֲכָמִים (תנחומא, וארא ה):
הַמַּשָּׂא. נְבוּאָה זוֹ אָמַר עַל כֵּן:
נְאֻם הַגֶּבֶר לְאִיתִיאֵל. אָמַר הַגֶּבֶר, זֶה שְׁלֹמֹה, הַמַּשָּׂא הַזֶּה עַל עַצְמוֹ, בְּשָׁבְיל אִיתִיאֵל – עַל
שֶׁמָּסַךְ עַל תָּכְמָתוֹ לְהַרְבּוֹת זָהָב וְסוּסִים וְנָשִׁים שֶׁהוּזְהַר מִלְּהַרְבּוֹת. וְכֵן אָמַר: אִיתִיאֵל
וְאֻכָל, אַרְבֶּה נָשִׁים וְלֹא יָסוּרוּ אֶת לִבָּבִי, אַרְבֶּה זָהָב וְלֹא אָסוּר, אַרְבֶּה סוּסִים וְלֹא אָשׁוּב
אֶת הָעָם מִצְרַיְמָה (דברים יז:טז-יז):
לְאִיתִיאֵל וְאֻכָל. בְּשָׁבִיל שֶׁאָמַר: אִתִּי אֵל, וְאוּכַל לַעֲשׂוֹת וְלֹא אֻכָּשֵׁל. לְאִיתִיאֵל, עַל
אִיתִיאֵל, כְּמוֹ "וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות יד:ג) – עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

Verse 2

כִּי בַעַר אָנֹכִי. עַל שֶׁסָּמַכְתִּי בְּדָבָר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דָּאַג, שֶׁמָּא יָבוֹא לִידֵי
עֲבֵירָה:

Verse 3

וְלֹא לָמַדְתִּי חָכְמָה. וְלֹא דַעַת קְדוֹשִׁים יָדַעְתִּי, שֶׁגָּרַעְתִּי אוֹ הוֹסַפְתִּי עַל דִּבְרֵי מֹשֶׁה:

Verse 4

מִי עָלָה שָׁמַיִם. כְּמֹשֶׁה (שמות יט:ג):
מִי אָסַף רוּחַ. פִּיחַ הַכִּבְשָׁן (שמות ט:י):
מִי צָרַר מַיִם. "קָפְאוּ תְהוֹמוֹת, נִצְבוּ כְמוֹ נֵד" (שמות טו:ח) בְּתִפְלָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה:
מִי הֵקִים. אֶת הַמִּשְׁכָּן, שֶׁבַּהֲקָמָתוֹ נִתְבַּטְּלוּ כָּל אַפְסֵי אָרֶץ. כָּךְ נִדְרַשׁ בַּפְּסִיקְתָּא (פסיקתא
רבתי א,ד):
מָה שְׁמוֹ וּמָה שֵׁם בְּנוֹ. אִם תֹּאמַר: כְּבָר הָיָה דֻּגְמָתוֹ, אֱמוֹר: מַה שֵּׁם בְּנוֹ? אֵיזוֹ מִשְׁפָּחָה
יָצְאָה מִמֶּנּוּ, וְנֻדַּע מִי הוּא?
כִּי? תֵּדָע. אִם תֵּדַע מִי הוּא, וְאֵיךְ לֹא יָרֵאתָ לַעֲבֹר עַל דְּבָרָיו

Verse 5

כָּל אִמְרַת אֱלוֹהַּ צְרוּפָה. מְזֻקָּקָה, וְלֹא כָּתַב דָּבָר שֶׁלֹּא לְצֹרֶךְ, וְהָיָה לִי לְזָהֳרָה:

Verse 6

פֶּן יוֹכִיחַ בְּךָ וְנִכְזָבְתָּ. יוֹכִיחַ עַל פָּנֶיךָ, שֶׁעַל יְדֵי תוֹסַפְתְּךָ אַתָּה בָּא לִידֵי עֲבֵירָה, וְכָל
שֶׁכֵּן אִם תִּגְרַע:

Verse 7

שְׁתַּיִם שָׁאַלְתִּי מֵאִתָּךְ. עַכְשָׁיו מְדַבֵּר לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

Verse 8

רֹאשׁ. דַּלּוּת:
הַטְרִיפֵנִי. לְשׁוֹן מָזוֹן, וְכֵן "טָרֹף נָתַן לִירֵאָיו" (תהלים קיא:ה):

Verse 9

פֶּן אֶשְׂבַּע. מִתּוֹךְ עֹשֶׁר, וְכִחַשְׁתִּי בַּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵרוֹב גַּאֲוָה. וּמַהוּ הַכְּחָשָׁה?
וְאָמַרְתִּי מִי ה'. כְּלוֹמַר: אֵין אֱלֹהִים:
וְתָפַשְׂתִּי שֵׁם אֱלֹהָי. לְהַרְגִּיל לְהִשָּׁבַע בּוֹ לַשָּׁקֶר:

Verse 10

אַל תַּלְשֵׁן עֶבֶד. אַל תְּמַסֵּר דִּין עַל אָדָם לְצַעֵר עָלָיו לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וַאֲפִלּוּ הוּא רָשָׁע
אֲשֶׁר אָבִיו יְקַלֵּל, וְכָל הַתּוֹעֵבוֹת הָאֲמוּרוֹת כָּאן בּוֹ. וּרְאָיָה לַדָּבָר מֵהוֹשֵׁעַ בֶּן בְּאֵרִי,
כִּדְאִיתָא בִּפְסָחִים בְּפֶרֶק 'הָאִשָּׁה' (פסחים פז.), שֶׁהִלְשִׁין אֶת יִשְׂרָאֵל וְאָמַר: הַחֲלִיפֵם בְּאֵמָה
אַחֶרֶת! אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "קַח לְךָ אֵשֶׁת זְנוּנִים" (הושע א:ב):

Verse 11

Verse 12

Verse 13

דּוֹר מָה רָמוּ עֵינָיו. זֶה גַּסּוּת הָרוּחַ:

Verse 14

דּוֹר חֲרָבוֹת שִׁנָּיו. הַחִיצוֹנוֹת:
מְתַלְּעוֹתָיו. שִׁנָּיו הַפְּנִימִיּוֹת:
וּמַאֲכָלוֹת. סַכִּינִים:

Verse 15

לַעֲלוּקָה. מְנַחֵם פָּתַר לַעֲלוּקָה כְּמַשְׁמָעוֹ, לָמַדְנוּ שֶׁהוּא עֲרָבִי. וְהַפּוֹתְרִים אוֹמְרִים שֶׁהוּא
לְשׁוֹן שְׁאוֹל וּמוֹרָד. וְכֵן בְּמִדְרַשׁ תְּהִלִּים לָמַדְנוּ כֵּן, שֶׁפּוֹתֵר שְׁתֵּי בָּנוֹת – גַּו עֵדֶן
וְגֵיהִנֹּם; זוֹ אוֹמֶרֶת: תְּנוּ לִי צַדִּיקִים, וְזוֹ אוֹמֶרֶת: תְּנוּ לִי רְשָׁעִים:
אַרְבַּע לֹא אָמְרוּ הוֹן. הַרְבֵּה יֵשׁ לָנוּ:

Verse 16

וְעֹצֶר רָחַם. תַּשְׁמִישׁ:

Verse 17

לְיַקַּחַת אֵם. לְקָמְטִים הַנִּקְבָּצִים וְנִקְהִין בְּפִנֵּי אִמּוֹ, לְשׁוֹן "יִקַּחַת עַמִּים" (בראשית מט:י)
– קְבוּצַת עַמִּים. וְהַיְ"ד יְסוֹד, כְּמוֹ "יִפְעַת" (יחזקאל כח:ז), "וְיַעֲלַת חֵן" (משלי
ה:יט):
יִקְרוּהָ. לְשׁוֹן "תְּנַקֵּר" (במדבר טז:יד), "נִקְּרַת הַצּוּר" (שמות לג:כב), פוריי"ר
בְּלַעַ"ז. בָּא הָעוֹרֵב שֶׁהוּא אַכְזָרִי עַל בָּנָיו, וְיִקְרוּהָ, וְלֹא יֹאכְלָנָּה וְלֹא יֵהָנֶה בָּהּ, וְבָא
נָשֶׁר שֶׁהוּא רַחֲמָנִי עַל בָּנָיו וְיֹאכְלוּהָ וְיֵהָנֶה בָּהּ. הָעוֹרֵב אַכְזָרִי הוּא, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "לִבְנֵי
עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ" (תהלים קמז:ט), וְהַנָּשֶׁר רַחֲמָנִי, שֶׁנֶּאֱמַר "יְשָׁאֲהוּ עַל אֶבְרָתוֹ" (דברים
לב:יא; ראה תנחומא עקב ב):

Verse 18

נִפְלְאוּ מִמֶּנִּי. נִכְסוּ מִשֶּׁחָלְפוּ מֵעֵינַי, וְאֵינִי יוֹדֵעַ לְהֵיכָן הָלְכוּ, שֶׁמִּמַּהֲרִיו לְהִסָּתֵר מִן
הָעַיִן:

Verse 19

Verse 20

וּמָחֳתָה. כּוֹפָה פִּיהָ לְמַטָּה, כְּדִכְתִיב "כַּאֲשֶׁר יִמְחֶה הַצַּלַּחַת מָחָה וְהָפַךְ עַל פָּנֶיהָ" (מלכים ב
כא:יג):
אָכְלָה. לָשׁוֹן נְקֵיָּה דִּבֵּר הַכָּתוּב (יומא עה.):

Verse 21

Verse 22

Verse 23

Verse 24

Verse 25

Verse 26

Verse 27

Verse 28

שְׁמֻמִית. אַרְיְנָ״א בְּלַעַ״ז:
בְּיָדִים תְּתַפֵּשׁ. בְּיָדָהּ הִיא אוֹחֶזֶת וּמְתְדַּבֶּקֶת בַּכְּתָלִים (בראשית רבה סו,ז):

Verse 29

מְטִיבֵי צָעַד. הוֹלְכִים וּמַצְלִיחִים בְּגִבּוּרָתָם:

Verse 30

Verse 31

זַרְזִיר מָתְנַיִם אוֹ תָּיִשׁ. לֹא יָדַעְתִּי מַהוּ, וּלְפִי הַמַּשְׁמָע הִיא חַיָּה תְּשׁוּשָׁה מָתְנַיִם:
וּמֶלֶךְ אַלְקוּם. לֹא יָדַעְתִּי מַה הוּא לְפִי פְּשׁוּטוֹ. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה פּוֹתְרִין חָמֵשׁ פָּרָשִׁיּוֹת אֵלּוּ שֶׁל אַרְבַּע דְּבָרִים כְּנֶגֶד אַרְבַּע מַלְכֻיּוֹת, לְפִי שֶׁנִּתְאַמְּצָה מֶמְשַׁלְתָּן עַל יִשְׂרָאֵל בְּעָוֹן שֶׁעָבְרוּ עַל חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תּוֹרָה, הַזְּכִירָם חֲמִשָּׁה פְּעָמִים:
(טז) שְׁאוֹל וְעֹצֶר רָחַם. שְׁאוֹל מַלְכוּת בָּבֶל, שֶׁנֶּאֱמַר בִּנְבוּכַדְנֶצַּר ״הַרְחִיב כַּשְּׁאוֹל נַפְשׁוֹ״ (חבקוק ב:ה). וְעֹצֶר רָחַם זוֹ הִיא מָדַי שֶׁבִּימֵיהֶם עָצְרוּ רַחֲמִים מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר ״לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד״ (אסתר ג:ג):
אֶרֶץ לֹא שָׁבְעָה מַיִם. זוֹ יָוָן, שֶׁלֹּא שָׁבְעָה מִלְּגְזֹר גְּזֵרוֹת רָעוֹת עַל יִשְׂרָאֵל וְאֵשׁ לֹא אָמְרָה הוֹן. נֶגֶד עֵשָׂו, שֶׁעָשָׂה בְּחֵמָה בּוֹעֶרֶת עַל יִשְׂרָאֵל, שֶׁאָמְרוּ לְהַשְׁמִיד טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד (אסתר ג:ג). וְכֵן:
(יט) דֶּרֶךְ הַנָּשֶׁר. זוֹ בָּבֶל, ״הַנָּשֶׁר הַגָּדוֹל... אֶרֶךְ הָאֵבָר״ (יחזקאל יז:ג):
נָחָשׁ. זוֹ מָדַי (דניאל ח:כ):
דֶּרֶךְ אֳנִיָּה בְּלֶב יָם. זוֹ יָוָן, שֶׁהִיא קַלָּה בִּגְזֵרוֹתֶיהָ (משלי ל:יט):
דֶּרֶךְ גֶּבֶר בְּעַלְמָה. זוֹ פָּרַס שֶׁאָמְרָה: ״לְעוֹלָם אֶהְיֶה גְּבֶרֶת״ (ישעיהו מז:ז):
(כ) כֵּן דֶּרֶךְ אִשָּׁה מְנָאֶפֶת. זוֹ הָרָעָה גָּרְמָה לָהֶם לִכְנֶסֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁנֶּאֶפָה בָּעֲבוֹדַת גִּלּוּלִים, וּכְדַאי הוּא הַפּוּרְעָנוּת לָבוֹא לָהּ:
וְאָמְרָה לֹא פָעַלְתִּי אָוֶן. כְּדַאֲמַר ״הִנְנִי נִשְׁפָּט אוֹתָךְ עַל אָמְרֵךְ לֹא חָטָאתִי״ (ירמיה ב:לה).
[עד כאן לשון רש״י שבמק״ג]:
(כא): רָגְזָה אֶרֶץ. אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל
(כב) תַּחַת עֶבֶד. זֶה נְבוּכַדְנֶצַּר שֶׁהָיָה עֶבֶד לִמְרוֹדַךְ בַּלְאֲדָן וְכוֹתֵב אִגְּרוֹתָיו, כְּדִגְרְסִינַן בְּחוּלִּין (סנהדרין צו.):
וְנָבָל כִּי יִשְׂבַּע לֶחֶם. זֶה אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ שֶׁעָשָׂה מִשְׁתֶּה מֵאָה וּשְׁמוֹנִים יוֹם (אסתר א:ד):
(כג): שְׁנוּאָה כִּי תִבָּעֵל. כְּנֶגֶד יָוָן
וְשִׁפְחָה כִּי תִירַשׁ גְּבִרְתָּהּ. זֶה עֵשָׂו, שֶׁהָיָה לוֹ לַעֲבֹד לְיַעֲקֹב וְנֶהְפַּךְ הַדְּבָרִים
(כה) הַנְּמָלִים עַם לֹא עָז. זוֹ בָּבֶל, שֶׁנֶּאֱמַר: ״הֵן אֶרֶץ כַּשְׂדִּים זֶה הָעָם לֹא הָיָה״ (ישעיהו כג:יג):
וַיָּכִינוּ בַקַּיִץ לַחְמָם. נְבוּכַדְנֶצַּר עָשָׂה כָּבוֹד אַחַר לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּימֵי מְרֹדַךְ בַּלְאֲדָן אֲשֶׁר שָׁלַח סְפָרִים לְחִזְקִיָּהוּ וְכָתַב שָׁם: שָׁלוֹם לְמַלְכָּא חִזְקִיָּהוּ, שָׁלוֹם לְקַרְתָּא דִירוּשְׁלֵם, שָׁלוֹם לְאֵלָהָא רַבָּא. וּנְבוּכַדְנֶצַּר כּוֹתֵב אִגְּרוֹתָיו הָיָה, וְלֹא הָיָה שָׁם אוֹתוֹ הַיּוֹם; וּכְשָׁבָא וְסִפְּרוּ לוֹ מַה שֶּׁעָשׂוּ, אָמַר לָהֶם: אֱלָהָא רַבָּא קְרִיתוּ לֵיהּ וּכְתֵבִיתוּ לֵיהּ בְּסוֹף? רָץ אַחַר הַשָּׁלִיחַ

וְהֶחֱזִירוֹ. בִּשְׁבִיל אוֹתוֹ מְרוּצָה זָכָה לַמַּלְכוּת; הֲרֵי שֶׁהֶכִין בַּקִּיץ לַחְמוֹ כְּדֶרֶךְ הַנִּמְלָה
(סנהדרין צו.):
(כו) שְׁפָנִים עַם לֹא־עָצוּם. זֶה מָדַי וּפָרָס:
וַיָּשִׂימוּ בַסֶּלַע בֵּיתָם: שֶׁבָּנוּ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ
(כח) שָׂמִית בְּיָדִים תְּתַפֵּשׁ. זֶה עֵשָׂו שֶׁנֶּאֱמַר "וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו" (בראשית כז:כב)
בְּהֵיכְלֵי מֶלֶךְ. שֶׁנִּכְנַס לְהֵיכַל מֶלֶךְ וְהֶחֱרִיבוֹ:
(ל) לַיִשׁ גִּבּוֹר בַּבְּהֵמָה. זֶה נְבוּכַדְנֶצַּר, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ד:ז) "עָלָה אַרְיֵה מִסֻּבְכוֹ"
זַרְזִיר מָתְנַיִם. זוֹ מָדַי וּפָרַס, שֶׁזֵּרְזוּ מָתְנֵיהֶם וְהָרְגוּ לְבֵלְשַׁאצַּר וְנָטְלוּ מַלְכוּת בָּבֶל
(דניאל ה:ל):
אוֹ תָיִשׁ. זֶה יָוָן שֶׁנִּקְרָא תַּיִשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהַצָּפִיר הַשָּׂעִיר" הוּא "מֶלֶךְ יָוָן" (דניאל
ח:כא)
וּמֶלֶךְ אַלְקוּם עִמּוֹ. זוֹ אֵמֶת אֲרָם, שֶׁאָמַר "אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד" (ישעיה מז:ח), אֵין נִצָּב
לְעֻמָּתוֹ, אַלְקוּם – אֵין עוֹמֵד עִמּוֹ:

Verse 32

אִם נָבַלְתָּ בְהִתְנַשֵּׂא. אִם נִתְנַבַּלְתָּ עַל יְדֵי חֲבֵירְךָ שֶׁחֵירְפְךָ (ס״א: עַל יְדֵי דַּבּוּרְךָ שֶׁחֵרַפְתָּ
וְגַדַּפְתָּ) אֶת עַצְמְךָ, סוֹפְךָ לְהִנָּשֵׂא בַּדָּבָר:
וְאִם זַמּוֹתָ. בְּלִבְּךָ לְהִתְקוֹטֵט, שִׂים יָד עַל פֶּה וּשְׁתוֹק:

Verse 33

כִּי מִיץ חָלָב. כִּי כַּאֲשֶׁר תֵּצֵא חֶמְאָה עַל יְדֵי מִיץ חָלָב וְדָם עַל יְדֵי מִיץ הַחוֹטֶם יוֹתֵר
מִדַּי, כֵּן יֵצֵא רִיב עַל יְדֵי מִיץ אַפַּיִם שֶׁל כַּעַס. מִיץ סְחִיטָה פרימדור״א בְּלַעַ״ז, כְּמוֹ
"וַיִּמְץ טַל וְגוֹ׳" (שופטים ו:לח). וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ (ברכות סג:): אִם נִבַּלְתָּ עַצְמְךָ עַל
דִּבְרֵי תוֹרָה, לִדְרוֹשׁ וְלִשְׁאוֹל סְפֵקוֹתֶיךָ לְרַבְּךָ, וַאֲפִלּוּ נִרְאֵית לוֹ כְּשׁוֹטֶה בְּלֹא לֵב, סוֹפְךָ
שֶׁתְּהֵא מְנֻשָּׂא; וְאִם זַמּוֹתָ – אִם שַׂמְתָּ זְמָם עַל פִּיךָ וְחָסַמְתָּ אוֹתוֹ וְלֹא שָׁאַלְתָּ לוֹ הַכֹּל, סוֹפְךָ
כְּשֶׁאָלְךָ דְּבַר הֲלָכָה, תִּתֵּן יָד לַפֶּה וְתֶאֱלַם, שֶׁלֹּא תֵדַע לַעֲנוֹת כְּלוּם בּוֹ. כַּאֲשֶׁר מִיץ חָלָב
יוֹצִיא חֶמְאָה, כֵּן מִיץ אַפַּיִם. שֶׁרְבְּךָ כּוֹעֵס בְּךָ שֶׁלֹּא הֲבִינוֹתָ מַהֵר, וְאַתָּה מִתְנַבֵּל עָלָיו –
סוֹף יוֹצִיא מִפִּיךָ אַחַר זְמַן הֲלָכוֹת רַבּוֹת וְהוֹרָאוֹת:

Chapter 31

Verse 1

דִּבְרֵי לְמוּאֵל מֶלֶךְ. דִּבְרֵי שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ שֶׁאָמַר לְמוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּלוֹמַר: בִּשְׁבִיל
שֶׁהֶעֱוָה כְּנֶגֶד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. לְמוּאֵל לָאֵל, כְּמוֹ "לְמוֹ פִּי" (איוב מ:ד). דְּבָרִים לִשְׁמוֹ
שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאָמַר הַמֶּלֶךְ:
מַשָּׂא אֲשֶׁר יִסְּרַתּוּ אִמּוֹ. כְּשֶׁהִתְחַתֵּן עִם בַּת פַּרְעֹה בְּיוֹם חֻנַּכַּת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְהִכְנִיסָהּ לוֹ כַּמָּה
מִינֵי כְּלֵי זֶמֶר, וְנֵעוֹר כָּל הַלַּיְלָה, וְיָשַׁן לְמָחָרָת עַד אַרְבַּע שָׁעוֹת; כִּדְאִיתָא בְּפִסְיקְתָא
(ויקרא רבה יב, ה), וְהָיוּ מַפְתְּחוֹת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ תַּחַת מְרַאֲשׁוֹתָיו. וְעַל אוֹתָהּ שָׁעָה שָׁנִינוּ
(עדיות ו, א): עַל תָּמִיד שֶׁל שַׁחַר שֶׁקָּרַב בְּאַרְבַּע שָׁעוֹת, וְנִכְנְסָה אִמּוֹ וְהוֹכִיחָתּוּ עַל
הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה:
מַשָּׂא אֲשֶׁר יִסְּרַתּוּ אִמּוֹ. מַשָּׂא שֶׁל מָשָׁל שֶׁיִּסְּרַתּוּ אִמּוֹ (סנהדרין ע:):

Verse 2

מַה בְּרִי. מֶה זֹאת עָשִׂיתָ, וְהִגַּדְתָּ שֶׁאַתָּה בְּנִי וְלֹא בָן אָבִיךָ? הַכֹּל יוֹדְעִין שֶׁאָבִיךָ צַדִּיק
גָּמוּר הָיָה, וְאִם אַתָּה רָשָׁע, יֹאמְרוּ: אִמּוֹ גָּרְמָה לוֹ:
בַּר בִּטְנִי. כָּל נְשֵׁי אָבִיךָ, כֵּיוָן שֶׁמִּתְעַבְּרוֹת אֵינָן שָׁבוֹת לְתַשְׁמִישׁ; וַאֲנִי דָּחַקְתִּי וְנִכְנַסְתִּי
כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה לִי בֵּן מְלֵבֵן וּמְזָרֵז, שֶׁהַתַּשְׁמִישׁ יָפֶה כָּל שָׁעָה חֲדָשִׁים אֲחֲרוֹנִים
וּמַה בַּר נְדָרַי. כָּל נְשֵׁי אָבִיךָ הָיוּ נוֹדְרוֹת שֶׁיִּהְיֶה לָהֶן בֵּן הָגוּן לַמַּלְכוּת, וַאֲנִי נָדַרְתִּי
שֶׁיִּהְיֶה לִי בֵּן מְלֵבֵן בַּתּוֹרָה:

Verse 3

אַל תִּתֵּן. אַל תִּתְּישׁ:
לַנָּשִׁים חֵילֶךָ. כֹּחֲךָ:

Verse 4

אַל לַמְּלָכִים לְמוֹאֵל. אֵין זֶה דָּבָר הָגוּן לַמְּלָכִים, שֶׁהֵם לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. לְמוֹאֵל כְּמוֹ
(איוב מ:ד) "לְמוֹ פִּי":
אַל לַמְּלָכִים שְׁתוֹ יָיִן. אֵין נָאֶה לָהֶם לְהִשְׁתַּכֵּר:
אֵי שֵׁכָר. כְּמוֹ אֵין שֵׁכָר:

Verse 5

מְחֻקָּק. הַכָּתוּב בַּתּוֹרָה, וְכָל שֶׁכֵּן מַה שֶּׁהוּא בְּגִרְסָא:

Verse 6

לְאוֹבֵד. לְמִי שֶׁסּוֹפוֹ לְאַבּוּד, לָרָשָׁעִים (עירובין סה.)
לְמָרֵי נָפֶשׁ. הַמְּצַטָּעֲרִין עַל עָנְיָם וְעַל אֲבָלָם (במדבר רבה י:ד):

Verse 7

Verse 8

כָּל בְּנֵי חֲלוֹף. אֵלּוּ הֵן הַיְתוֹמִים, שֶׁחָלְפָה עֶזְרָתָם וְהָלְכָה לָהּ:

Verse 9

Verse 10

Verse 11

וְשָׁלָל לֹא יְחָסֶר. כְּלוֹמַר: לֹא יֶחְסַר טוֹב:

Verse 12

Verse 13

Verse 14

Verse 15

טָרֶף. מָזוֹן:
וְחֹק. הוּא מָזוֹן הַקָּצוּב לָהֶם:

Verse 16

Verse 17

Verse 18

Verse 19

בַּכִּישׁוֹר. שְׁקוֹרִין וויִרטוי״ל בְּלַעַ״ז, הַמַּכְשִׁיר אֶת הַפֶּלֶךְ לִטְווֹת. פָּלֶךְ פוּשִׁי״ל בְּלַעַ״ז:

Verse 20

Verse 21

לֹא תִירָא לְבֵיתָהּ. לִבְנֵי בֵיתָהּ:
מִשָּׁלֶג. מִצִּנָּה:
לְבוּשׁ שָׁנִים. בִּגְדֵי צִבְעוֹנִין:

Verse 22

מַרְבַדִּים. מַצָּעוֹת נָאוֹת לַמִּטָּה, כְּמוֹ ״מַרְבַדִּים רִבַּדְתִּי״ (משלי ז:טז):

Verse 23

נוֹדָע בַּשְּׁעָרִים בַּעְלָהּ. נִכָּר הוּא בֵּין חֲבֵירָיו מִפְּנֵי מַלְבּוּשָׁיו שֶׁהֵם נָאִים:

Verse 24

לַכְּנַעֲנִי. תַּגָּר:

Verse 25

לְיוֹם אַחֲרוֹן. בְּיוֹם מוֹתָהּ נִפְטֶרֶת בְּשֵׁם טוֹב:
וַתִּשְׂחַק. כָּל יָמֶיהָ עַל יוֹם מִיתָתָהּ, שֶׁיִּהְיֶה נִכְבָּד בְּשֵׁם טוֹב:

Verse 26

Verse 27

צוֹפִיָּה. הִיא בְּבֵיתָהּ נוֹתֶנֶת לֵב עַל צָרְכֵי בְּנֵי בֵיתָהּ, אֵיךְ יִנָּהֲגוּ בָּאֱמֶת וּצְנִיעוּת:

Verse 28

Verse 29

רַבּוֹת בָּנוֹת. כָּךְ מְאַשְּׁרִין אוֹתָהּ בַּעְלָהּ וּבָנֶיהָ:

Verse 30

שֶׁקֶר הַחֵן. אֵשֶׁת הַחֵן וְיוֹפִי אֵין מְהַלְּלִין אוֹתָהּ, אֶלָּא הַכֹּל הֶבֶל וְשֶׁקֶר; אֲבָל אִשָּׁה יִרְאַת ה׳
הִיא לְבַד תִּתְהַלָּל :

Verse 31

מַעֲשֶׂיהָ. כִּשְׁרוֹן מַעֲשֶׂיהָ מֵעִיד עָלֶיהָ, לְהַלָּלָהּ בְּשַׁעַר הָעִיר כָּל יוֹצֵא וָבָא. זוֹ הַמְּלִיצָה
שֶׁפֵּרַשְׁתִּי. אֲבָל לְפִי הַמָּשָׁל עַל הַתּוֹרָה וְלוֹמְדֶיהָ הַפָּרָשָׁה מִתְבָּאֶרֶת:
(י) אֵשֶׁת חַיִל. הִיא הַתּוֹרָה:
מִי יִמְצָא. אַשְׁרֵי הַזּוֹכֶה לִמְצֹא אוֹתָהּ:
מַרְגָּלִיּוֹת. מִפְּנִינִים:
(יא) וְשָׁלָל לֹא יֶחְסָר. אוֹכֵל פֵּרוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא:
(יג) דָּרְשָׁה צֶמֶר וּפִשְׁתִּים. לְפִי שֶׁהַמְשִׁילָהּ לְאִשָּׁה, דִּבֵּר לְפִי הַמְּלִיצָה כְּצָרְכֵי מְלֶאכֶת הַנָּשִׁים,
וְהַמָּשָׁל כָּךְ הוּא: דּוֹרֶשֶׁת הַתּוֹרָה מִקְרָא, מִשְׁנָה, מִדְרָשׁ, וּמְחַזֶּרֶת אַחֲרֵיהֶם, שֶׁהֵם צָרְכֵי
הַתַּלְמִידִים:
(יד) הָיְתָה כָּאֳנִיּוֹת סוֹחֵר. מְבִיאָה הִיא לְלוֹמְדֶיהָ בְּרָכָה וּמָזוֹן:
(טו) וַתָּקָם בְּעוֹד לַיְלָה. מַשְׁכִּימִים בָּאַשְׁמוֹרֶת (מסכת ברכות ג:):
וְתִתֵּן טֶרֶף לְבֵיתָהּ. שׁוֹנֶה הָרַב לַתַּלְמִידִים הַחֹק הַקָּצוּב לָהֶם:
(טז) זָמְמָה שָׂדֶה. זָמְמָה בְּזֶמֶם וּבָרְסָן אֶת "עֵשָׂו אִישׁ שָׂדֶה" (בראשית כה:כז):
וַתִּקָּחֵהוּ. מִן הָעוֹלָם, לְהַאֲבִידוֹ:
מִפְּרִי מַעֲשֶׂיהָ נָטְעָה כֶּרֶם. יִשְׂרָאֵל, לְקַיְּמָם לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:
(יח) טָעֲמָה. דְּבוּרָה:
לֹא יִכְבֶּה בַלַּיְלָה נֵרָהּ. בְּלֵיל שְׁמוּרִים שֶׁנִּגְפוּ הַמְּצָרִים (שמות
יב:מב) הָאִירָה לְיִשְׂרָאֵל וְהֵגִינָה עֲלֵיהֶם:
(יט) בַּכִּישׁוֹר. בְּכִשְׁרוֹן מַעֲשֶׂיהָ:
תָּמְכוּ פָלֶךְ. "מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֶנָה" (ישעיה ג:א), כְּמוֹ "מַחֲזִיק בַּפֶּלֶךְ" (שמואל ב ג:כט)
(כ) כַּפָּהּ פָּרְשָׂה. לְמִי שֶׁמַּשִּׂים עַצְמוֹ עָלֶיהָ כְּעָנִי, בּוֹ הִיא מִתְקַיֶּמֶת (אבות ו:ד)
(כא) לֹא תִירָא לְבֵיתָהּ מִשָּׁלֶג. שֶׁדָּנִין בּוֹ הָרְשָׁעִים מֵאֵשׁ לְשֶׁלֶג (גֵּיהִנֹּם)
שָׁנִים. בְּרִית דַּם מִילָה. דָּבָר אַחֵר: מְלֻבָּשִׁים בְּכֶפֶל "נָתוֹן תִּתֵּן" (דברים טו:י), "פָּתוֹחַ
תִּפְתַּח" (דברים טו:ח), "הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק" (דברים טו:יד). כָּל אֵלּוּ מַצִּילִין אוֹתָן מִשֶּׁלֶג
גֵּיהִנֹּם. כָּךְ הוּא נִדְרָשׁ בַּתַּנְחוּמָה (ילש"ש משלי תתקסד)
(כד) סָדִין עָשְׂתָה. לְבוּשׁ תִּפְאֶרֶת נוֹתֶנֶת לַחֲכָמִים
וַחֲגוֹר נָתְנָה לַכְּנַעֲנִי. (ס"א:) (לְמִי) לְפִי שֶׁהוּא חָגוּר בִּסְחוֹרָתָהּ, נוֹתָנָה אֵזוֹר
לְמָתְנֵיהֶם:
(כה) לְיוֹם אַחֲרוֹן. אֵין לָהֶם לְהִתְעַצֵּב מִמִּדַּת הַדִּין כִּי יִנָּצְלוּ מִמֶּנּוּ, וְכָל יְמֵי חַיֵּיהֶם
יִשְׁחֲקוּ לְיוֹם הַדִּין. מִי שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לִדְאֹג נוֹפֵל בַּדָּבָר לְשׁוֹן צְחוֹק, כְּמוֹ "וְיִשְׂחַק לְרַעַשׁ
כִּידוֹן" (איוב מא:כא):
(כז) צוֹפִיָּה הֲלִיכוֹת בֵּיתָהּ. הַתּוֹרָה מְלַמֶּדֶתָם דֶּרֶךְ הַטּוֹב, לִפְרוֹשׁ מֵעֲבֵירָה
(כח) קָמוּ בָנֶיהָ. הַתַּלְמִידִים:
בַּעְלָהּ. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:
(ל) שֶׁקֶר הַחֵן. שָׁב עַל כָּל הָעוֹבְדֵי גִּלּוּלִים
וְהֶבֶל. גְּדוּלָּתָן וְיָפְיָן:
תְּנוּ לָהּ. לָעָתִיד לָבֹא
מִפְּרִי יָדֶיהָ. תִּפְאֶרֶת וּגְדוּלָּה, עֹז, פְּאֵר וּמֶמְשָׁלָה: